

Załącznik do Uchwały Nr 144/3314/12
Zarządu Województwa Podkarpackiego
w Rzeszowie z dnia 6 czerwca 2012 r.

Zarząd Województwa Podkarpackiego

**Założenia do aktualizacji
Strategii rozwoju województwa podkarpackiego
na lata 2007-2020**

Rzeszów, czerwiec 2012 r.

Spis treści:

Wstęp	4
I. Województwo podkarpackie w Europie	7
II. Województwo podkarpackie na tle Polski	11
1. Demografia	11
2. Gospodarka województwa	11
3. Przemysł.....	14
4. Usługi	15
5. Innowacje	16
6. Badania i rozwój, uczelnie	18
7. Atrakcyjność inwestycyjna	18
8. Instytucje otoczenia biznesu	19
9. Turystyka.....	19
10. Rolnictwo	19
11. Rynek pracy.....	21
12. Warunki i jakość życia mieszkańców	22
13. Edukacja.....	22
14. Dziedzictwo kulturowe	24
15. Społeczeństwo obywatelskie	25
17. Zdrowie.....	25
18. Dostępność komunikacyjna	25
19. Dostępność technologii informacyjnych	28
20. Funkcje metropolitalne Rzeszowa.....	28
21. Oddziaływanie głównych miast Polski na województwo podkarpackie	29
22. Zasoby energii odnawialnej województwa.....	29
III. Zróżnicowanie wewnętrzne województwa podkarpackiego	31
1. Warunki demograficzne	31
2. Gospodarka	33
3. Przemysł.....	35
4. Badania i rozwój	37
5. Turystyka	38
6. Rolnictwo	39
7. Edukacja.....	41
8. Kultura i dziedzictwo kulturowe	42
9. Społeczeństwo obywatelskie	43
10. Poziom i jakość życia (włączenie społeczne)	44
11. Dostęp do usług medycznych	46

12. Dostępność komunikacyjna	47
13. Dostępność technologii informacyjnych	50
14. Spójność funkcjonalna	51
15. Ochrona środowiska	54
16. Zapobieganie zagrożeniom.....	57
17. Wzmocnienie bezpieczeństwa energetycznego	58
IV. Dziedziny działań strategicznych	62
1. Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka	63
1) Przemysł	63
2) Nauka, badania i szkolnictwo wyższe.....	63
3) Turystyka	63
4) Rolnictwo	64
5) Instytucje otoczenia biznesu.....	64
2. Kapitał ludzki i społeczny	65
1) Edukacja	65
2) Kultura i dziedzictwo kulturowe	65
3) Społeczeństwo obywatelskie.....	65
4) Włączenie społeczne.....	66
5) Zdrowie publiczne	66
3. Sieć osadnicza	67
1) Dostępność komunikacyjna.....	67
2) Dostępność technologii informacyjnych.....	67
3) Funkcje metropolitalne Rzeszowa	68
4) Funkcje obszarów wiejskich.	68
5) Spójność przestrzenna i wzmocnianie funkcji ośrodków subregionalnych.	68
4. Środowisko i energetyka.....	69
1) Zapobieganie zagrożeniom	69
2) Ochrona środowiska.....	69
3) Wzmocnienie bezpieczeństwa energetycznego (dywersyfikacja źródeł energii)	69
4) Racjonalne wykorzystanie zasobów energetycznych	69

Wstęp

Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 jest najważniejszym dokumentem określającym cele i kierunki prowadzonej przez samorząd województwa polityki rozwoju. Dokument wyznacza cele długoterminowe w perspektywie do 2020 roku, ale musi również odpowiadać na aktualne wyzwania rozwojowe oraz reagować na zmiany zachodzące w regionie oraz w jego otoczeniu zewnętrznym. Niezbędne jest zatem dokonywanie okresowego przeglądu obowiązujących zapisów dokumentu, a w uzasadnionych przypadkach także ich aktualizacja. Obowiązek taki wynika również z przepisów ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o *samorządzie województwa* (Dz. U. z 2001 r. Nr 142 poz. 1590 z późn. zm.) oraz ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o *zasadach prowadzenia polityki rozwoju* (Dz. U. z 2009 r. Nr 84, poz. 712 i Nr. 157, poz. 1241), które nakazują dostosowanie strategii regionalnych do krajowych dokumentów strategicznych.

Ostatnie lata to okres prac nad przygotowaniem nowego modelu zarządzania rozwojem kraju oraz nowej koncepcji polityki rozwoju prowadzonych przez Rząd. Istotnym elementem tych działań jest opracowanie dokumentów strategicznych nowej generacji¹, które ustanawiają ramy systemowe prowadzenia polityki rozwoju na poziomie kraju i regionów. Nowa polityka regionalna charakteryzuje się wielopoziomowym zarządzaniem, rozszerzeniem zakresu uprawnień oraz odpowiedzialności województw, terytorialnym ukierunkowaniem interwencji, planowaniem ponadsektorowym a także koncentracją na najważniejszych celach oraz efektach prowadzonych działań.

Fundamentalnym wyzwaniem polityki rozwoju jest budowanie nowych przewag konkurencyjnych opartych na innowacyjności i kapitale intelektualnym, a jednocześnie nadrobienie zaległości rozwojowych w obszarze infrastruktury i gospodarki, jak również zapewnianie spójności terytorialnej. Z zapisów *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie*² wynika, że celem strategicznym polityki regionalnej jest efektywne wykorzystywanie specyficznych regionalnych oraz terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągania celów rozwoju kraju: wzrostu, zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym.

Obecnie w polityce UE akcent przesunął się od spójności zapewnianej metodą redystrybucji do konkurencyjności opartej na potencjałach regionów. Model polski wpisuje się w tę koncepcję. Zmierza on w kierunku upowszechnianego na świecie i w kraju wspierania „biegunów wzrostu”, którymi są główne miasta oraz wzmocnienia dyfuzji rozwoju z centrów na obszary peryferyjne, gdzie priorytetowo powinien być wspierany dostęp do usług podstawowych i skomunikowanie z dużymi miastami. Ważne jest również zintegrowane podejście do rozwoju, łączące na poziomie krajowym, wojewódzkim i lokalnym planowanie przestrzenne z planowaniem społeczno-gospodarczym, które ma służyć długookresowej

---

¹ Dokumentami nadrzędnymi są: *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju* (do roku 2030) i *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju*. Spójna z powyższymi ma być *Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju* (do roku 2020). Z wymienionymi dokumentami spójność musi zachować dziewięć strategii zintegrowanych (horyzontalnych) przewidzianych w *Planie uporządkowania strategii rozwoju*.

² *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie*; Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2011.

efektywności wykorzystania przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia założonych celów rozwojowych.

Równolegle toczą się prace nad przygotowaniem najważniejszych dokumentów i zasad dla przyszłej perspektywy finansowej UE. Prace nad reformą polityki rozwoju UE prowadzone są w warunkach kryzysu gospodarczego oraz niewystarczających efektów realizacji Strategii Lizbońskiej. Nowa strategia *Europa 2020* przyjęta w 2010 r. przez Komisję Europejską jest zatem dokumentem zaprojektowanym na czas kryzysu, zmierzającym do przezwyciężenia jego skutków oraz reagowania na dotychczasowe i nowe wyzwania, takie jak konkurencja ogólnoświatowa, starzenie się społeczeństw, ograniczenie zasobów naturalnych. Koncentruje się na 3 najważniejszych priorytetach: rozwoju inteligentnym opartym na wiedzy i innowacji; rozwoju zrównoważonym wspierającym gospodarkę efektywnie korzystającą z zasobów, bardziej przyjazną środowisku i konkurencyjną oraz rozwoju sprzyjającym włączeniu społecznemu, wspierającym wysoki poziom zatrudnienia, zapewniającym spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną. Widoczna jest rosnąca tendencja do regionalizacji polityk i uwzględniania potrzeb regionalnych. Oznacza to z jednej strony wzrastającą rolę regionów w kształtowaniu polityk, zwiększenie możliwości wykorzystania wsparcia UE do rozwoju danego regionu zgodnie z jego potrzebami i zgodnie z decyzjami podjętymi na szczeblu regionalnym, z drugiej zaś wzrost ich odpowiedzialności za osiągnięcie celów strategicznych.

Mając na uwadze prace prowadzone na poziomie kraju i UE oraz konieczność zachowania spójności planowania rozwoju na wszystkich poziomach Sejmik Województwa Podkarpackiego przystąpił do aktualizacji obowiązującej *Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020* w celu dostosowania dokumentu do nowych wyzwań rozwojowych i uwarunkowań oraz wymogów regulacyjnych.

Ważnym etapem prac nad aktualizacją *Strategii* jest przygotowanie *Założeń do aktualizacji Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020*.

Założenia uwzględniają zasady oraz kierunki nowej polityki regionalnej określone w krajowych dokumentach strategicznych nowej generacji jak również dokumentach unijnych przygotowywanych dla nowej perspektywy finansowej oraz wnioski i rekomendacje z ekspertyz zrealizowanych na zlecenie Województwa Podkarpackiego przez zewnętrzne podmioty.

Projekt *Założeń* został przyjęty uchwałą nr 119/2704/12 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 6 marca 2012 r. Obecna wersja dokumentu uwzględnia uwagi i propozycje zgłoszone podczas konsultacji społecznych dokumentu przez szeroki krąg podmiotów m.in.: jednostki samorządu terytorialnego, przedsiębiorców, uczelnie i organizacje pozarządowe.

Dokument składa się z czterech zasadniczych części. Pierwsza część zawiera analizę pozycji województwa w przestrzeni europejskiej. Część druga obejmuje analizę sytuacji województwa podkarpackiego w przestrzeni krajowej. W części trzeciej dokonano analizy zróżnicowań wewnątrz regionu w zakresie kluczowych dziedzin składających się na sytuację społeczno-gospodarczą regionu. Ma ona zasadnicze znaczenie dla bardziej terytorialnego ukierunkowania interwencji. Czwarta część zawiera identyfikację najważniejszych dla polityki rozwoju województwa podkarpackiego dziedzin działań strategicznych. Zostały one wyznaczone na podstawie analiz przeprowadzonych we wcześniejszych częściach opracowania.

Niniejsze opracowanie stanowi wstęp do przygotowania zaktualizowanej *Strategii*. Przyjęte w nim strategiczne dziedziny działań województwa uwzględniają politykę rozwojową Unii Europejskiej, zasady wynikające z przyjętych przez Rząd założeń rozwojowych, uwarunkowania i zróżnicowania wewnętrzne województwa oraz wnioski i rekomendacje z ekspertyz zrealizowanych na zlecenie Województwa Podkarpackiego przez zewnętrzne podmioty.

Istotną zmianą w stosunku do dotychczasowego planowania rozwoju jest większy nacisk położony na połączenie planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego na poziomie wojewódzkim i lokalnym, a także w obszarach funkcjonalnych. Zintegrowane podejście do zagadnień rozwoju pozwoli połączyć cele polityki przestrzennej z celami polityki regionalnej, co spowoduje, że przestrzeń województwa będzie widziana jako zróżnicowany obszar procesów społeczno-gospodarczych, środowiskowych i kulturowych. Są one w dużej mierze niezależne od istniejących struktur administracyjnych zarządzania procesami rozwojowymi.

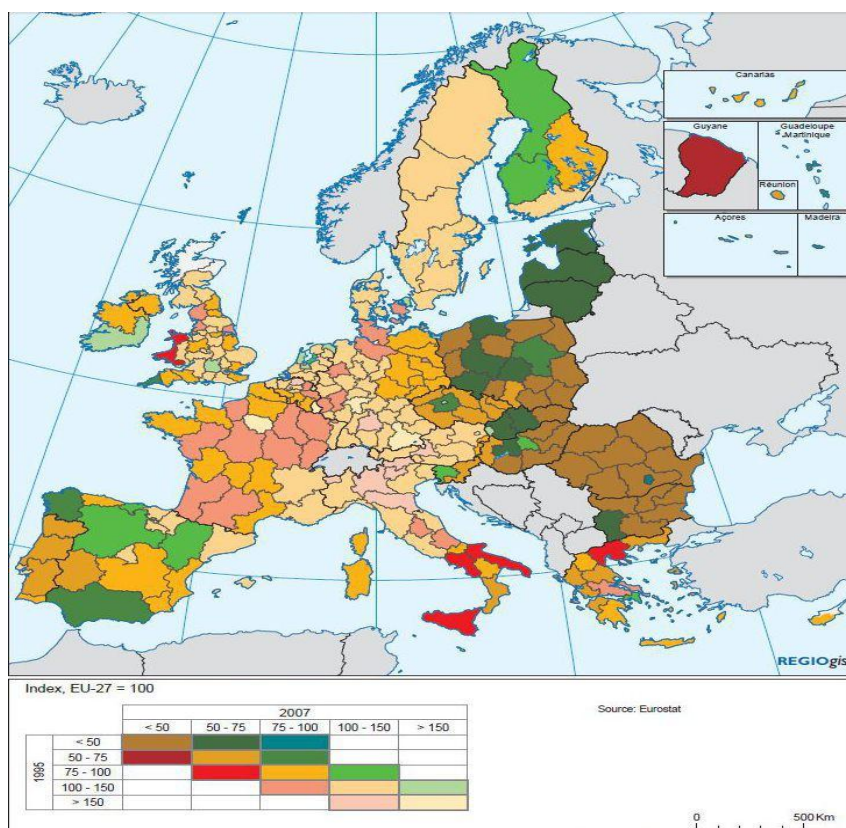
I. Województwo podkarpackie w Europie

Uwzględniając położenie, zasoby naturalne i materialne, jak również elementy ochrony środowiska można wyróżnić następujące funkcje województwa podkarpackiego w Europie:

- Funkcja komunikacyjna, oparta o dwa kluczowe szlaki komunikacyjne: wschód-zachód i północ-południe, powiązane z europejską siecią TEN-T. W zasięgu III Paneuropejskiego Korytarza Transportowego leży magistrala kolejowa E30, droga międzynarodowa E40 (realizowana autostrada A4) i międzynarodowe lotnisko Rzeszów – Jasionka. Drugą oś tworzy szlak Via Carpatia prowadzący z północy na południe Europy (przebiegający na terenie województwa podkarpackiego po drodze S-19) – postulowane jest jego włączenie do sieci TEN-T.
- Funkcja produkcyjna, oparta o historycznie ukształtowany przemysł lotniczy, wykorzystujący najnowsze technologie, przede wszystkim w ramach utworzonego z inicjatywy WSK PZL Rzeszów S.A. Stowarzyszenia Dolina Lotnicza, a także przemysł przetwórstwa rolno-spożywczego, elektromaszynowy, informatyczny i chemiczny.
- Funkcja ekologiczno - kulturowa, obejmująca cenne w skali europejskiej zasoby przyrodnicze (w tym obszary leśne), zasoby kultury materialnej i duchowej.

Województwo podkarpackie obejmuje obszar 17,8 tys. km², co stanowi 5,7% powierzchni Polski i 0,4% obszaru UE. Pod względem wielkości zajmuje 78. miejsce wśród 271 regionów UE. Na terenie województwo w styczniu 2009 r. zamieszkiwało 2099,5 tys. osób, co plasowało go na 81. miejscu wśród regionów NUTS2.

Rysunek 1. Zmiany regionalnego PKB per capita, 1995-2007

Źródło: Fifth Cohesion Report

Wielkość PKB na 1 mieszkańca w województwie podkarpackim w 2008 r. wynosiła 39% średniej unijnej. W porównaniu z rokiem 2005 nastąpił wzrost wartości PKB o 21,3%. Jest to wynik lepszy od średniej unijnej, jednak mimo to pozycja regionu w stosunku do innych regionów pogorszyła się w tym okresie – nastąpił spadek z 259. pozycji na 263.

Województwo podkarpackie charakteryzuje się dynamicznym, ale stosunkowo niskim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego. Wartość regionalnego PKB oraz wysokość dochodu przypadająca do dyspozycji na 1 mieszkańca sytuowały województwo na jednym z ostatnich miejsc w Unii, nie licząc regionów bułgarskich i rumuńskich.

W 2008 r. w większości regionów UE (w ponad 200) nastąpił przyrost rzeczywisty ogólnej liczby ludności w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w stosunku do poprzedniego roku. W województwie podkarpackim przyrost ten wyniósł 1‰, co lokowało województwo na 177. pozycji wśród regionów. Na wielkość przyrostu rzeczywistego ludności wpływają dwa podstawowe czynniki: przyrost naturalny oraz saldo migracji. Województwo podkarpackie charakteryzowało się korzystnym, dodatnim przyrostem naturalnym (różnica między liczbą urodzeń, a liczbą zgonów była dodatnia i wyniosła 2 na 1000 ludności) i zajęło 100. pozycję. Saldo migracji na 1000 mieszkańców było natomiast ujemne.

Biorąc pod uwagę strukturę ludności, istotnym elementem jest relacja pomiędzy grupą nieprodukcyjną a grupą produkcyjną. Województwo podkarpackie na tle innych regionów UE charakteryzuje się korzystną strukturą ludności: w 2009 r. liczba osób w wieku nieprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym wynosiła 42 co dało 29. miejsce. Jest to poprawa w porównaniu z rokiem 2005, gdy wskaźnik ten wyniósł 46., a województwo zajęło 69. pozycję wśród regionów UE.

Systematycznie poprawiała się sytuacja na rynku pracy w województwie podkarpackim. Wprawdzie stopa bezrobocia była jedną z wyższych wśród regionów UE (197. miejsce), ale w okresie 2005-2009 obserwowano jej systematyczny spadek (z 16,6% do 10%). Odsetek bezrobotnych pozostających bez pracy powyżej 12 miesięcy był niższy niż średnia europejska (2,15% wobec średniej dla UE 2,98%) co lokowało województwo na stosunkowo wysokiej pozycji (115). Podstawowe wskaźniki dot. nauki i techniki, takie jak udział pracowników naukowo-badawczych w zatrudnieniu ogółem (0,12%), nakłady na badania i rozwój jako udział w PKB (0,36%), czy liczba patentów należały do najniższych w rankingu regionów. Lepiej wyglądała sytuacja pod względem dostępności i wykorzystania komputera i Internetu, która dodatkowo systematycznie poprawia się. Analizując wskaźniki dot. edukacji należy stwierdzić, że na Podkarpaciu, oprócz wysokiego udziału uczniów i studentów w liczbie ludności (23,2%, przy najwyższym w skali UE udziale wynoszącym 33,3%), pozostałe wskaźniki były bardzo niskie, szczególnie jeśli chodzi o udział dzieci w edukacji przedszkolnej (37,3%) oraz osób dorosłych w kształceniu ustawicznym (udział w wysokości 2,9% uplasował region na 234 miejscu).

Dziedzictwo kulturowe regionu nobilituje obecność obiektów drewnianego budownictwa sakralnego na liście światowego dziedzictwa UNESCO. Zabytkowe zespoły miejskie, zamki, pałace, dwory, a także obiekty architektury sakralnej (w tym liczne drewniane), składają się na wielokulturowe i wieloetniczne dziedzictwo regionu. Pomimo tego województwo na tle regionów Unii Europejskiej wykazuje bardzo słabe wskaźniki z zakresu turystyki tj. liczby udzielonych noclegów w hotelach i innych obiektach hotelowych, czy stopnia wykorzystania miejsc noclegowych. Są one jednymi z najniższych w Europie.

Województwo cechuje bogate dziedzictwo kulturowe wieloetnicznego pogranicza (festiwale kultury łemkowskiej, ukraińskie, szlak ikon, szlak budownictwa drewnianego, szlak judaików itp.) oraz unikatowe walory przyrodnicze, w tym uzdrowiska. Ośrodkami współpracy o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym są miasta – siedziby powiatów. W skali krajowej w strefie tej leży całe województwo, a Rzeszów jest jednym z głównych ośrodków współpracy transgranicznej, równoważnym ze Lwowem i Koszycami.

Peryferyjne położenie województwa, zarówno w skali kraju jak również UE, z jednej strony stanowi barierę dla jego rozwoju. Jednak ważnym potencjałem rozwoju województwa jest dobrze powiązana z układem krajowym i międzynarodowym sieć transportowa województwa (przez jego terytorium przebiegają szlaki transportowe o zasięgu transeuropejskim łączące Europę zachodnią z Ukrainą oraz Europę północną z południem kontynentu). Największe znaczenie ma obecnie III Paneuropejski Korytarz Transportowy sieci TEN-T, którego elementami są: droga międzynarodowa E40 relacji: Drezno - granica państwa - Wrocław - Kraków - Rzeszów - granica państwa – Lwów, (w którą wpisuje się droga krajowa nr 4 oraz budowana autostrada A4), magistrala kolejowa E30 relacji: Drezno - granica państwa - Wrocław - Kraków - Rzeszów - Medyka - granica państwa – Lwów (w którą wpisuje się linia kolejowa nr 91) oraz lotnisko „Rzeszów-Jasionka”. Przez województwo przebiega również planowany szlak Via Carpatia relacji: Litwa – Polska – Słowacja – Węgry – Rumunia - Bułgaria i Grecja, który został zgłoszony do wpisania na listę sieci TEN-T. Ma on szczególne znaczenie dla rozwoju województw Polski Wschodniej.

Rysunek 2. Sieć transportowa TEN-T

Źródło: http://tentea.ec.europa.eu/en/ten-t_projects/ten-t_projects_by_country/

Przez teren województwa przebiegają sieci transportu gazu ziemnego z Rosji przez Ukrainę do Polski centralnej i północnej oraz sieci energetyczne przesyłowe 750, 400, 220 kV, łączące wojewódzkie układy energetyczne z systemem krajowym oraz systemami państw ościennych.

Podkarpacie jest województwem przygranicznym, posiadającym granice państwowe z dwoma krajami. Na odcinku długości 236 km przebiega granica z Ukrainą – jednocześnie jest to wschodnia granica UE, a na południu z Republiką Słowacką (134 km). W grudniu 2007 r. m.in. Polska i Republika Słowacka stały się członkami strefy Schengen, a więc jedynymi obecnie funkcjonującymi przejściami granicznymi są przejścia na lotniskach w Mielcu i Rzeszowie oraz drogowe, piesze i kolejowe przejścia na granicy z Ukrainą. Są to trzy przejścia drogowe: Korczowa, Medyka i Krościenko, trzy kolejowe: Medyka, Krościenko i Werchrata oraz piesze w Medyce.

Sąsiedztwo województwa podkarpackiego z Ukrainą daje możliwości lokalizacji w ośrodkach miejskich instytucji i podmiotów specjalizujących się w eksporcie nie tylko wytworzonych produktów, ale również technologii, „know-how”, kapitału oraz organizowania wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, społecznych i kulturalnych. Natomiast sąsiedztwo ze Słowacją – krajem o podobnym stopniu rozwoju i transformacji, umożliwi partnerską współpracę gospodarczą, społeczną i kulturalną.

Położenie województwa powoduje występowanie transgranicznego oddziaływania na środowisko.

Zachodzące obecnie procesy rozwoju, w ujęciu regionalnym, mają charakter polaryzacyjny, związany z koncentracją potencjału gospodarczego i ludności w najważniejszych ośrodkach i ich regionach miejskich. Ośrodki wojewódzkie odgrywają kluczową rolę w zachowaniu konkurencyjności i atrakcyjności danego regionu. Ma to szczególnie istotne znaczenie w słabo rozwiniętych regionach peryferyjnych takich jak np. woj. podkarpackie.

Strukturę przestrzenną miast województwa podkarpackiego cechuje wysoki stopień policentryczności. Zgodnie z klasyfikacją miast stosowaną przez ESPON żadne z podkarpackich miast nie zostało uznane za ośrodek MEGA (w Polsce tylko Warszawa została zakwalifikowana do grupy potencjalnych MEGA, natomiast Kraków, Katowice, Poznań, Łódź, Wrocław, Gdańsk i Szczecin do słabych MEGA), Rzeszów został zakwalifikowany jako ośrodek o znaczeniu transnarodowym/krajowym natomiast Krosno i Przemyśl jako ośrodki o znaczeniu regionalnym/lokalnym.

Województwo podkarpackie cechuje duża różnorodność biologiczna i krajobrazowa. W ramach Europejskiej Sieci Bioróżnorodności „Natura 2000” obejmującej 18% terenów lądowych Unii Europejskiej i 11% obszaru Polski, w regionie wyznaczono 62 obszary ochronne, obejmujące ponad 28% terenu województwa. W skład tych obszarów wchodzi m.in. tereny Bieszczadów i Beskidu Niskiego. Bieszczadzki Park Narodowy i sąsiadujące parki krajobrazowe tworzą Międzynarodowy Rezerwat Biosfery UNESCO obejmujący także przygraniczne tereny Słowacji i Ukrainy.

II. Województwo podkarpackie na tle Polski

Powierzchnia województwa wynosi 17 846 km², co stanowi 5,6% powierzchni kraju i pod tym względem zajmuje 11. miejsce wśród województw Polski. Ludność województwa na koniec 2010 r. wynosiła ponad 2 103 tys. osób, tj. 5,5% ludności kraju (9. miejsce wśród województw). Średnia gęstość zaludnienia wynosi 118 osób na 1 km² (7. miejsce w kraju). Na terenie województwa znajduje się 50 miast, 25 powiatów (w tym 4 miasta na prawach powiatu), 160 gmin, w tym: miejskich 16, wiejskich 111 i miejsko-wiejskich 33. Największe miasta to: Rzeszów – 178,2 tys. mieszkańców, Przemyśl – ponad 66,2 tys., Stalowa Wola – ponad 63,4 tys., Mielec – prawie 60,7 tys., Tarnobrzeg – 49,2 tys., Krosno – 47,5 tys., Dębica – 46,6 tys. mieszkańców.

1. Demografia

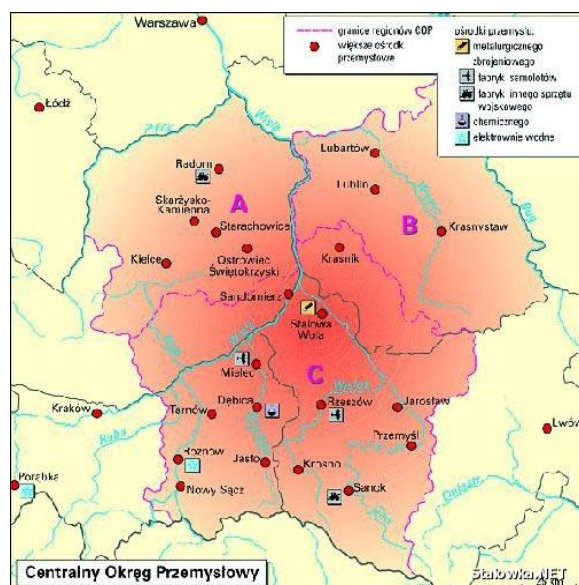
Coraz większym problemem w skali kraju stają się niekorzystne procesy demograficzne. Maleje wskaźnik przyrostu naturalnego, wzrasta poziom migracji, obserwuje się starzenie społeczeństwa oraz pogorszenie się struktury zasobów pracy. W województwie podkarpackim procesy te zachodzą nieco wolniej. Wskaźnik przyrostu naturalnego w 2010 r. wyniósł 1,8 osoby w przeliczeniu na każdy 1000 mieszkańców województwa i był znacznie bardziej korzystny od wskaźnika krajowego wynoszącego 0,9. Na tle kraju ludność województwa nadal jest stosunkowo młoda w sensie demograficznym. Mediana wieku w 2010 r. dla ogółu ludności wyniosła 36,1 (dla kobiet 37,8 i 34,5 dla mężczyzn).

Udział ludności w wieku produkcyjnym zwiększył się z poziomu 60,7% w roku 2003 do 64 % w 2010 r. Również udział ludności w wieku poprodukcyjnym zwiększył się z 15,0% w 2007 r. do 16 % w 2010 r. w ogólnej liczbie ludności województwa. Stałe obniża się natomiast liczna ludności w wieku przedprodukcyjnym.

2. Gospodarka województwa

Podkarpacie jest województwem przemysłowo-rolniczym, gdzie silne tradycje przemysłowe nawiązują do budowanego w latach 1936-1939 Centralnego Okręgu Przemysłowego.

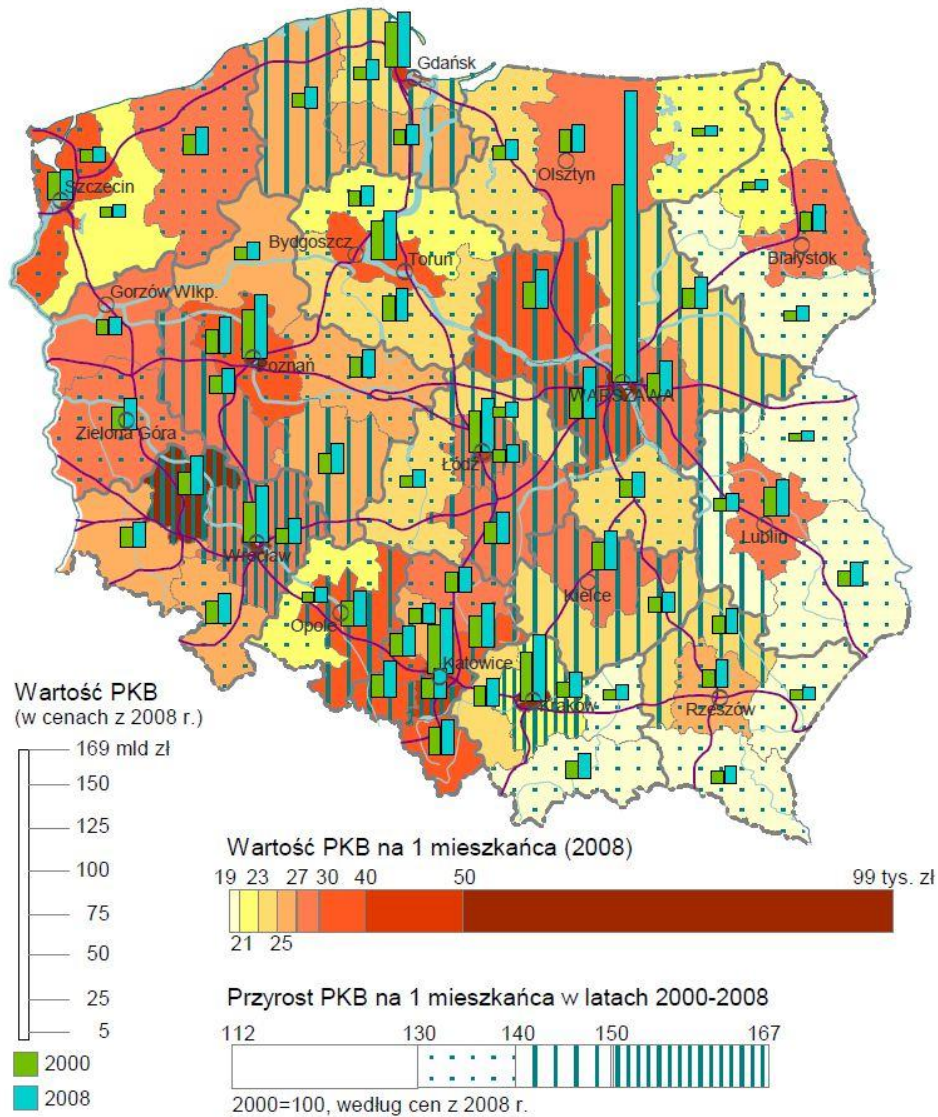
Rysunek 3 Centralny Okręg Przemysłowy

Źródło: witryna **Stalowka.NET** - Encyklopedia miasta Stalowa Wola, <http://www.stalowka.net/encyklopedia.php?dx=101>

Województwo podkarpackie charakteryzuje się jednym z najniższych w kraju PKB per capita (15-16 miejsce, zamiennie z woj. lubelskim). W 2009 r. wyniosło ono 24 134 zł przy średniej dla kraju na poziomie 35 210 zł. Urealniając ceny, region nie osiągnął do 2009 r. poziomu, jaki charakteryzował przeciętnie kraj w 2000 r.

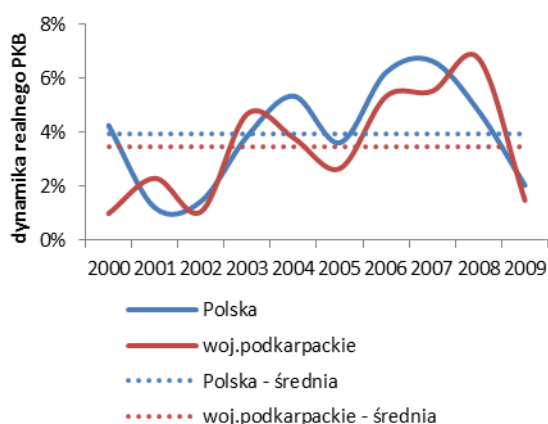
Rysunek 4. Produkt krajowy brutto

Źródło: *Konceptja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Mapa 7. Struktura gospodarcza, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego*

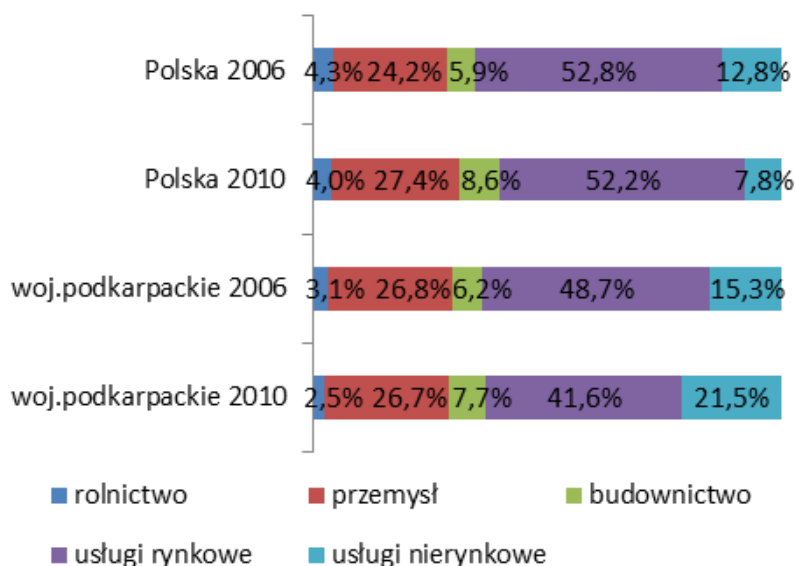
Wykres 1. Dynamika realnego PKB w województwie podkarpackim i Polsce w latach 2000-2009 (%)

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Niepokojącym zjawiskiem jest obserwowana dywergencja (systematycznie oddalanie się PKB per capita od średniej dla całego kraju), która wynika z przeciętnie niższej dynamiki realnego PKB w analizowanym okresie niż średnio w kraju. O ile w latach 2000-2009 Polska rozwijała się w średnim tempie ponad 3,9%, województwo – niespełna 3,5%.

Wykres 2. Struktura sektorowa wartości dodanej brutto w województwie podkarpackim i w Polsce w latach 2006 i 2010

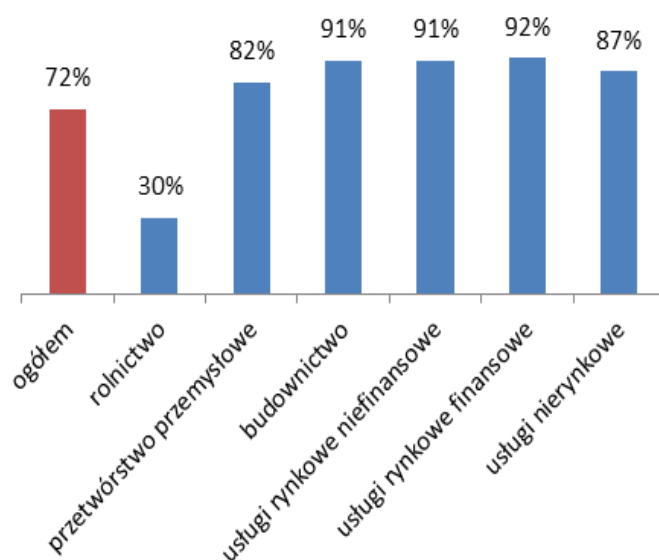

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Porównując strukturę sektorową regionalnej i krajowej gospodarki w województwie podkarpackim zauważalny jest wyraźnie większy odsetek wartości dodanej wygenerowanej w sektorze usług nierynkowych w stosunku do sektora usług rynkowych. Widać również, że

w latach 2006-2010 w kraju udział ten malał natomiast w województwie podkarpackim znacznie się zwiększył. Udział przemysłu jest porównywalny z wartościami dla kraju i na przestrzeni ostatnich kilku lat właściwie nie uległ zmianie. Mniejszy jest udział rolnictwa, mimo relatywnie wysokiego zatrudnienia i znacznego udziału obszarów o wykorzystaniu rolniczym, co świadczy o niskiej produktywności tego sektora.

Wykres 3. Produktywność pracy w sektorach gospodarki województwa podkarpackiego w odniesieniu do Polski, 2009 r.

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012.

Produktywność sektorów gospodarki (mierzona wartością dodaną w przeliczeniu na pracującego) jest znacznie niższa niż w przypadku przeciętnej dla kraju. Różnica rzędu 28 pkt. proc. w dużej mierze wynika z nieproduktywnego rolnictwa (tylko 30% produktywności krajowej), jednak pozostałe sektory również oddziałują *in minus* na przeciętną produktywność w regionie. Co więcej, zmiany na przestrzeni ostatnich lat były nieznaczne (ok. 2%), jeśli w ogóle występowały.

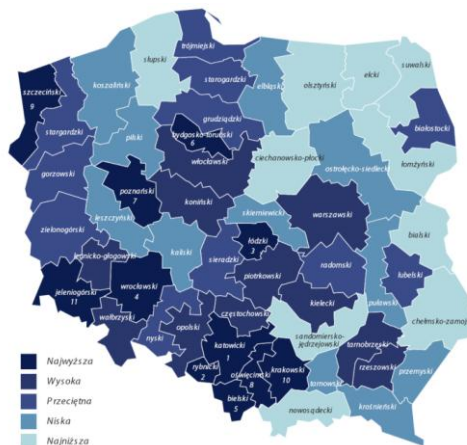
3. Przemysł

W strukturze gałęziowej przemysłu w województwie podkarpackim dominują przemysły: lotniczy, elektromaszynowy, chemiczny i spożywczy, które wytwarzają łącznie prawie 70% produkcji przemysłowej województwa. Ważną rolę odgrywają także: przemysł szklarski, materiałów budowlanych, drzewny, naftowo-gazowniczy oraz lekki. Pod względem zatrudnienia przeważają nadal średnie oraz duże przedsiębiorstwa sektora publicznego.

Mocną stroną województwa jest innowacyjny przemysł związany z nowoczesnymi technologiami, w tym szczególnie przemysł lotniczy (Dolina Lotnicza). Stanowi on niewątpliwie ważny potencjał rozwojowy regionu, który daje możliwości rozwoju również innych branż towarzyszących przemysłowi lotniczemu oraz innych gałęzi przemysłu elektromechanicznego.

W okresie ostatnich kilku lat wzrosło znaczenie i pozycja sektora informatycznego województwa. Sektor ten posiada w chwili obecnej silną reprezentację w postaci: Asseco Poland S.A. jako jednej z największych firm informatycznych w Polsce, a także Opteam S.A., SoftSystem Sp. z o.o. oraz podmiotów zrzeszonych w klastrze – Informatyka Podkarpacka, którego członkami są również dwie uczelnie: Politechnika Rzeszowska i Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie.

Rysunek 5. Atrakcyjność dla działalności przemysłowej w roku 2011

Źródło: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, 2011

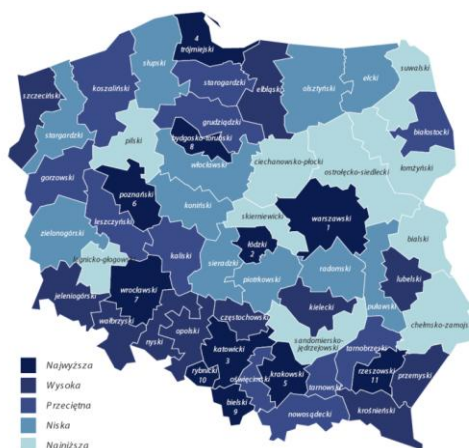
Pod względem atrakcyjności dla działalności przemysłowej, podregiony rzeszowski i tarnobrzegi zostały zakwalifikowane jako obszary o wysokiej atrakcyjności, zaś podregiony przemyski i krośnieński kwalifikują się jako podregiony o niskiej atrakcyjności.

4. Usługi

Miarą rozwoju społeczno-gospodarczego w gospodarce regionu jest udział w niej usług rynkowych. Analiza danych dotyczących województwa pozwala ustalić, że w sektorze usług pracuje ok. 30% zatrudnionych. Sektor ten na Podkarpaciu jest zdominowany przez przedsiębiorstwa mikro, działające przede wszystkim na rynku lokalnym (58%) oraz rynku województwa podkarpackiego (17%). Liczba podkarpackich firm usługowych wynosi około 97 tysięcy. Sektor jest silnie zróżnicowany pod względem wynagrodzeń. Najlepiej zarabia się w pośrednictwie finansowym (147% średniej dla województwa), najgorzej w hotelach i restauracjach (57% średniej).

Niższy od przeciętnej krajowej udział sektora usług stanowi negatywną sytuację przyczyniającą się do słabszego rozwoju województwa.

Rysunek 6. Atrakcyjność podregionów dla działalności usługowej w 2011 r.

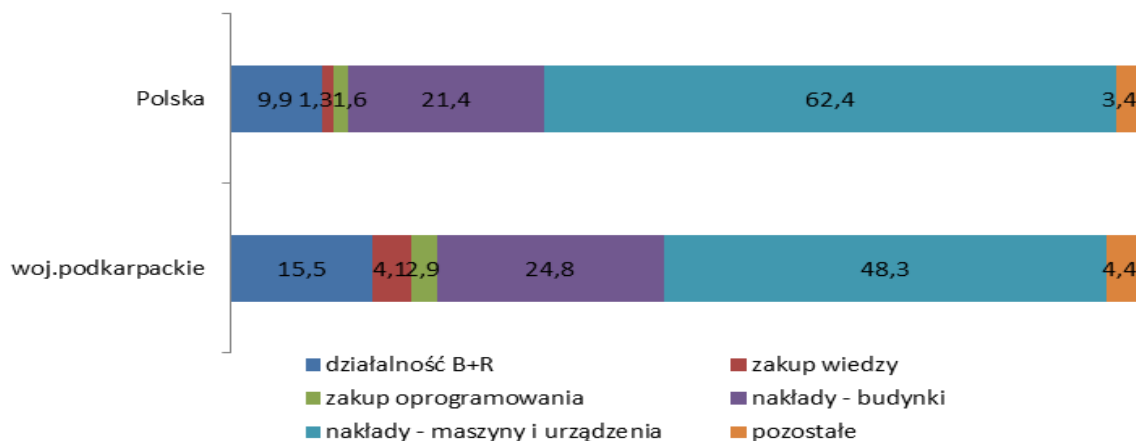
Źródło: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, 2011

Podregion rzeszowski znalazł się w grupie 11 najbardziej atrakcyjnych podregionów w Polsce dla lokalizacji działalności usługowej. Do obszarów o wysokiej atrakcyjności dla działalności usługowej zakwalifikowane zostały podregiony krośnieński i przemyski. Podregion tarnobrzeski wskazywany został jako przeciętnie atrakcyjny.

5. Innowacje

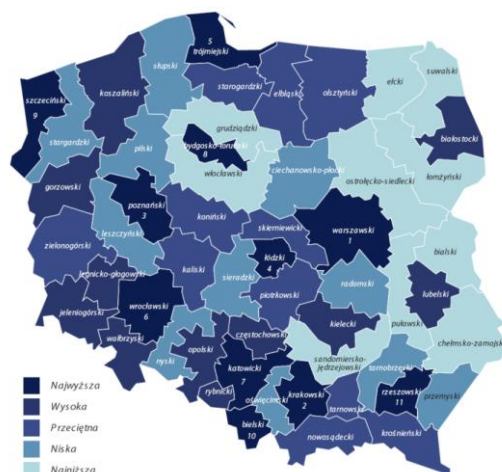
Pozycja województwa podkarpackiego w zakresie innowacyjności jest nietypowa w skali kraju. Środki na badania i rozwój ogółem pozostają, dosyć niskie (0,37%), jednak relatywnie wiele spośród nich pochodzi od przedsiębiorstw (0,25% PKB, 3. miejsce w kraju). W zakresie działalności innowacyjnej przedsiębiorstw, widoczna jest wyraźna dominacja sektora przemysłu nad sektorem usług. Dużo większy niż przeciętnie w Polsce odsetek nakładów przeznaczanych jest bezpośrednio na działalność B+R oraz zakup wiedzy na rynku: przeciętnie w kraju działalność B+R pochłaniała 9,9% a w województwie 15,5%. Pod względem odsetka innowacyjnych przedsiębiorstw przemysłowych woj. podkarpackie zajmuje na tle kraju 1. miejsce (wskaźnik równy 20,7%).

Wykres 4. Struktura nakładów na działalność innowacyjną w 2009 r. (w %)

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej, Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Rysunek 7. Atrakcyjność dla działalności zaawansowanej technologicznie w roku 2011

Źródło: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, 2011

Dla procesów innowacyjnych duże znaczenie może mieć atrakcyjność obszarów dla lokalizacji działalności zaawansowanej technologicznie. Podregion rzeszowski został zakwalifikowany jako obszar o najwyższej atrakcyjności lokalizacyjnej dla tego typu działalności. Przeciętną pozycję pod tym względem zajmuje podregion krośnieński, zaś podregiony tarnobrzeski i przemyski określone zostały jako obszary o niskiej atrakcyjności do prowadzenia działalności zaawansowanej technologicznie.

Bardzo wysoko należy ocenić pozycję woj. podkarpackiego pod względem poziomu współpracy przedsiębiorstw w zakresie działalności innowacyjnej (2. pozycja w kraju w 2010 r.). Szczególnie duży był udział współpracy przedsiębiorstw średnich (2. pozycja) natomiast mniejszy małych przedsiębiorstw (11. pozycja)³.

Duże znaczenie dla współpracy mają inicjatywy klastrowe. W województwie największe znaczenie ma działający w formie stowarzyszenia, klastr Dolina Lotnicza, grupujący przedsiębiorców przemysłu lotniczego. Do jego celów należą: wspieranie regionalnego przemysłu lotniczego, oddziaływania na lokalny system edukacji, rozwój współpracy z jednostkami naukowo-badawczymi i przedsiębiorstwami światowymi. Względnie aktywne w województwie pozostają klastry: informatyczny, spawalniczy, chemiczny, tworzyw sztucznych, lotnictwa lekkiego i ultralekkiego oraz energii odnawialnej. Należy zauważyć wzrost inicjatyw klastrowych, wiele z nich jest obecnie w fazie załączkowej.

Pod względem wykorzystania technologii informacyjno-telekomunikacyjnych w przedsiębiorstwach w Polsce, województwo podkarpackie zajmuje zróżnicowaną pozycję w kraju. Lepiej od przeciętnej dla kraju wypada pod względem odsetka firm posiadających dostęp do Internetu (96,5% wobec 95,8% w kraju), wykorzystujących komputery (97,6% wobec 97,1% w kraju) i korzystających z wewnętrznej sieci komputerowej LAN (72,5% wobec 71,5% w kraju). Pod względem posiadania Intranetu, strony internetowej, otrzymywania oraz składania zamówień przez sieci komputerowe, a także w kontaktach z administracją publiczną za pośrednictwem Internetu, odsetek podkarpackich firm jest jednak niższy niż w kraju.

³ Por. W.M. Gaczek, M. Matusiak: Innowacyjność gospodarek województw Polski Wschodniej – ocena, znaczenie, perspektywy, ekspertyza dla MRR, Poznań 2011.

Podkarpackie przedsiębiorstwa są stosunkowo dobrze wyposażone w środki automatyzacji procesów produkcyjnych.

Potencjałem, który należy wykorzystać jest innowacyjny sektor przemysłu, w tym szczególnie branża elektromaszynowa i chemiczna. Jednocześnie należy zwiększać innowacyjność w sektorze usług. Najważniejszymi barierami we wdrażaniu innowacji, zdaniem przedsiębiorców jest brak lub niewystarczające środki na wdrożenie innowacji oraz niewystarczające wyposażenie techniczne.

6. Badania i rozwój, uczelnie

W porównaniu z innymi regionami znajdującymi się na podobnym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, województwo podkarpackie wyróżnia się dużym udziałem prywatnego finansowania prac badawczo-rozwojowych oraz ich silną koncentracją na naukach technicznych. W województwie istnieją 53 jednostki prowadzące działalność badawczą. Są to głównie szkoły wyższe, jednostki obsługi nauki i jednostki rozwojowe. Pod względem liczby pracowników naukowych region zajmuje przedostatnie miejsce w Polsce. Szczególne znaczenie dla rozwoju regionu odgrywają badania prowadzone w laboratoriach uczelni wyższych regionu. Dotyczy to zwłaszcza Politechniki Rzeszowskiej, która dysponuje zespołem laboratoriów badawczych w takich dziedzinach jak lotnictwo, budowa maszyn, technologia tworzyw sztucznych, informatyka i automatyka oraz inne. Uniwersytet Rzeszowski wspiera innowacyjność regionu poprzez badania laboratoryjne z zakresu fizyki, biotechnologii, innowacji i wdrożeń w przemyśle spożywczym, przetwarzania biomasy i odpadów na energię, a wkrótce także mikroelektroniki i nanotechnologii. Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie uruchomiła m.in. laboratoria automatyki i robotyki, inteligentnych systemów informacyjnych oraz hodowli komórek i tkanek.

Wysoki udział finansowania badań z kapitału prywatnego oraz duża liczba podmiotów zagranicznych mogą oznaczać, że większość *know-how* pochodzi raczej z transferów ze spółek matek – szczególnie w przypadku zaawansowanych technologii lotniczych, a tylko niewielka jej część ma charakter endogeniczny. Może to być wytłumaczeniem niewielkiej liczby patentów i publikacji w województwie. Pomimo tego, strukturę działalności badawczo-rozwojowej w województwie podkarpackim można uznać za korzystną.

7. Atrakcyjność inwestycyjna

W rankingach atrakcyjności inwestycyjnej regionów województwo podkarpackie wypada przeciętnie, jednak lepiej niż pozostałe województwa Polski wschodniej. Szczególne znaczenie w przyciąganiu kapitału zagranicznego mają dwie specjalne strefy ekonomiczne: SSE Euro-Park Mielec i Tarnobrzaska SSE Euro-Park Wisłosan, których tereny zlokalizowane są w różnych miejscach województwa. Stwarzają one dogodne warunki do prowadzenia działalności gospodarczej dla firm europejskich i międzynarodowych, co sprawia, że Podkarpacie posiada atrakcyjne miejsca do lokowania kapitału. Dzięki funkcjonowaniu SSE pozyskano dotychczas dla województwa inwestycje zagraniczne wartości 4,1 mld zł. (z 6,5 mld zł. łącznych nakładów poniesionych przez inwestorów w strefach). Ze 110 tys. osób zatrudnionych w województwie podkarpackim, w przedsiębiorstwach zajmujących się przetwórstwem przemysłowym, 30 tys. osób to pracownicy firm zlokalizowanych na terenie SSE, z czego ponad połowa w firmach z udziałem kapitału zagranicznego.

Atrakcyjność inwestycyjną województwa podnoszą również parki: przemysłowe i naukowo – technologiczny, oraz tereny inwestycyjne tworzone przez samorządy. Szczególne miejsce

zajmuje Podkarpacki Park Naukowo-Technologiczny Aeropolis (PPNT), który jest pierwszym w Polsce parkiem branżowym. Wśród inwestorów zagranicznych działających na terenie województwa podkarpackiego są m. in.: MTU Aero Engines, United Technologies Corporation (Sikorsky Aircraft, Pratt & Whitney, Hamilton Sundstrand, UTC Fire&Security), BorgWarner Inc., COTLEC AEROSPACE CANADA Ltd. (Goodrich), Delphi Automotive Systems, Federal Mogul Holding Deutschland, The Goodyear Tyre & Rubber Company, General Electric, Valeant Pharmaceuticals International, Lear Corporation, Kirchhoff Polska, Husqvarna Poland, Pilkington Automotive Poland, Hispano Suiza, Sudzucker AG, Cargill Inc., Creuzet Aeronautique S.A., Veolia Transport, Guangxi Liugong Group.

8. Instytucje otoczenia biznesu

Rozwój przedsiębiorczości w województwie jest wspierany przez instytucje otoczenia biznesu. Służą one fachowym doradztwem gospodarczym, pełnią rolę liderów inicjatyw współpracy i współdziałania podmiotów gospodarczych w układzie branżowym czy terytorialnym, a także wsparciem i pomocą finansową dla powstających oraz rozwijających się przedsiębiorstw. Ważniejszą rolę w gronie takich instytucji odgrywają agencje rozwoju regionalnego, zarządzający specjalnymi strefami ekonomicznymi, inkubatory przedsiębiorczości, fundusze poręczeniowe, izby gospodarcze, cechy rzemiosł oraz stowarzyszenia i fundacje wspierające rozwój regionalny i lokalny. Na ok. 735 działających w Polsce instytucji wspierających innowacyjność i przedsiębiorczość 42 (5,7%) prowadzi działalność w województwie podkarpackim. Pod względem nasycenia województwo nie odbiega od średniej krajowej, a pod względem dostępności (w przeliczeniu na jednego mieszkańca) znajduje się w czołówce. Natomiast pod względem ośrodków innowacji znajduje się na ostatnim miejscu.

9. Turystyka

Województwo podkarpackie dzięki walorom naturalnym i kulturowym dysponuje potencjałem rozwojowym turystyki. Skala tego potencjału przewyższa wielkość ruchu turystycznego. Wyżej cenione są walory przyrodnicze, a Bieszczady należą do mocno identyfikowanych marek turystycznych w Polsce. Tereny górskie sprzyjają rozwojowi turystyki aktywnej. Do ważniejszych celów przyjazdów do regionu należą: wypoczynek, lecznictwo uzdrowiskowe, krajoznawstwo, a także szeroko rozumiana turystyka biznesowa. Wśród barier ruchu turystycznego w województwie należy wymienić małą dostępność komunikacyjną, wizerunek regionu o słabym rozwoju gospodarczym, z niską jakością infrastruktury i usług turystycznych, obecność na rynku turystycznym niewielkiej liczby konkurencyjnych produktów turystycznych.

10. Rolnictwo

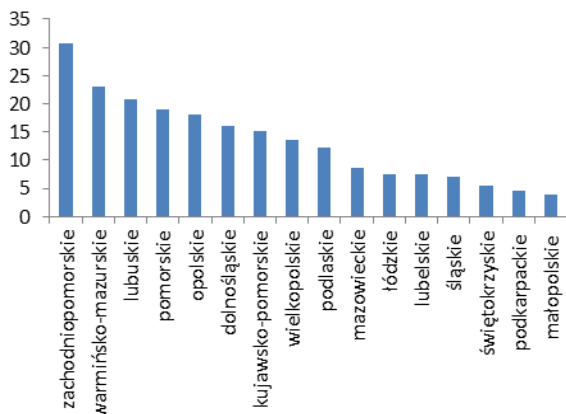
Rolnictwo województwa podkarpackiego posiada własną specyfikę charakteryzującą się przede wszystkim dużym rozdrobnieniem agrarnym, nadmiarem zasobów siły roboczej oraz niską towarowością produkcji rolnej. Mocną stroną województwa podkarpackiego są gleby (70% powierzchni użytków rolnych to gleby najwyższych kategorii I-IV), jakość środowiska naturalnego oraz potencjał współpracy środowisk zamieszkujących obszary wiejskie, w tym umiejętność tworzenia grup producenckich oraz lokalnych grup działania jak również zasoby stosunkowo młodej siły roboczej.

Niemal co drugie gospodarstwo jest mniejsze niż 1ha, natomiast 64% - mniejsze niż 2 ha, co przesądza o niskiej efektywności ekonomicznej większości z nich. Analogiczne wartości dla Polski wynoszą 31% i 46%. Warto zauważyć, że gospodarstwa powyżej 5 ha w kraju to ok.

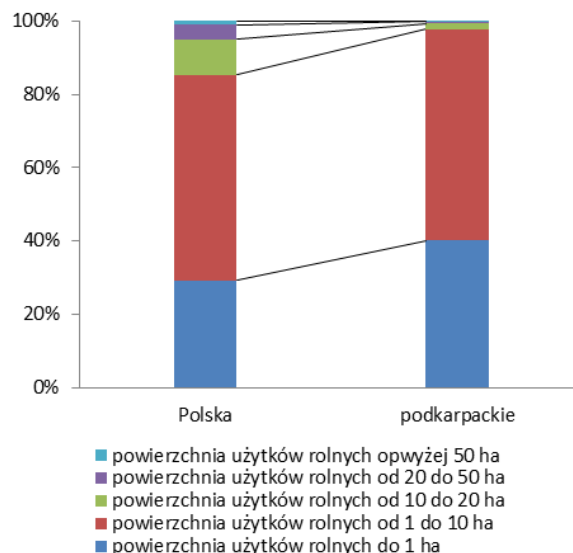

30% wszystkich, natomiast w regionie – ok. 10%. Negatywny wpływ na kształt obecnej struktury obszarowej gospodarstw wywiera także niekorzystny rozłóg gospodarstw (przeciętne gospodarstwo składa się z kilku do kilkunastu działek).

Wykres 5. Średnia powierzchnia gruntów rolnych w ha według województw w 2011 r.

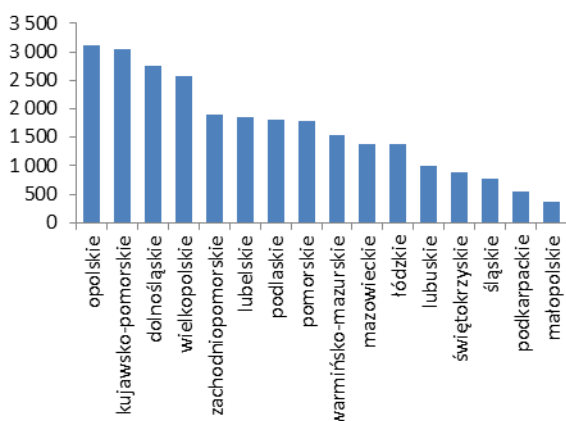
Wykres 6. Struktura użytków rolnych w województwie podkarpackim i w Polsce w 2009r.

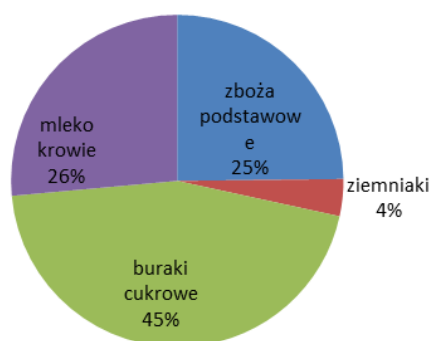
Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Rozdrobnienie gospodarstw ma negatywny wpływ na obrót produktami rolnymi, który jest mało efektywny i przynosi niewielkie korzyści materialne. Wartość skupu produktów rolnych w województwie podkarpackim w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych należy do najniższych w Polsce.

Wykres 7. Wartość skupu produktów rolnych na 1 ha użytków w 2010 r. według województw

Wykres 8. Struktura skupu produktów rolnych w województwie podkarpackim w 2010 r.

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

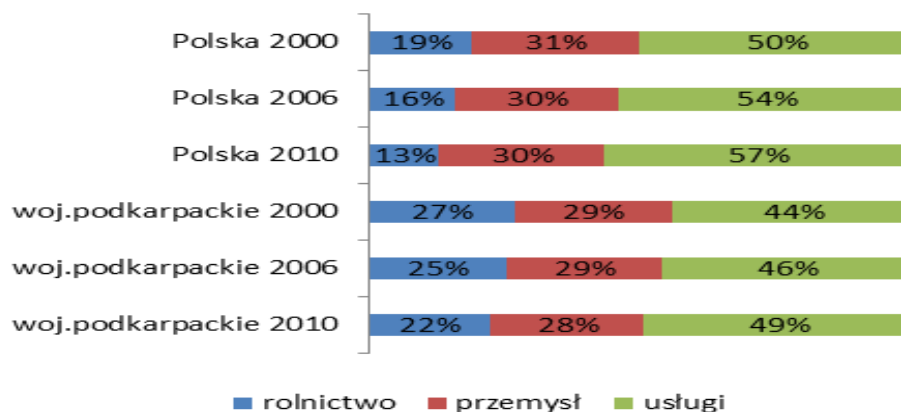
Dzięki walorom przyrodniczym i niewielkiemu zanieczyszczeniu gleb i środowiska, w województwie wzrasta produkcja żywności ekologicznej, jak również istnieją dobre warunki do rozwoju specjalistycznej działalności rolniczej (pasieki, rośliny do produkcji biopaliw).

W województwie podkarpackim dobrze rozwija się przetwórstwo rolno – spożywcze. Na terenie województwa działa wiele zakładów skoncentrowanych w branżach: mięsnej, zbożowo-młynarskiej, owocowo - warzywnej, mleczarskiej i cukrowniczej.

11. Rynek pracy

Wykres 9. Pracujący wg sektorów ekonomicznych w województwie podkarpackim i w Polsce w latach 2006 i 2010

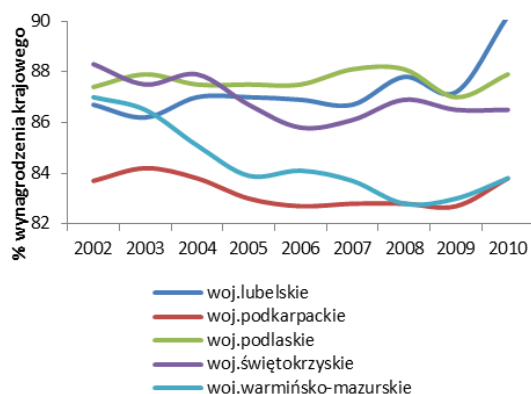
Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Zmiany obserwowane na przestrzeni ostatnich lat na polskim rynku pracy znalazły również swoje odzwierciedlenie w sytuacji województwa podkarpackiego. W latach 2004-2009 systematycznie wzrastał udział osób pracujących, przy czym konsekwencje kryzysu finansowego w Europie znalazły odbicie we wzroście bezrobocia po 2008 r.

W 2010 r. udział osób bezrobotnych w ludności aktywnej zawodowo - 12% na terenie województwa podkarpackiego był wyższy niż udział obserwowany średnio w Polsce - 10%.

Struktura sektorowa pracujących wskazuje na zdecydowaną nadreprezentację rolnictwa w relacji do kraju oraz niższym zatrudnieniem w usługach. Wysoki udział zatrudnienia w rolnictwie może mieć charakter bezrobocia ukrytego i stanowi przyczynę bardzo niskiej produktywności rolnictwa. Warto zwrócić uwagę, że modernizacja struktury gospodarki (redukcja zatrudnienia w rolnictwie) następuje o połowę wolniej niż średnio w kraju.

Wykres 10. Wynagrodzenie za pracę w odniesieniu do średniej dla Polski w województwach Polski Wschodniej w latach 2002-2010

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Wynagrodzenie za pracę pozostaje rezultatem produktywności oraz ogólnej sytuacji gospodarczej. Poziom wynagrodzeń we wszystkich województwach Polski wschodniej w okresie 2002-2010 był niższy o 10-18% od przeciętnego poziomu dla kraju. W województwie podkarpackim sytuacja była najgorsza i od 2002 r. nie uległa poprawie.

12. Warunki i jakość życia mieszkańców

Województwo podkarpackie pod względem syntetycznej oceny warunków życia plasuje się na 9. miejscu w kraju⁴ Ocena ta obejmuje m.in. dochody, wyżywienie, zasobność materialną, warunki mieszkaniowe, kształcenie dzieci, ochronę zdrowia, uczestnictwo w kulturze, wypoczynek. Względnie wysoka ocena regionu wynika raczej z uwarunkowań kulturowych niż z zamożności regionu (przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w województwie podkarpackim było w 2010 roku najniższe w Polsce).

Pod względem ogólnego wskaźnika wykluczenia, województwo podkarpackie znajduje się w grupie regionów najbardziej zagrożonych (2. pozycja w kraju), co wskazuje na konieczność podejmowania zwiększonych wysiłków zmierzających do poprawy sytuacji. Największe zagrożenie wiąże się z czynnikami związanymi z sytuacją materialną i perspektywami jej poprawy: wykształceniem, bezrobociem i ubóstwem.

Wskaźnik przeciętnego trwania życia mieszkańców województwa jest korzystny na tle Polski. W województwie zaobserwowano tendencję polegającą na wyrównywaniu się długości życia mieszkańców wsi i miast.

13. Edukacja

Obecnie w województwie podkarpackim udział ludności kształcącej się na wszystkich poziomach edukacji w ludności ogółem wynosi 26%, wobec średniej dla Polski równej 23%. Struktura mieszkańców województwa pod względem poziomu wykształcenia wskazuje, że dominuje wykształcenie zawodowe (ok. 50%). Warto podkreślić wzrost liczby mieszkańców posiadających wykształcenie wyższe z 10% do 16% na przestrzeni lat 2005-2010. Podobną dynamikę w analogicznym okresie odnotowano również w pozostałych województwach Polski.

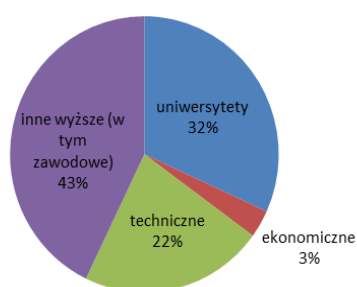
⁴ Diagnoza Społeczna 2011 J.Czapiński

Podobnie jak w całym kraju niski jest udział dzieci w wieku od 3 do 6 lat w edukacji przedszkolnej. Współczynnik skolaryzacji z wyłączeniem edukacji wyższej w województwie podkarpackim jest porównywalny ze średnim poziomem w Polsce. Również jakość edukacji mierzonej wynikami egzaminów końcowych sugeruje, że poziom nauczania nie odbiega znacząco od średniej krajowej.

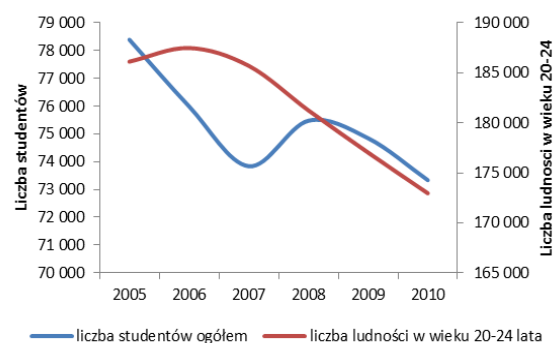
W przypadku szkolnictwa wyższego liczba studentów jest porównywalna do województw, w których nie znajdują się główne ośrodki akademickie kraju. Udział studentów w grupie wiekowej 20-24 w województwie podkarpackim jest jednak niższy niż przeciętnie w Polsce (odpowiednio 19,7% i 29,3%).

Najważniejszymi uczelniami województwa podkarpackiego są Uniwersytet Rzeszowski oraz Politechnika Rzeszowska, które skupiają ponad połowę (54%) wszystkich studentów uczelni publicznych i niepublicznych. Warto wskazać, że Politechnika posiada wieloletnie tradycje w kształceniu pilotów i przez wiele lat była jedyną uczelnią wyższą w Polsce kształcąca pilotów lotnictwa cywilnego. Obecnie jest jedną z dwóch (obok PWSZ w Chełmie) takich uczelni w kraju.

Wykres 11. Struktura studentów uczelni i szkół wyższych według rodzaju szkoły

Wykres 12. Liczba studentów oraz ludności w wieku 20-24 lata w województwie podkarpackim w latach 2005-2010

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Struktura osób kształcących się na uczelniach wyższych ze względu na kierunek studiów wskazuje na wyższy udział osób wybierających kierunki społeczne niż techniczne. W ostatnich latach nastąpił jednak wzrost odsetka studentów w wyższych szkołach technicznych, plasując województwo na 6 miejscu w kraju.

Szkoły wyższe regionu kształcą licznych studentów zagranicznych (szczególnie z wschodniej granicy), co wyróżnia województwo na tle kraju.

Coraz ważniejszą rolę w systemie edukacji przypisuje się kształceniu ustawicznemu. W Polsce odsetek osób korzystających z kształcenia ustawicznego w odpowiadającej im grupie wiekowej jest niski i wynosi obecnie ok. 5,3%, w województwie podkarpackim sytuacja wygląda jeszcze gorzej, w 2010 r. było to zaledwie 3,4% osób (ostatnie miejsce w kraju).

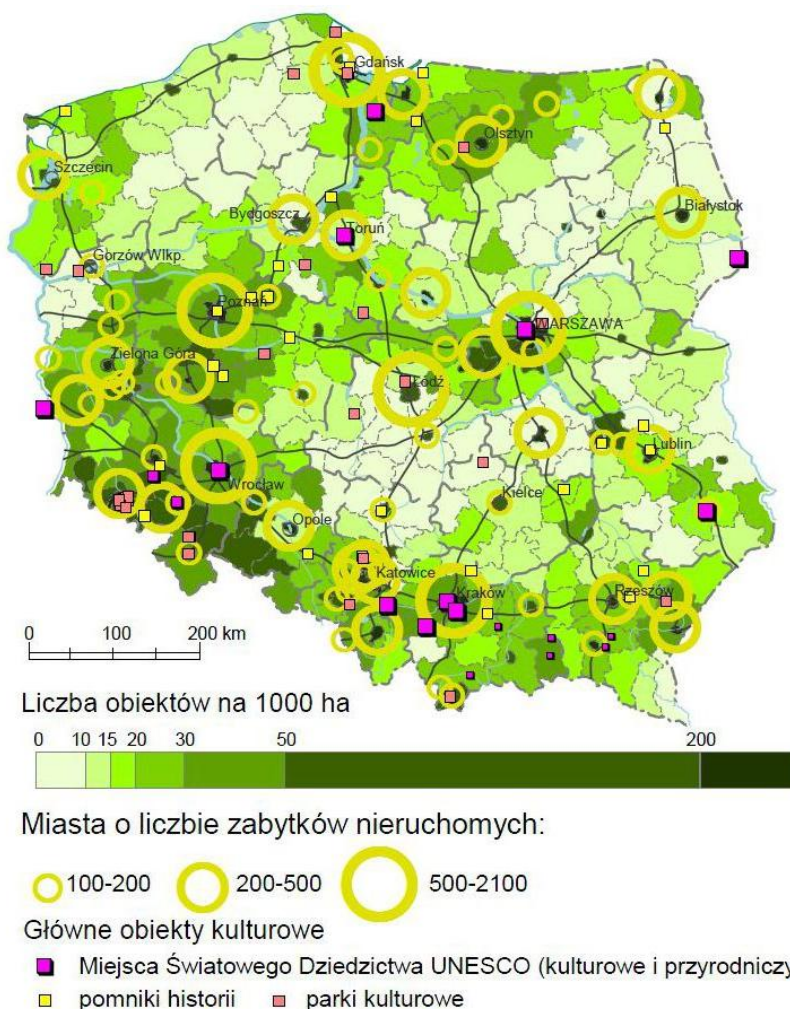
Nadal występują duże potrzeby kształcenia w zakresie innowacyjności, przedsiębiorczości oraz ochrony własności intelektualnej na wszystkich etapach kształcenia, począwszy od szkolnictwa ponadpodstawowego ogólnego i zawodowego, na szkolnictwie wyższym i kształceniu ustawicznym kończąc.

Niezadowalający jest poziom wykorzystania nowoczesnych technologii w procesie edukacji. Systematycznie poprawia się jednak sytuacja w zakresie komputeryzacji szkół w województwie podkarpackim: udział szkół wyposażonych w komputery przeznaczone do użytku uczniów z dostępem do Internetu w 2010 r. wynosił 62,8% i był zbliżony do średniej krajowej wynoszącej 63,1%. Nieco mniej korzystnie wyglądała sytuacja w zakresie liczby uczniów przypadających na jeden komputer: na Podkarpaciu było to 9,58 ucznia/komputer natomiast w kraju 8,69 ucznia/komputer. Jednak dynamika zachodzących zmian była większa niż w kraju.

14. Dziedzictwo kulturowe

Dziedzictwo kulturowe regionu oparte jest na funkcjonującym przez stulecia wieloetnicznym i wielowyznaniowym obszarze pogranicza kulturowego i politycznego oraz unikatowych zabytkach kultury materialnej (w tym wpisanych na listę UNESCO drewnianych kościołach w Haczowie i Bliznem oraz na Listę Pomników Historii Polski: zespole pałacowo-parkowym w Łańcucie oraz zespole klasztornym w Leżajsku). Obiekty sakralne, zamkowe, budownictwo dworskie, a przede wszystkim liczne obiekty budownictwa drewnianego wspierają atrakcyjność turystyczną regionu. Bogate są także zasoby kultury ludowej, w tym folkloru, sztuki i rękodzieła ludowego oraz tradycje kulinarne.

Rysunek 8. Nasycenie zabytkami nieruchomymi

Źródło: *Konceptcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Mapa 18. Krajobraz kulturowy, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego*

W celu pełnego wykorzystania potencjału zasobów dziedzictwa kulturowego dla podniesienia atrakcyjności województwa niezbędne jest podejmowanie działań na rzecz ich ochrony oraz lepszej promocji.

Potencjał ten stanowi też siłę napędową dużej aktywności kulturalnej inicjowanej przez różne podmioty, zainteresowane propagowaniem istniejącej już kultury materialnej i niematerialnej, ale także tworzeniem nowych przedsięwzięć i wydarzeń, nastawionych na pobudzenie społeczności lokalnej do działań o charakterze kulturalnym.

Ważną funkcję w rozwijaniu oraz upowszechnianiu kultury pełnią instytucje kultury. Pod względem ich liczby region zajmuje 6. pozycję w kraju (774), wyprzedzają go Mazowsze, Małopolska, Śląsk, Wielkopolska i Dolny Śląsk. Tak wysoką lokatę zawdzięcza głównie dużej liczbie bibliotek publicznych (690 wraz z filiami).

15. Społeczeństwo obywatelskie

Miarą rozwoju społeczeństwa obywatelskiego jest liczba i potencjał organizacji pozarządowych oraz współpraca pomiędzy trzema sektorami, przy zachowaniu ich autonomii. Liczba organizacji pozarządowych zarejestrowanych w województwie podkarpackim systematycznie wzrasta, podobnie jak w całym kraju, przy czym można mówić o stabilizacji trzeciego sektora, ponieważ przyrost liczby NGO w kolejnych latach zmniejsza się. Aktywność społeczną mieszkańców województwa na tle Polski należy ocenić wysoko. W działalność miejscowych organizacji pozarządowych w 2008 r. było zaangażowanych, jako członkowie i wolontariusze, 6,8% mieszkańców województwa, podczas gdy wśród ogółu ludności Polski było to tylko 5,4%.

Kolejnym czynnikiem świadczącym o stosunkowo wysokim poziomie aktywności obywatelskiej mieszkańców regionu jest frekwencja wyborcza, która w latach 2005-2010 była wyższa niż ogółem w Polsce, zarówno w wyborach samorządowych jak również prezydenckich i parlamentarnych (z wyjątkiem wyborów parlamentarnych w 2007 r.). Świadczy to o zaangażowaniu mieszkańców regionu w sprawy społeczne, odpowiedzialności za sprawy publiczne oraz chęci wpływania na procesy zachodzące w województwie.

17. Zdrowie

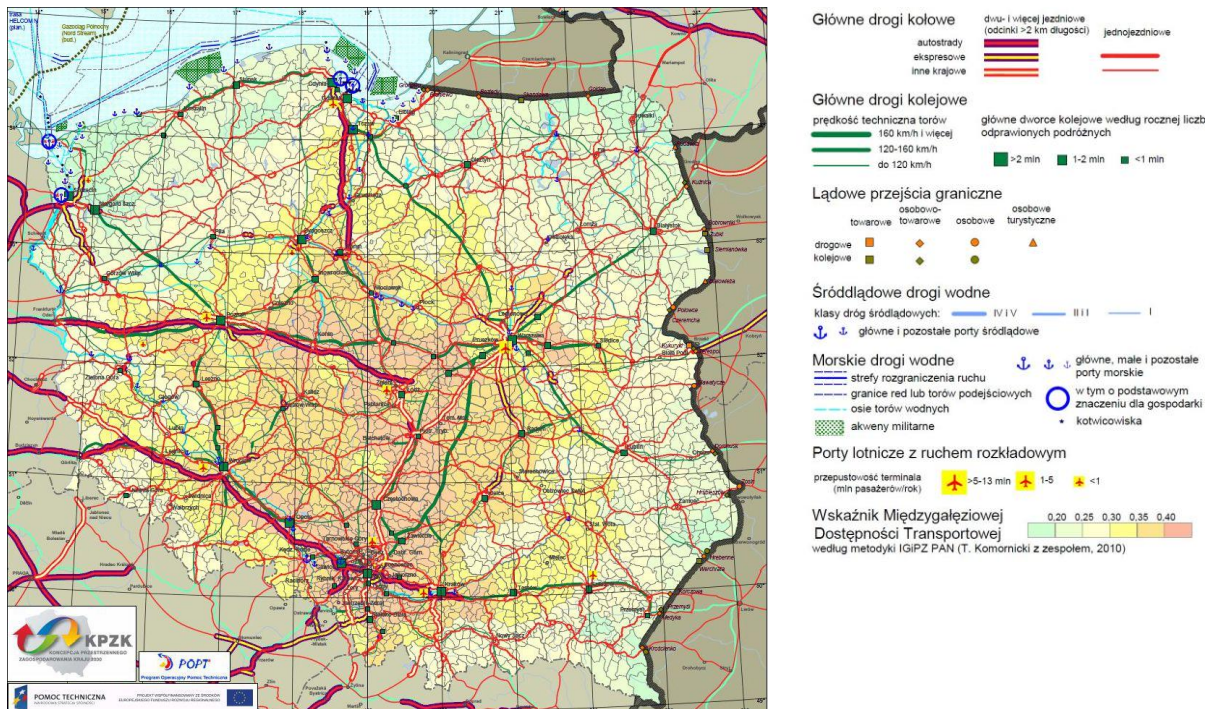
Od roku 2004 w województwie podkarpackim obserwuje się systematyczny wzrost liczby zakładów opieki zdrowotnej. Wzrost ten uzależniony jest w głównej mierze od niepublicznych zakładów opieki zdrowotnej, których liczba rośnie relatywnie szybciej. Równocześnie, w ostatnim czasie spada liczba udzielanych porad lekarskich, plasując woj. podkarpackie na 10 miejscu w 2010 r. Wskaźnik liczby ludności na łóżko w szpitalach ogólnych w woj. podkarpackim w 2010 plasował województwo na 11 pozycji (220 osób na łóżko) wśród wszystkich województw w Polsce. Na pierwszym miejscu znajdowało się województwo śląskie 178 osób na łóżko, a na ostatnim pomorskie 257 osób na łóżko. W 2009 r. wskaźnik liczby lekarzy przypadających na 10 tys. ludności wynosił 30,9, natomiast rok wcześniej – 30,3. Liczba lekarzy przypadających na 10 tys. ludności w Polsce była o 10,2 lekarzy na 10 tys. ludności więcej, niż w województwie podkarpackim.

18. Dostępność komunikacyjna

Pomimo korzystnego położenia geopolitycznego, oraz powiązania sieci transportowej z układem krajowym i międzynarodowym, województwo jest charakteryzowane jako obszar o trudnej dostępności.

Rysunek 9. Sieć transportowa

Źródło: *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Mapa 10. Sieć transportowa, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego*

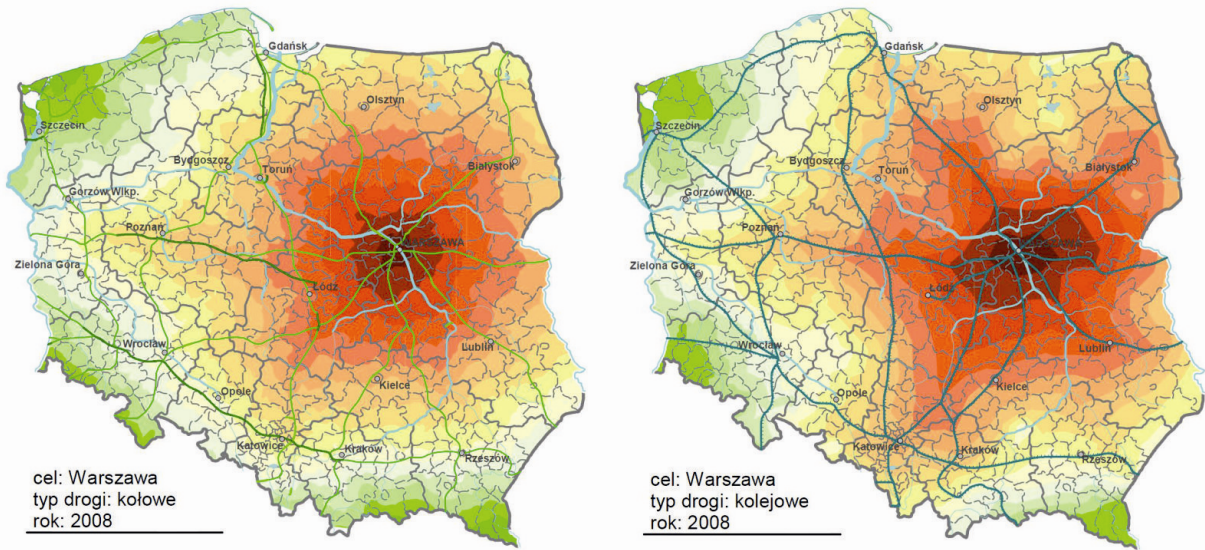
Najważniejsze znaczenie dla transportu drogowego, krajowego i międzynarodowego w województwie podkarpackim mają drogi krajowe. Układ najważniejszych powiązań komunikacyjnych województwa tworzą następujące drogi krajowe:

- nr 4 (międzynarodowa E 40) relacji Niemcy (Drezno) – granica państwa – Jędrzychowice – Wrocław – Kraków – Rzeszów – Korczowa – granica państwa – Ukraina (Lwów, Kijów)
- nr 9 (międzynarodowa E 371) relacji: Radom - Rzeszów - granica państwa – Słowacja (kierunek - Koszyce);
- nr 19 – granica państwa - Kuźnica Białostocka – Białystok – Siemiatycze - Międzyrzec Podlaski – Kock – Lubartów – Lublin – Kraśnik - Janów Lubelski – Nisko - Sokołów Małopolski – Rzeszów – Barwinek – granica państwa;
- nr 28 – Zator - Wadowice - Rabka - Limanowa - Nowy Sącz - Gorlice - Jasło - Krosno - Sanok - Kuźmina - Bircza - Przemyśl - Medyka - granica państwa;
- nr 73 – Wiśniówka - Kielce - Morawica - Busko Zdrój - Szczucin – Dąbrowa Tarnowska - Tarnów - Pilzno – Jasło;
- nr 77 – Lipnik - Sandomierz - Stalowa Wola - Leżajsk - Tryńcza - Jarosław - Radymno – Przemyśl;
- nr 84 – Sanok - Lesko - Ustrzyki Dolne - Krościenko - granica państwa.

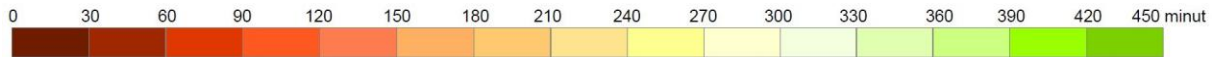
Pomimo przebiegu przez teren województwa ważnych szlaków komunikacyjnych, zarówno drogowych(E40, E371), jak i kolejowych (magistrala E30), brakuje bezpośrednich połączeń ze stolicą kraju.

Rysunek 10. Czasowa dostępność transportowa do głównych ośrodków administracyjno-osadniczych

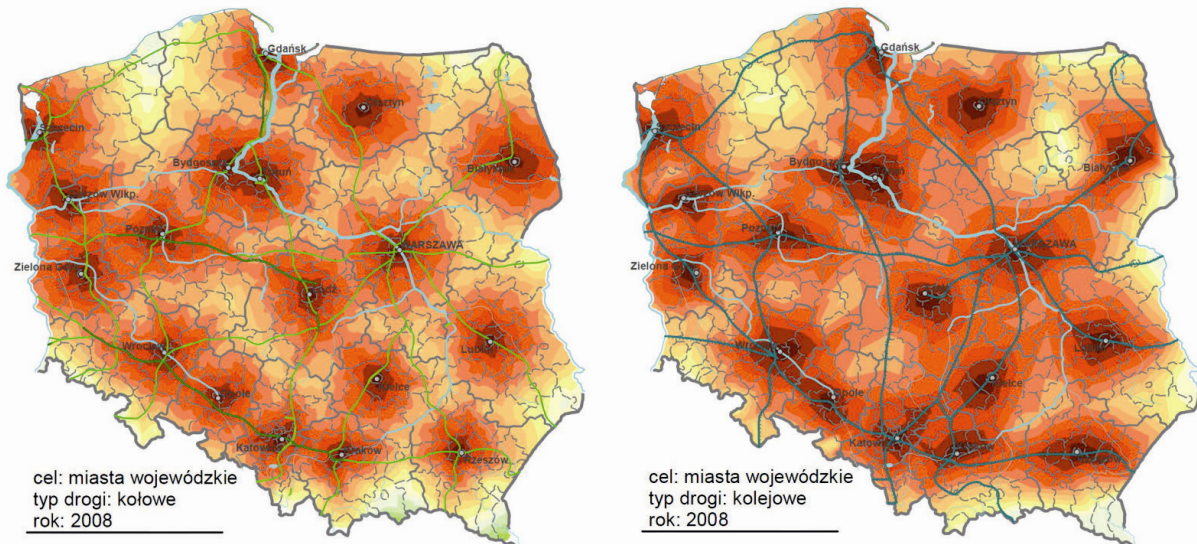
Dostępność do Warszawy

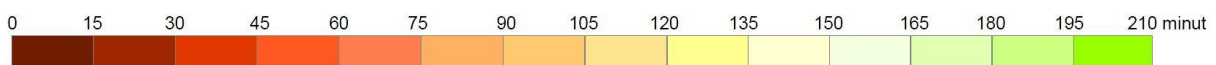
Źródło: *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Mapa 11. Czasowa dostępność transportowa do głównych ośrodków administracyjno-osadniczych, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego*

Ponadto, obszary południowe i wschodnie województwa pozostają jednymi z najtrudniej dostępnych w kraju.

Rysunek 11. Czasowa dostępność transportowa do głównych ośrodków administracyjno-osadniczych

Dostępność do miast wojewódzkich

Źródło: *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Mapa 11. Czasowa dostępność transportowa do głównych ośrodków administracyjno-osadniczych, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego*

Najważniejszą dla transportu inwestycją w województwie podkarpackim jest obecnie budowany odcinek autostrady A4 z Krakowa, aż do granicy z Ukrainą w Korczowej oraz

droga ekspresowa S-19. Dostępność komunikacyjna województwa z centralną częścią kraju powinna zostać zwiększona poprzez budowę drogi ekspresowej S-9.

Mocną stroną w zakresie dostępności terytorialnej województwa podkarpackiego stanowi międzynarodowe lotnisko Rzeszów-Jasionka posiadające drugą najdłuższą w Polsce drogę startową (3200 m), która pozwala na przyjmowanie nawet największych samolotów. Bardzo nowoczesne systemy nawigacji i oświetlenia umożliwiają lądowanie w trudnych warunkach pogodowych. Dużym potencjałem rozwojowym tego portu lotniczego jest jego położenie geograficzne. Znajduje się ono w pobliżu dróg krajowych nr 19 Rzeszów-Lublin oraz nr 9 Rzeszów-Radom. W przyszłości w niewielkim oddaleniu przebiegać będzie autostrada A4 oraz droga ekspresowa S19. Oprócz bardzo dobrej drogowej dostępności komunikacyjnej lotnisku sprzyjają lokalne warunki klimatyczne powodujące, że w jego okolicach jest największa liczba dni lotnych.

19. Dostępność technologii informacyjnych

Stan sieci telekomunikacyjnej na terenie województwa podkarpackiego jest zadawalający. Zauważalna jest tendencja do modernizacji istniejącej sieci wymiany połączeń kablowych miedzianych na światłowodowe. W porównaniu z innymi regionami Polski, w województwie podkarpackim rozwój sieci telefonii komórkowej jest nadal niski, na co wpływ mają warunki terenowe.⁵ Znaczna część ludności województwa - 47,8% zamieszkuje obszary o ograniczonej dostępności podstawowej infrastruktury szerokopasmowej, zaś 13,6% obszary pozbawione w ogóle jakiegokolwiek infrastruktury szerokopasmowej. W zakresie dostępu gospodarstw domowych do Internetu woj. podkarpackie odstaje od średniej krajowej, jednak sytuacja w tym zakresie ulega poprawie (wzrost wskaźnika w latach 2007-2011 był trzecim najwyższym, w kraju). Wśród przedsiębiorstw woj. podkarpackiego dostęp do Internetu posiada 96,5%, co jest piątym najwyższym wynikiem w kraju (średnio w Polsce wartość tego miernika wynosi 95,8%). Wśród gospodarstw domowych zdecydowanie najbardziej rozpowszechnionym sposobem łączenia się z Internetem jest dostęp ADSL, oferowany przez firmy telekomunikacyjne. Drugim sposobem łączenia się z Internetem jest dostęp bezprzewodowy oraz przez telewizję kablową. Nadal w województwie występuje niska liczba Publicznych Punktów Dostępu do Internetu i tzw. hotspotów.

20. Funkcje metropolitalne Rzeszowa

Rzeszów zamieszkały przez 178,2 tys. mieszkańców jest największym miastem regionu, stolicą województwa. Zabezpiecza on najważniejsze dla regionu funkcje publiczne w tym administracyjne, specjalistycznej opieki zdrowotnej, szkolnictwa wyższego, wysokiej kultury i inne. Stanowi także największy rynek pracy. W mieście i jego otoczeniu działają zakłady produkcyjne międzynarodowych korporacji gospodarczych obejmujących przemysł lotniczy, maszynowy, informatyczny, farmaceutyczny, spożywczy i inne.

Z racji licznych powiązań funkcjonalnych 6 powiatów okalających miasto Rzeszów, tj.: rzeszowski, ropczycko-sędziszowski, kolbuszowski, łańcucki, strzyżowski i dębicki, podpisało porozumienie o możliwości funkcjonowania w przyszłości Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego (ROM). W skład w/w powiatów wchodzi 32 gminy wiejskie, 9 gmin wiejsko-miejskich i 4 miasta. Powierzchnia obszaru metropolitalnego wynosi 4 327 km², co stanowi 24,2% obszaru województwa podkarpackiego.

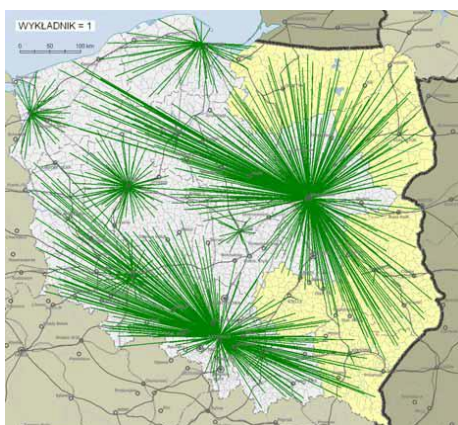
⁵ Stan na 10.08.2011, <http://www.uke.gov.pl/uke/redirect.jsp?place=galleryStats&id=46722>, dostęp 30.12.2011.

21. Oddziaływanie głównych miast Polski na województwo podkarpackie

Jak wykazują procesy migracyjne oraz przebieg dojazdów do pracy w skali Polski, województwo Podkarpackie znajduje się w sferze dominującego oddziaływania dwóch silnych ośrodków miejskich tj. Warszawy i Krakowa. Potwierdza to schemat ciążenia miast w Polsce według modelu grawitacyjnego. Kraków i Aglomeracja Górnego Śląska tworzą układ funkcjonalny, który w kolejnych latach będzie zyskiwał na znaczeniu. Należy sądzić, iż z racji budowy autostrady, powiązanie terenu województwa z Krakowem (a także Górnym Śląskiem) będzie się nadal rozwijało. Niedostateczny jest nadal stan połączeń komunikacyjnych z Warszawą.

Rysunek 12. Teoretyczne ciążenia miast w Polsce wg modelu grawitacyjnego

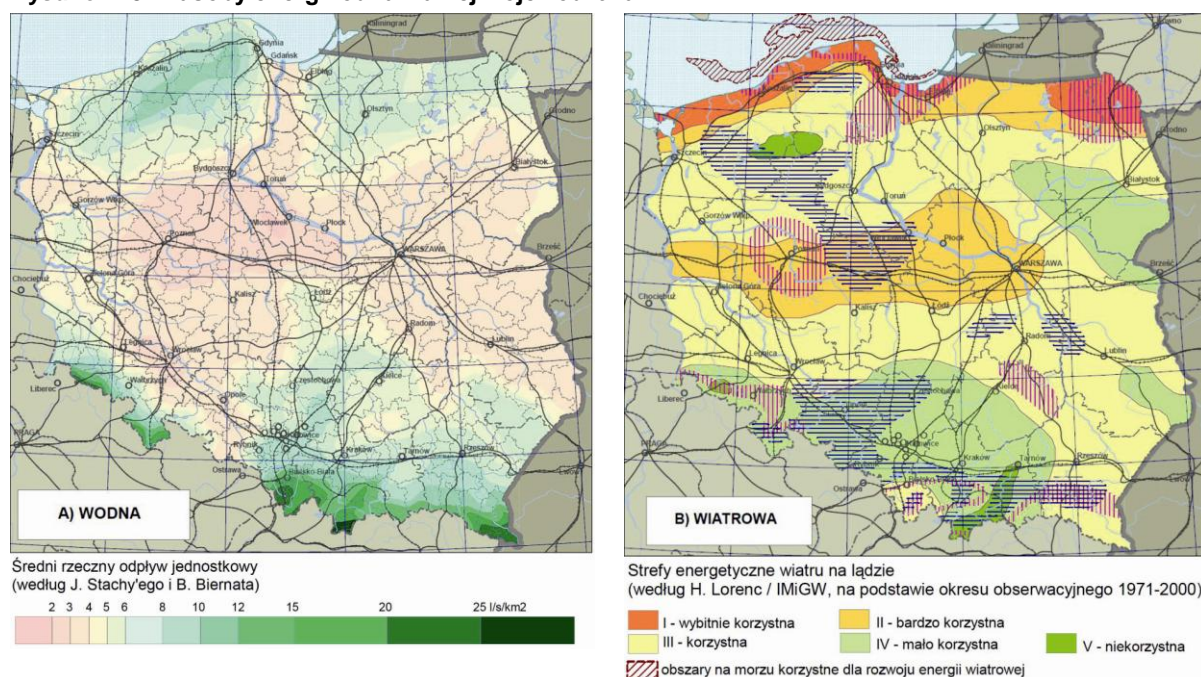

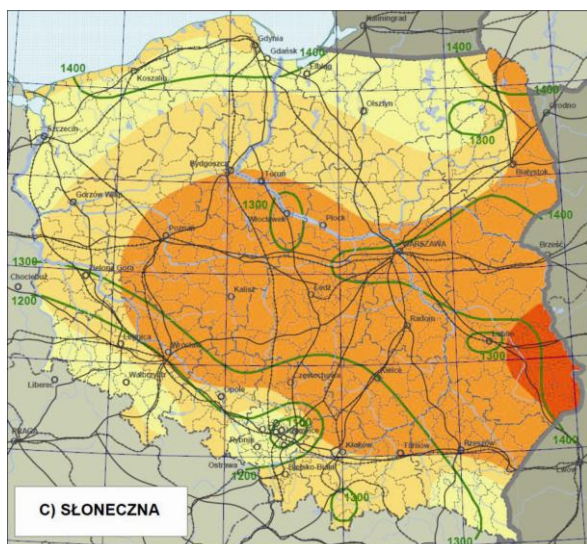
Źródło: Śleszyński P., Czapiewski K., *Znaczenie ośrodków miejskich oraz ich hierarchicznych powiązań dla regionalnego i lokalnego rozwoju ekonomicznego i społecznego Polski Wschodniej*, Warszawa 2011

22. Zasoby energii odnawialnej województwa

Województwo podkarpackie posiada bardzo dobre warunki naturalne do rozwoju infrastruktury odnawialnych źródeł energii.

Rysunek 13. Zasoby energii odnawialnej województwa

Średnie całkowite promieniowanie słoneczne w roku
(według J. Paszyńskiego i K. Miary, 1994)

9,75 10,00 10,25 MJ /m² x doba

Sumy roczne usłonecznienia o prawdopodobieństwie wystąpienia 90%
(według M. Kuczmarzkiego, 1994)

1200 (godzin)

Badania wskazują, iż blisko 20% powierzchni województwa posiada dobre lub bardzo dobre warunki do rozwoju infrastruktury energii odnawialnej. W województwie istnieją korzystne warunki do wykorzystania energii wiatrowej. Z powodu ukształtowania terenu i szybkości przepływu rzek występują tu również bardzo dobre warunki do rozbudowy elektrowni wodnych zarówno dużych jak i małych. Łącznie dzięki urządzeniom energetyki wodnej pozyskano w 2009 r. ponad 5% całości wytworzonej w województwie energii. W województwie występują również zasoby wód geotermalnych, jednak celowość eksploatacji tych zasobów wymaga przeprowadzenia badań geologicznych. Warunki sprzyjają również wykorzystaniu energii solarnej.

Źródło: *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Mapa 20. Zasoby energii odnawialnej, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego*

Z powodu położenia województwa podkarpackiego w umiarkowanej strefie klimatycznej elementem bezpieczeństwa energetycznego województwa jest także system ciepłowniczy mogący sprostać zapotrzebowaniu mieszkańców oraz gospodarki regionu. System produkcji ciepła w województwie korzysta głównie z paliw kopalnych w postaci węgla kamiennego oraz gazu ziemnego wysokometanowego. Jedynym odnawialnym źródłem energii stosowanym do wytworzenia ciepła jest biomasa, lecz jej wkład jest marginalny (wyniósł on w 2010 r. niespełna 2,8%, ponad 2 razy mniej niż średnio w kraju). W wytworzeniu energii elektrycznej oraz ciepłej duże znacznie ma gaz ziemny. Województwo podkarpackie jest obszarem bogatym w złoża gazu ziemnego oraz charakteryzuje się wysoką gęstością sieci gazowej i najwyższym w kraju udziałem ludności z niej korzystającej. Planowane są badania weryfikujące istnienie na terenie województwa złóż gazu łupkowego.

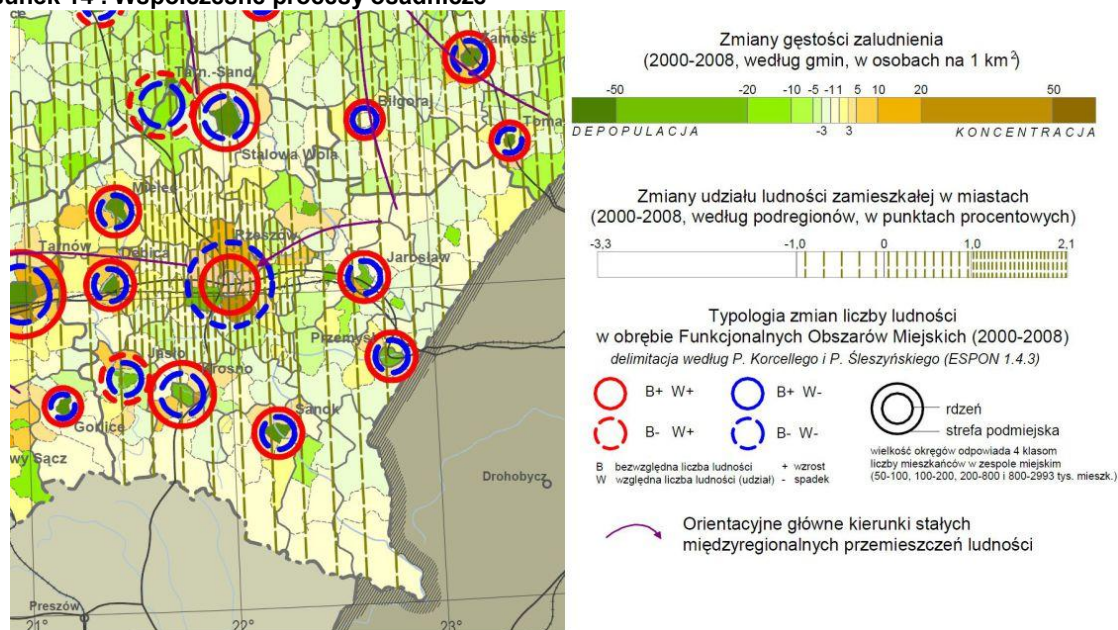

III. Zróżnicowanie wewnętrzne województwa podkarpackiego

1. Warunki demograficzne

Zgodnie z trendami światowymi w województwie podkarpackim następuje koncentracja ludności w największych miastach, zwłaszcza w ich strefach podmiejskich, przy jednoczesnym zmniejszaniu się liczby ludności w rdzeniu miast. Na rys. 14. widać odmienną sytuację Rzeszowa, należy jednak stwierdzić, że jest to spowodowane trwającym rozszerzaniem się granic administracyjnych stolicy regionu.

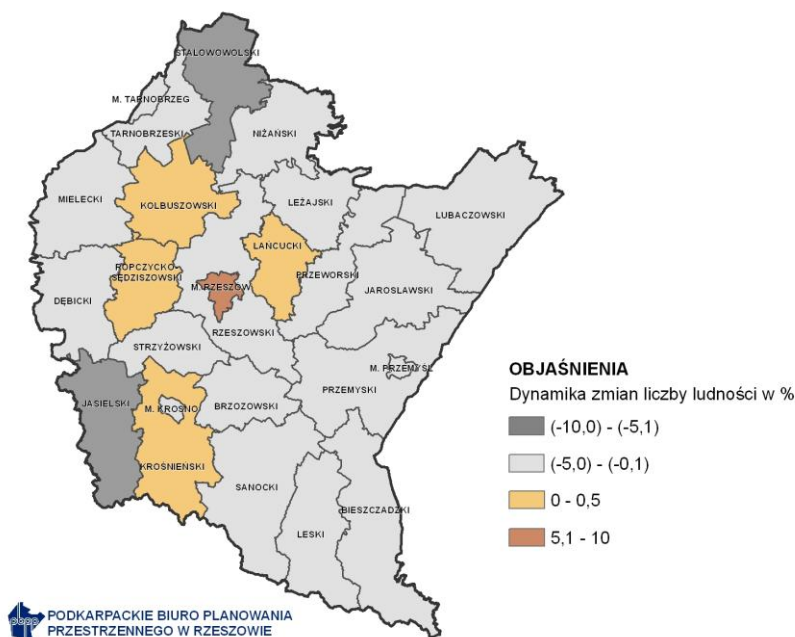
Rysunek 14 . Współczesne procesy osadnicze

Źródło: *Konceptcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Mapa 2. Współczesne procesy osadnicze, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego*

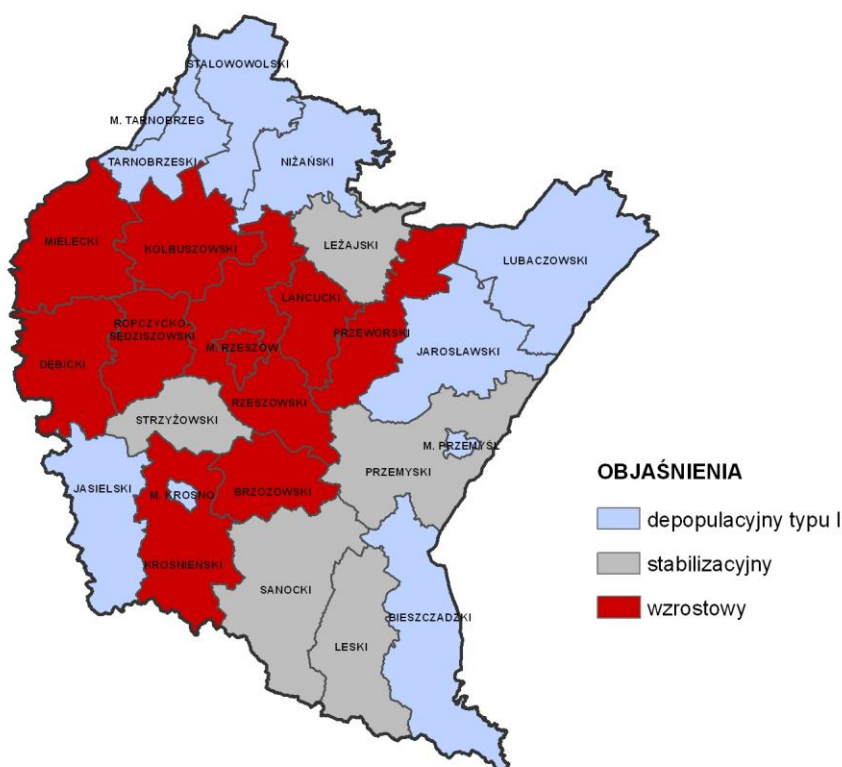
Województwo podkarpackie charakteryzuje się stosunkowo korzystną sytuacją demograficzną, ale widoczne jest duże zróżnicowanie zachodzących procesów demograficznych na poziomie poszczególnych powiatów (Rys. 15).

Rysunek 15. Dynamika zmiany liczby ludności w latach 2000-2009

Pokazuje to również klasyfikacja dokonana na podstawie analizy dwóch podstawowych wskaźników tj.: przyrostu naturalnego i salda migracji w latach 2002 – 2009 przedstawiona w ekspertyzie „Aktualne problemy demograficzne regionu Polski wschodniej” opracowanej przez Euroreg (Rys. 16). Wśród powiatów województwa podkarpackiego najczęściej występował typ wzrostowy – zapewniający przyrost ludności (10 powiatów) i depopulacyjny I typu – oznaczający, że głównym czynnikiem spadku zaludnienia jest ujemne saldo migracji (10 powiatów). W 5 powiatach procesy demograficzne miały charakter stabilizacyjny. Żaden z powiatów województwa nie został zakwalifikowany do typu depopulacyjnego II, w którym przyczyną spadku zaludnienia jest ujemny przyrost naturalny.⁶

Rysunek 16. Typologia zmian zaludnienia powiatów województwa podkarpackiego w latach 2002-2009

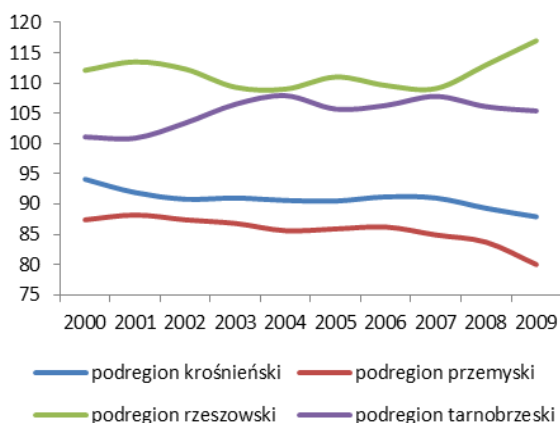

Źródło: Raporty i analizy Euroreg 5/2010 „Aktualne problemy demograficzne regionu Polski wschodniej”

⁶ Euroreg „Aktualne problemy demograficzne regionu Polski wschodniej”

2. Gospodarka

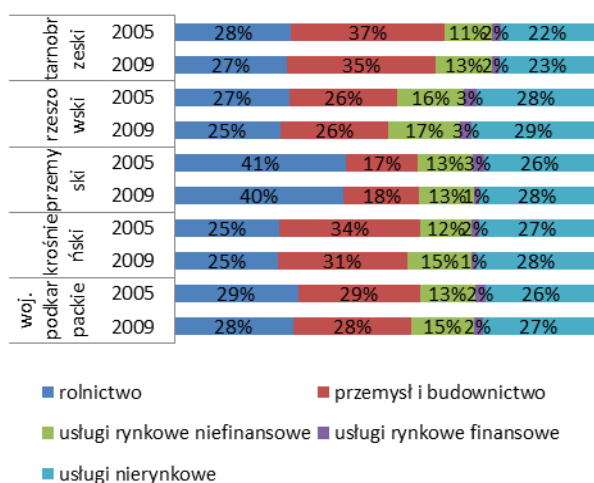
Wykres 13. PKB per capita podregionów województwa podkarpackiego (woj. podkarpackie=100)

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Województwo podkarpackie cechuje się wyraźnym zróżnicowaniem wewnętrznym pod względem poziomu PKB per capita. W podregionach rzeszowskim oraz tarnobrzeskim średni poziom PKB per capita w roku 2009 wyniósł odpowiednio 28 239 i 25 438 zł wobec średniej obserwowanej w województwie równej 24 131 zł. Warto zauważyć, że zróżnicowanie regionalne pod tym względem od 2004 r. wyraźnie rośnie. Obserwowana jest również dywergencja pomiędzy obszarami województwa: w części wschodniej, do której należy podregion przemyski i krośnieński od roku 2006 widoczny jest spadek względnego poziomu PKB per capita, w części zachodniej zaś jego wzrost.

Wykres 14. Struktura sektorowa zatrudnienia w podregionach województwa podkarpackiego w 2005 i 2009 r.

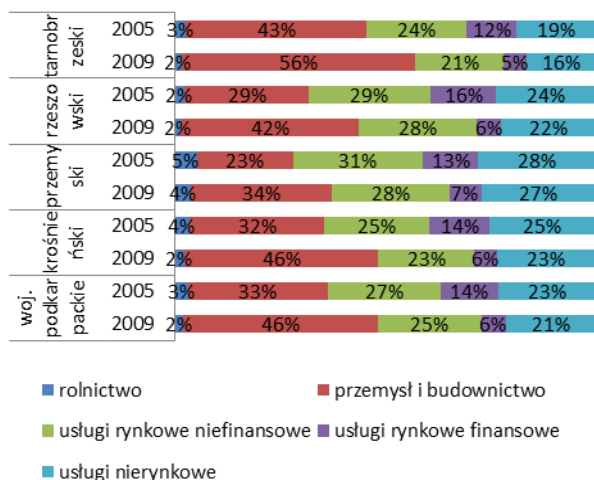

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Struktura osób zatrudnionych według sektora gospodarczego wskazuje na stosunkowo wysoki odsetek osób pracujących w rolnictwie (ok. 30%). Udział osób zatrudnionych w rolnictwie jest przy tym najwyższy w stosunkowo wolniej rozwijającym się podregionie przemyskim (40%).

Wyższy udział pracujących w rolnictwie w tym podregionie kompensowany jest relatywnie mniejszym odsetkiem pracujących w przemyśle i budownictwie w porównaniu z pozostałymi obszarami województwa. Najwięcej pracujących w sektorze przemysłu i budownictwa znajduje się w podregionie tarnobrzeskim, co odpowiada strukturze wartości dodanej tego podregionu (56% przypadającej na budownictwo i przemysł). Najwyższy udział osób zatrudnionych w sektorze usług występuje natomiast w podregionie rzeszowskim.

Wykres 15. Struktura sektorowa wartości dodanej w podregionach województwa podkarpackiego w 2005 i 2009 r.

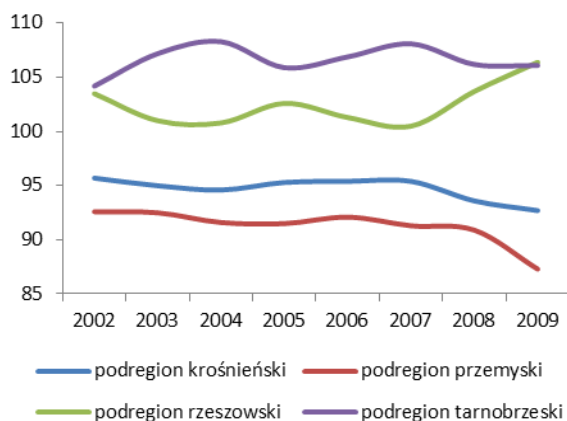

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Zróżnicowanie wewnętrzne pod względem struktury sektorowej województwa wskazuje na zbliżony rozkład wartości dodanej pomiędzy poszczególne sektory gospodarcze. We wszystkich podregionach województwa relatywnie mało środków wytwarzanych jest przez sektor rolniczy. Ponadto, we wszystkich podregionach obserwowana jest niekorzystna struktura sektorowa usług: udział usług nierynkowych w porównaniu z rynkowymi jest relatywnie wysoki. Zależność taka jest najmocniej zaznaczona w podregionie przemyskim, który należy obecnie do najwolniej rozwijających się obszarów województwa. Co więcej, w ostatnich latach obserwowany jest spadek udziału usług rynkowych na korzyść sektora budownictwa i przemysłu.

Jeśli chodzi o wydajność pracy w województwie podkarpackim, to poniżej przeciętnej kształtowała się w podregionie przemyskim i krośnieńskim, najwyższa była w dobrze uprzemysłowionym podregionie tarnobrzeskim. Również podregion rzeszowski wypadł w latach 2002-2008, powyżej przeciętnej dla województwa podkarpackiego.

Wykres 16. Produktywność pracy w podregionach województwa podkarpackiego (woj. podkarpackie=100)

Podregiony tarnobrzeski i rzeszowski charakteryzują się również stosunkowo wyższą produktywnością pracy, aniżeli podregiony przemyski i krośnieński. Od roku 2006 widać wyraźną dywergencję pomiędzy powyższymi regionami w tym względzie. Produktywność pracy w latach 2002-2008 w podregionie tarnobrzeskim była przy tym relatywnie wyższa niż w rzeszowskim, w którym wartość produkcji jest najwyższy spośród regionów województwa (13 875 mln zł).

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

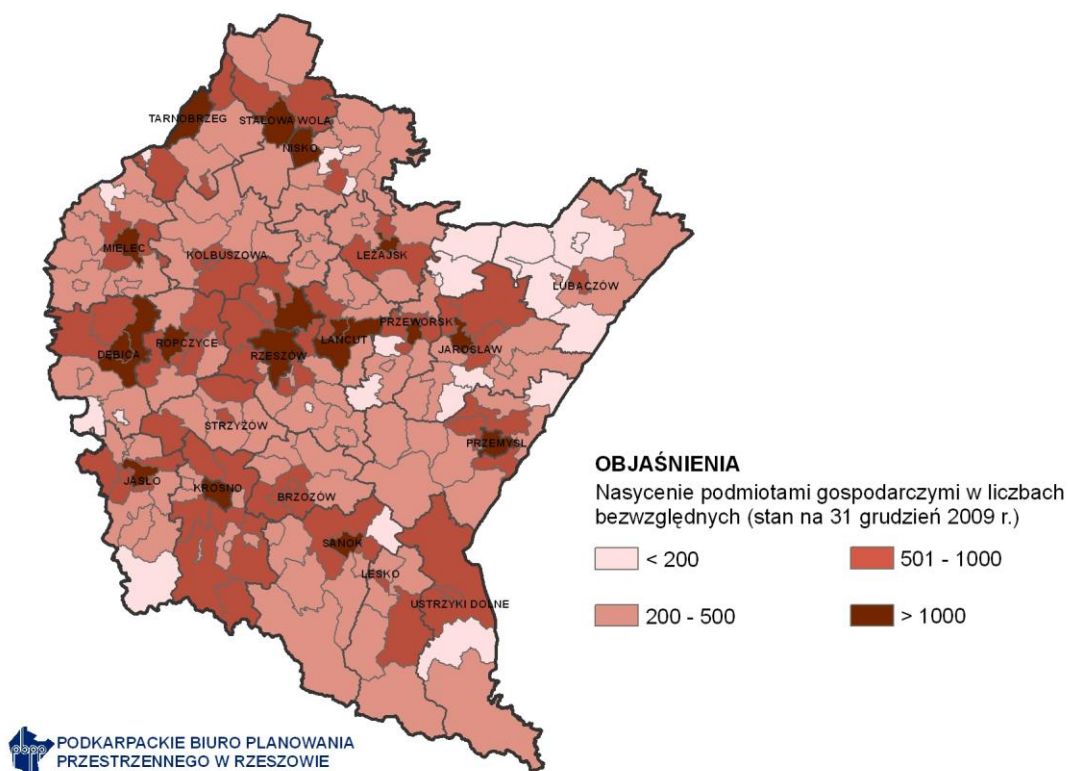
Zróżnicowanie gospodarki regionu widać również, analizując liczbę podmiotów gospodarczych (Rys. 17). Zaznacza się różnica pomiędzy podregionami rzeszowskim i tarnobrzeskim, a podregionami krośnieńskim i przemyskim. Poziom innowacyjności

przedsiębiorstw przemysłowych jest również zróżnicowany w podregionach – ujawnia się przewaga podregionu rzeszowskiego w stosunku do krośnieńskiego oraz tarnobrzeskiego.

W województwie podkarpackim na koniec 2009 r. zarejestrowanych było 145 tys. podmiotów gospodarczych, co stanowiło 3,8% podmiotów zarejestrowanych w kraju. W sektorze prywatnym działało 95,8% podmiotów gospodarczych, pozostałe podmioty należą do sektora publicznego. W województwie dominowały przedsiębiorstwa małe, zatrudniające 9 i mniej osób (94,4% ogółu zarejestrowanych podmiotów). Podmioty zatrudniające 250 i więcej osób, stanowiły jedynie 0,14% ogółu przedsiębiorstw w województwie i zlokalizowane były w Rzeszowie, Przemyśle, Krośnie, oraz powiecie stalowowolskim i dębickim.

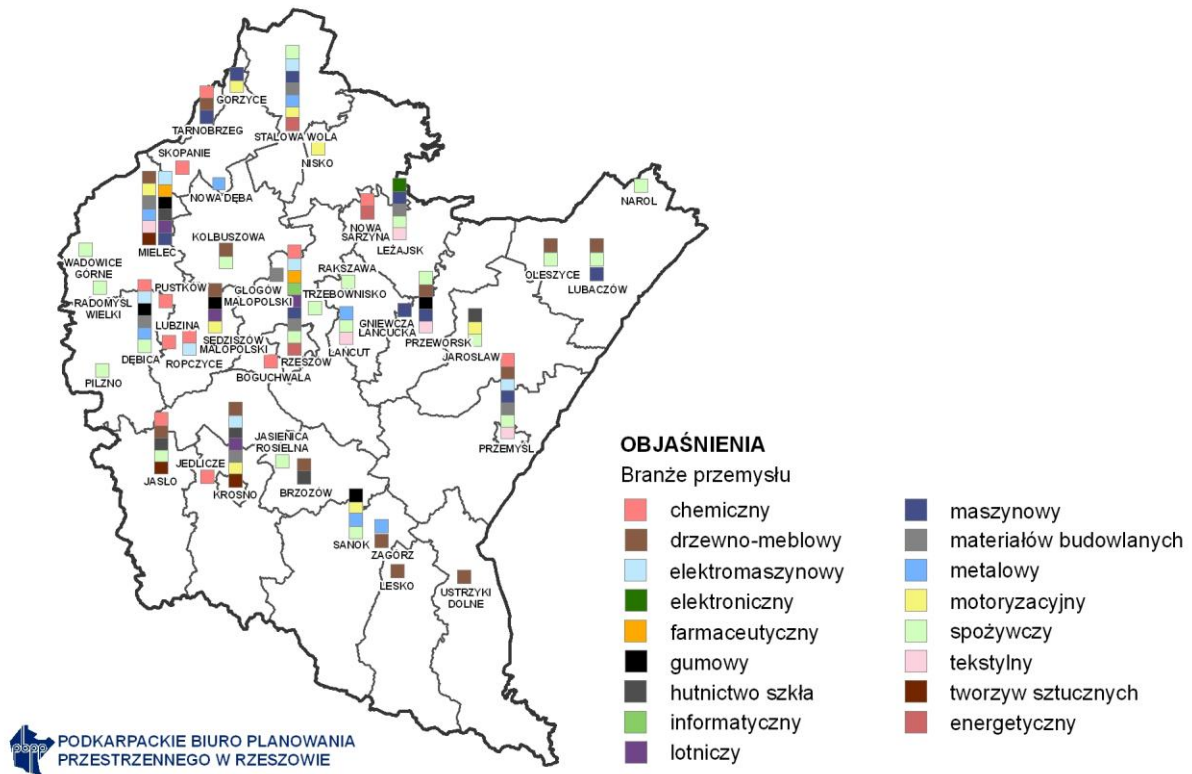
Rysunek 17. Nasylenie podmiotami gospodarczymi

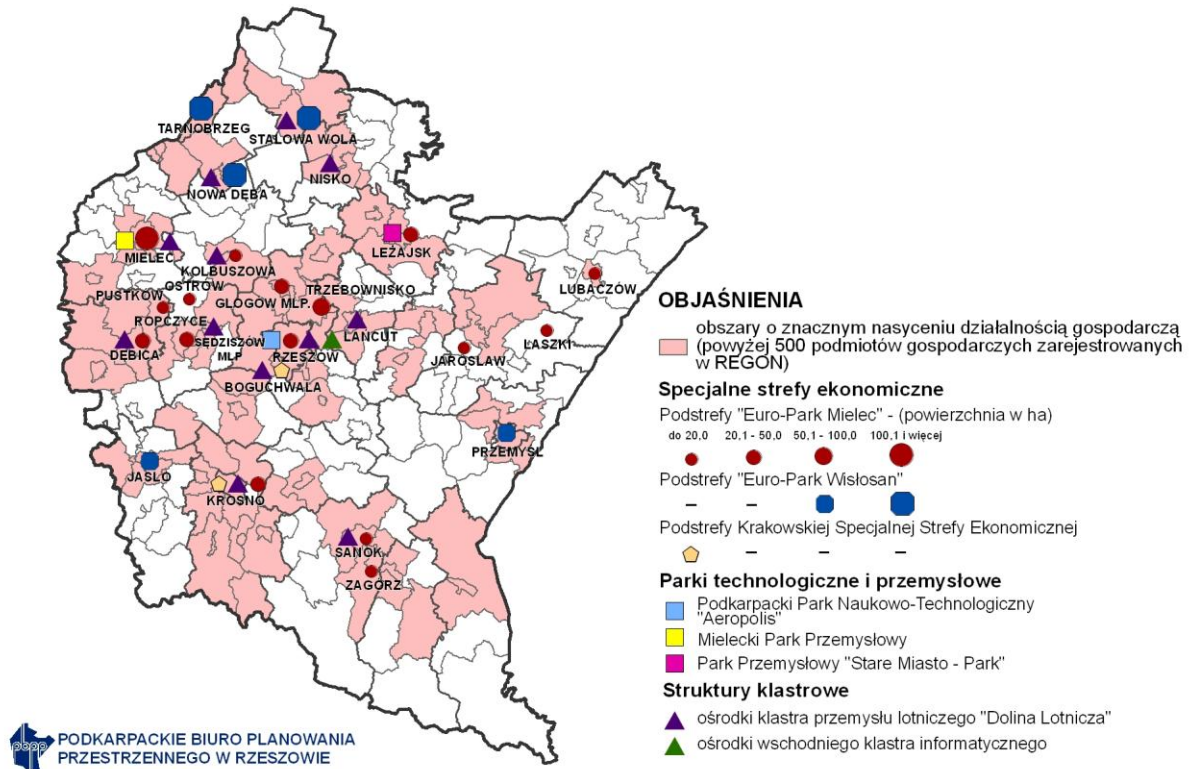
3. Przemysł

Potencjał przemysłowy województwa podkarpackiego nie jest równomiernie rozmieszczony. Widać silną koncentrację przemysłu powiązaną z rozmieszczeniem ośrodków miejskich i dawnymi tradycjami sięgającymi COP, co obrazują poniższe rysunki.

Rysunek 18. Potencjał przemysłowy – branże przemysłu

Rysunek 19. Potencjał przemysłowy – obszary aktywności gospodarczej

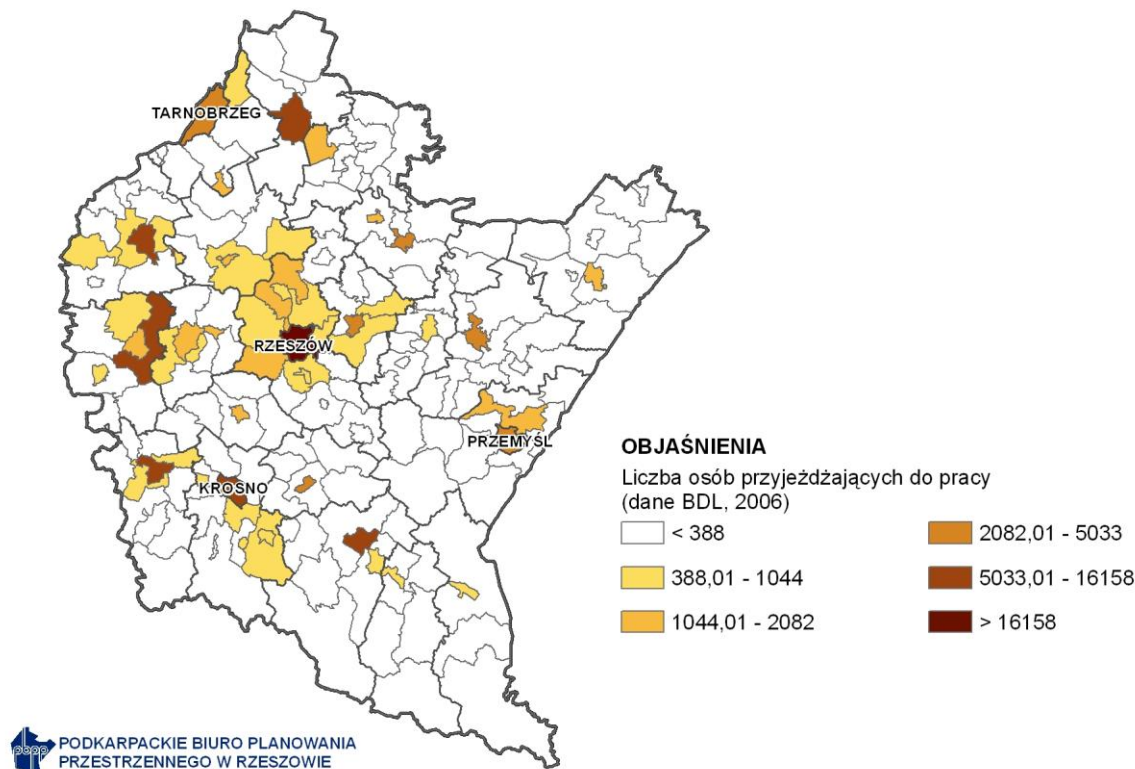

W strukturze gałęziowej przemysłu województwa dominują branże: chemiczna, motoryzacyjna, drzewna, spożywcza, elektromaszynowa (automatyka przemysłowa, elektrotechnika) oraz farmaceutyczna. Szczególnie dynamicznie rozwijają się sektory: lotniczy i informatyczny. W strukturze przestrzennej województwa podkarpackiego, pod względem rozwoju gospodarczego wyróżniają się miasta: Rzeszów, Stalowa Wola, Mielec, Dębica, Krosno, Przemyśl i Tarnobrzeg.

Na uwarunkowania związane z rozmieszczeniem przemysłu nakładają się kierunki dojazdów do pracy mieszkańców województwa (Rys. 20).

Rysunek 20. Dojazdy do pracy – liczba osób przyjeżdżających do pracy

Na tym tle widać dominującą pozycję Rzeszowa oraz pozostałych miast województwa w generowaniu miejsc pracy. Istotną rolę odgrywają przy tym miasta o znaczeniu subregionalnym.

4. Badania i rozwój

Działalność naukowa w województwie podkarpackim jest prowadzona głównie na uczelniach wyższych. Wiodącą rolę pod względem potencjału naukowego i prowadzonych badań w regionie pełnią Uniwersytet i Politechnika Rzeszowska. Własną działalność badawczo-rozwojową prowadzą także niektóre zakłady produkcyjne w województwie np. Zelmer, WSK PZL - Rzeszów SA, PZL Mielec Sp. z o.o., Huta Stalowa Wola S.A., ICN Polfa Rzeszów S.A., Zakłady Porcelany Elektrotechnicznej ZAPEL S.A. w Boguchwale. Ponadto badania w zakresie nauk historycznych są realizowane w niektórych placówkach muzealnych oraz w Oddziale Instytutu Pamięi Narodowej w Rzeszowie.

Profil badawczy uczelni wyższych jest powiązany z kierunkami prowadzonych studiów, zatrudnianą kadrą naukową oraz w odniesieniu do części nauk (np. technicznych, biologicznych, chemicznych) z infrastrukturą laboratoryjną. W ostatnich latach, dzięki

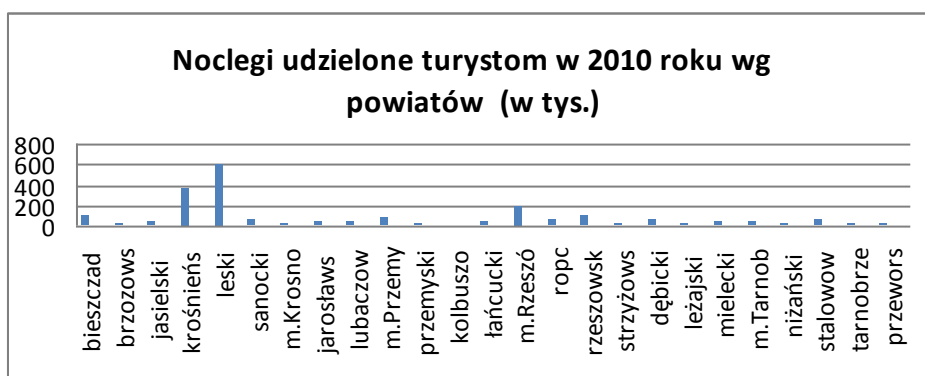
realizacji projektów w ramach RPO WP oraz PO RPW wydatnej poprawie uległa baza laboratoryjna największych uczelni regionu.

Nakłady wewnętrzne na działalność B+R w województwie podkarpackim wyniosły w roku 2009 – 189 mln zł. Udział województwa podkarpackiego w krajowych nakładach ogółem na działalność B+R w 2009r. wyniósł 2,1%. (13 miejsce w kraju). W odniesieniu do struktury wydatków według rodzajów badań, wysokość środków przeznaczonych na badania stosowane i prace rozwojowe osiągnęła 75% wszystkich wydatków na B+R. W działalności badawczo-rozwojowej zatrudnionych było w 2009 r. 1605 osób, co stanowiło 2,2 % ogółu zatrudnionych (1,6 osoby na 1000 osób aktywnych zawodowo, w Polsce 4,3). Nakłady ogółem (budżetowe i pozabudżetowe) na prace B+R przypadające na jednego mieszkańca województwa w roku 2009 wyniosły 75 zł, natomiast w Polsce 155 zł.

5. Turystyka

Województwo jest regionem o potencjale turystycznym, wynikającym z unikatowych walorów środowiska przyrodniczego, posiadanych uzdrowisk jak również z dziedzictwa kulturowego pogranicza. W województwie w 2010 roku prowadziło działalność 379 obiektów zbiorowego zakwaterowania tj. 5,3% wszystkich obiektów w Polsce (9 miejsce). W regionie nie ma hoteli o standardzie pięciu gwiazdek oraz działały tylko 2 hotele czterogwiazdkowe. Skalę ruchu turystycznego obrazuje liczba udzielonych noclegów.

Wykres 17. Noclegi udzielone turystom w 2010 r. wg powiatów

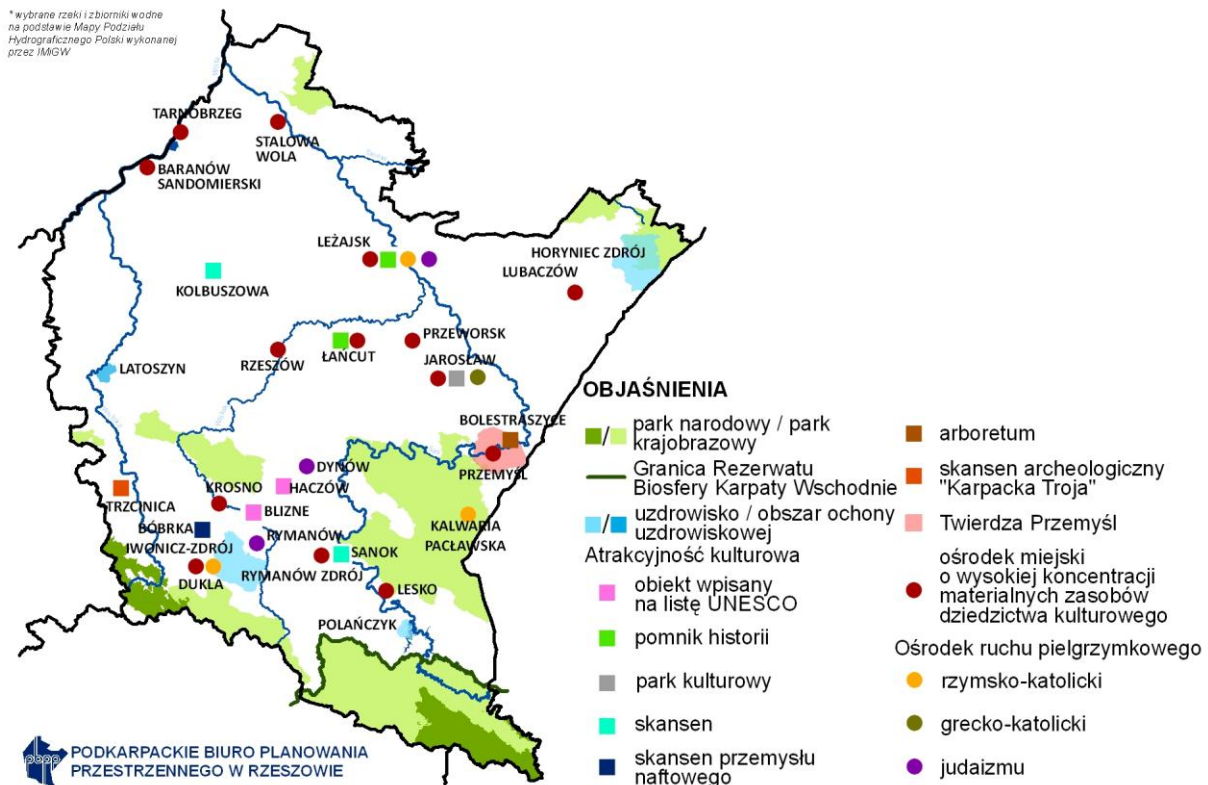

Przedstawione dane wskazują na wysokie powiązanie liczby udzielonych noclegów z walorami naturalnymi regionu (pow. leski, krośnieński, bieszczadzki i sanocki). Z kolei wysoka liczba udzielonych noclegów w Rzeszowie oraz znaczna w powiecie rzeszowskim, m. Przemysłu, powiatach dębickim i stalowowolskim wskazuje na dość liczne przyjazdy w celach służbowych, turystyki biznesowej czy przygranicznej (m. Przemysł).

W bazie noclegowej województwa nocowało w 2010 roku 68 030 turystów zagranicznych (9,8% wszystkich nocujących), co stanowiło 1,6% korzystających w Polsce. Liczne noclegi miały miejsce w Rzeszowie oraz powiatach: rzeszowskim, mieleckim i stalowowolskim co dowodzi przyjazdów w celach służbowych i biznesowych. Wśród turystów zagranicznych przeważali Ukraińcy (26,2%) przed Niemcami (16,3%) oraz obywatelami Stanów Zjednoczonych (6,8%). Na przychody województwa z ruchu turystycznego największy wpływ wywierają: letnie pobyty wypoczynkowe, pobyty służbowe oraz w interesach, pobyty w uzdrowiskach, pobyty przygraniczne oraz objazdowe podróże krajoznawcze.

Walory przyrodnicze i kulturowe województwa przedstawia rysunek poniżej.

Rysunek 21. Walory przyrodnicze, kulturowe i uzdrowiskowe

W oparciu o lokalizację walorów turystycznych oraz wykorzystanie bazy noclegowej należy stwierdzić, że na sytuację społeczno-gospodarczą województwa w głównej mierze wpływa ruch turystyczny w powiatach: leskim, bieszczadzkim, krośnieńskim, sanockim, rzeszowskim, a także w miastach Rzeszów i Przemysł. Nie wyłącza to znaczącego oddziaływania ruchu turystycznego na wiele gmin i miejscowości w pozostałych powiatach województwa.

6. Rolnictwo

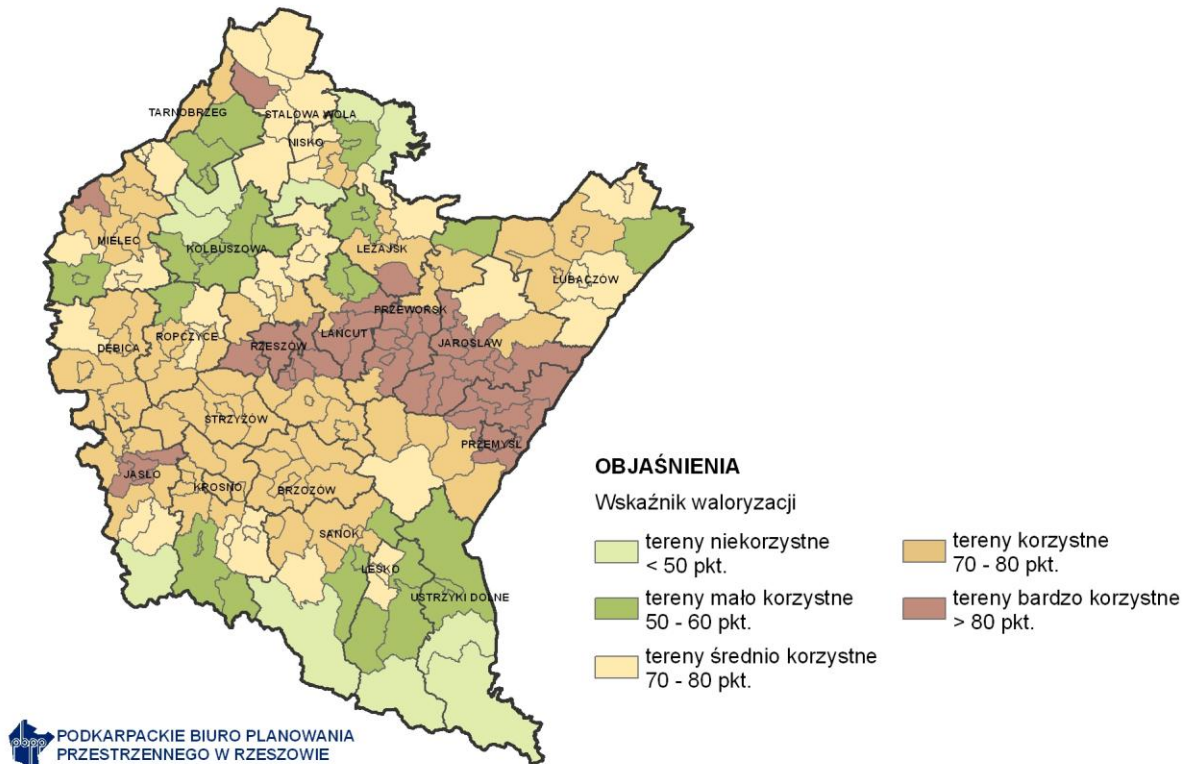
W województwie podkarpackim w użytkowaniu rolniczym znajduje się 752 tys. ha, tj. 41% ogólnej powierzchni województwa. W przekroju regionalnym województwa podkarpackiego, najlepsze warunki przyrodnicze do produkcji rolniczej występują w środkowej części województwa, gdzie użytki rolne zajmują 2/3 ogólnej powierzchni. Najmniej korzystne warunki przyrodnicze do produkcji rolniczej występują w południowo-wschodniej oraz w północno-wschodniej części województwa (Rys. 22).

W województwie podkarpackim można wyróżnić 3 zasadnicze pasma produkcyjne rolnictwa:

- pasmo północne z przewagą gleb bielcowych i brunatnych, w większości kwaśnych, ubogich w składniki pokarmowe, w klasach bonitacyjnych od IV do VI. W dolinach rzek występują niewielkie połacie mad, a w północno - wschodniej części rejonu także czarnych ziemiach,
- pasmo środkowo-wschodnie - określane jako Pogórze Karpackie. Występujące tutaj gleby należą do bardzo dobrych i dobrych, głównie w klasach od I do IV, z przewagą kompleksów pszennych,
- pasmo południowe – najbardziej zróżnicowane pod względem rzeźby terenu oraz

warunków klimatycznych. Przeważają tu gleby bielcowe i brunatne w III - VI klasie bonitacyjnej o ograniczonej przydatności rolniczej.

Rysunek 22. Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej

Zróźnicowanie gleb województwa wpływa na strukturę ich użytkowania. Najczęstszym sposobem wykorzystania użytków rolnych są grunty orne (66,1% powierzchni użytków), a w dalszej kolejności łąki trwałe (22,3%) i pastwiska (5,7%) oraz sady (1,4%). Udział gruntów ornych waha się od 32,1% powierzchni ogólnej użytków rolnych w powiecie bieszczadzkim, do 75,2% w powiecie mieleckim. Łąki trwałe i pastwiska koncentrują się na krańcach południowo-wschodnich województwa, natomiast najwyższy udział sadów odnotowano w powiatach: łańcuckim, przeworskim, przemyskim i rzeszowskim.

Na obszarach wiejskich województwa, podobnie jak w innych regionach Polski od wielu lat aktualnym problemem jest zjawisko zaniechania użytkowania gruntów rolnych.

W regionie istnieją również warunki dla rozwoju specjalistycznej działalności rolniczej tj.: pszczelarstwa, uprawy roślin przeznaczonych na biopaliwa (głównie rzepaku, którego uprawa skoncentrowana jest w powiatach: przeworskim, jarosławskim, przemyskim i lubaczowskim), uprawy winorośli z produkcją win, głównie w rejonach Jasła, Krosna, Jarosławia i Dębicy. W południowej części województwa istnieją warunki dla rozwoju hodowli, szczególnie bydła ras mięsnych.

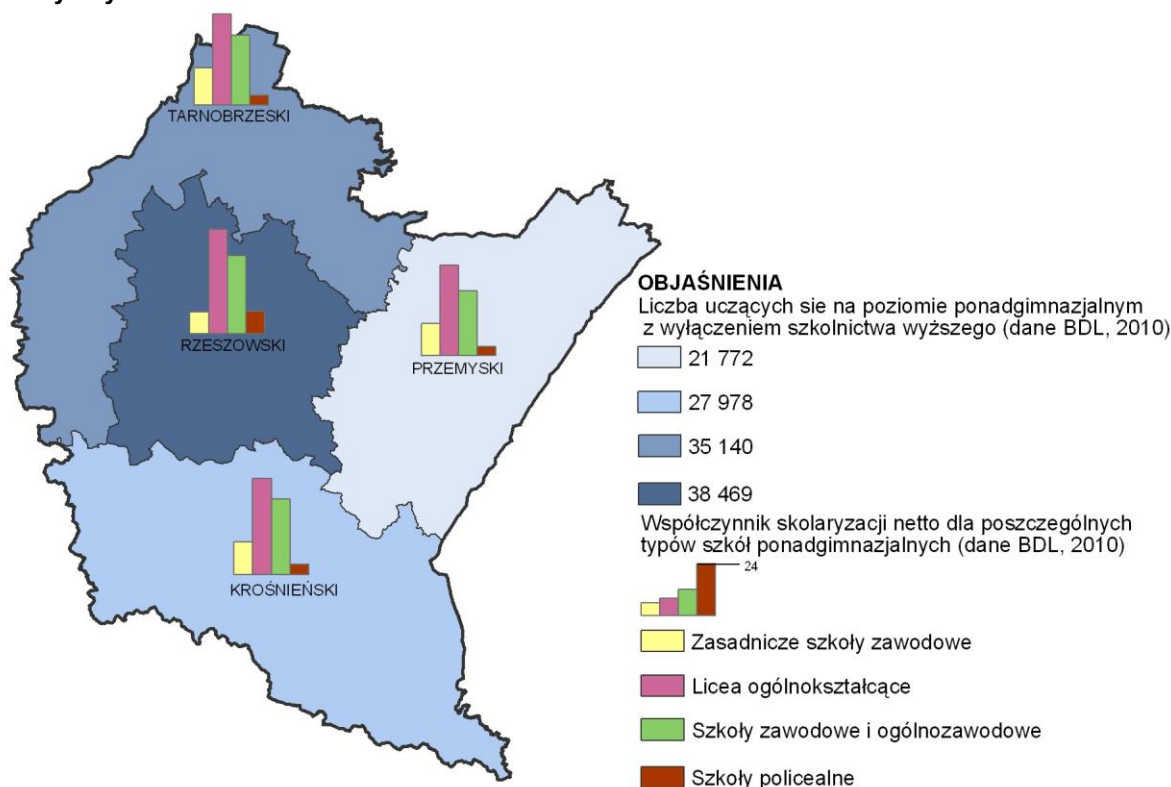
W regionie dobrze rozwija się przetwórstwo rolno – spożywcze. Na terenie województwa działa wiele zakładów skoncentrowanych w branżach: mięsnej (m.in. Dębica, Wadowice Górne k. Mielca, Radomyśl Wielki, Pilzno), zbożowo-młynarskiej (m.in. Sanok, Jarosław, Ropczyce), owocowo-warzywnej (m.in. Leżajsk, Przeworsk, Jasło), mleczarskiej (m.in. Sanok, Jasienica Rosielna, Trzebownisko, Stalowa Wola) i cukrowniczej (Ropczyce).

7. Edukacja

W województwie podkarpackim występują znaczne dysproporcje w dostępie do edukacji, widoczne przede wszystkim w podziale na miasto i wieś, ale także w podziale na podregiony i powiaty (Rys. 23).

Rysunek 23. Zróżnicowanie przestrzenne szkolnictwa na poziomie ponadgimnazjalnym z wyłączeniem szkół wyższych

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Analiza zasobów osób z wykształceniem co najmniej średnim w grupie osób w wieku 16 lat i więcej wskazuje, że największa liczba takich osób występowała w powiatach grodzkich: Rzeszowie (66,95%), Przemyślu (58,45%), Krośnie (58,36) i Tarnobrzegu (52,48%). Spośród powiatów ziemskich najlepiej sytuacja wygląda w powiecie stalowowolskim, łańcuckim i sanockim, a najgorzej w powiatach przemyskim, kolbuszowskim, brzozowskim, niżańskim, lubaczowskim oraz strzyżowskim.⁷

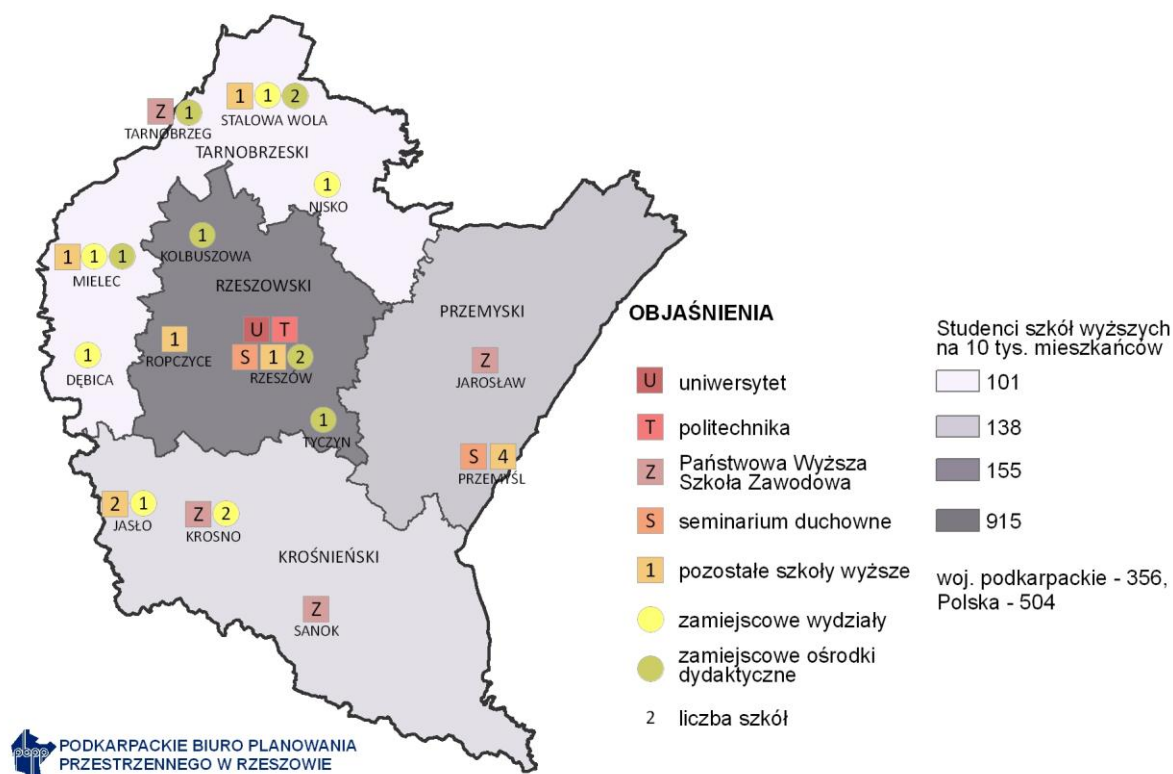
W województwie prowadzi działalność 18 uczelni, z czego 7 to uczelnie państwowe, a 11 to uczelnie niepaństwowe. Do największych uczelni regionu należą: Uniwersytet Rzeszowski z ponad 21. tys. studentów, Politechnika Rzeszowska z ok. 16. tys. studentów, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie z ponad 8 tys. studentów oraz Wyższa Szkoła Prawa i Administracja w Przemyślu z ponad 7 tys. studiujących. Łącznie w 2010 roku w województwie studiowało 68.963⁸ osoby (w tym 38.058 studentów stacjonarnych i 30.905 niestacjonarnych) tj. 3,7 % wszystkich studiujących w Polsce. Podkarpackie zajmowało jednak niską – 15 pozycję w kraju pod względem liczby studentów na 10 tys. ludności.

⁷ H. Kotarski „Zasady i poziom kapitału ludzkiego mieszkańców województwa podkarpackiego”.

⁸ Dane nie obejmują Nauczycielskich Kolegiów Językowych

Według dostępnych rankingów szkół wyższych w Polsce Uniwersytet Rzeszowski niezmiennie od lat zajmuje 19-20 pozycję wśród uniwersytetów, Politechnika Rzeszowska zaś miejsce 16-18 pośród uczelni technicznych.⁹ zaś Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie miejsca 5-10 wśród magisterskich uczelni niepaństwowych.

Rysunek 24. Szkolnictwo wyższe w roku szkolnym 2009/2010

8. Kultura i dziedzictwo kulturowe

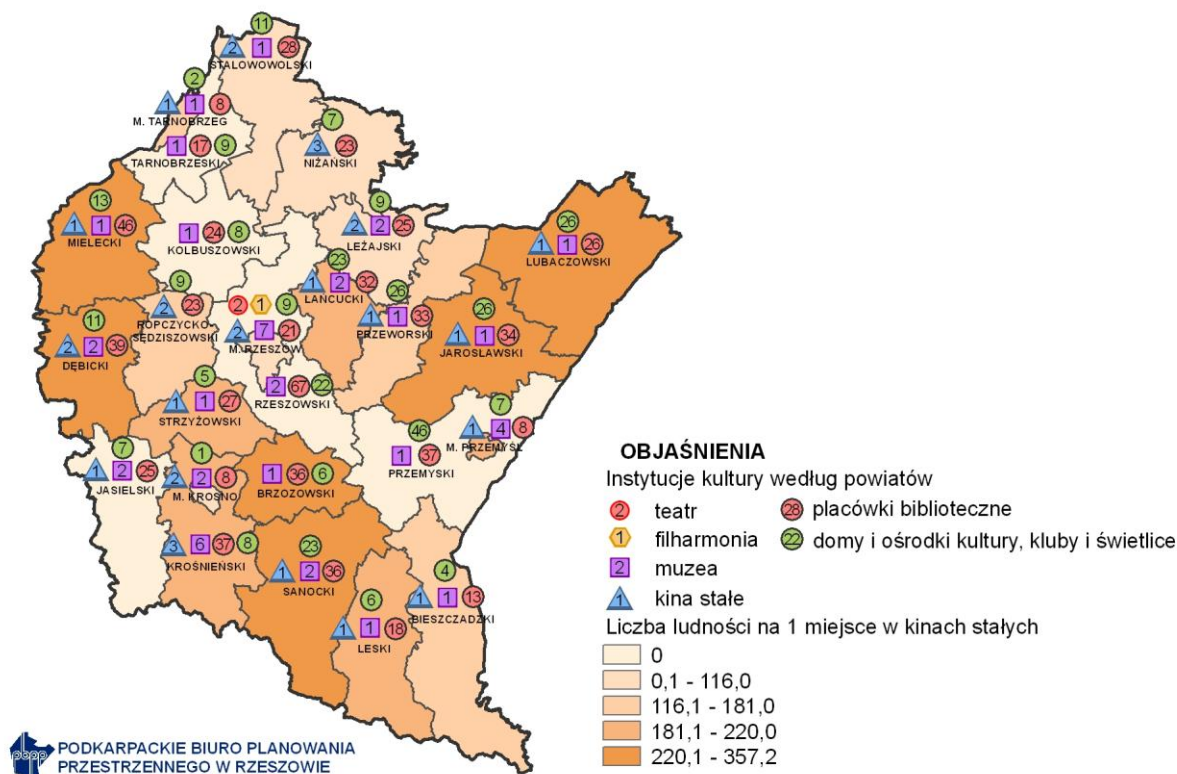
Województwo podkarpackie jako region pogranicza etnicznego, politycznego i religijnego, charakteryzuje się dużym bogactwem i różnorodnością kulturową i historyczną.

W województwie podkarpackim istnieje duży potencjał kulturowy w małych społecznościach, ale skierowany jest on w głównej mierze na ochronę tradycji, obrzędów i zwyczajów związanych z lokalnym folklorem. Sporadycznie działalność społeczności lokalnych nastawiona jest na upowszechnianie kultury wysokiej i inicjowanie przedsięwzięć wpisujących się w jej charakter. W tym zakresie ważną rolę odgrywają instytucje kultury takie jak teatry, instytucje muzyczne, muzea, kina, biblioteki, domy kultury a także organizacje pozarządowe, które poza wspieraniem zaangażowania w ochronę dziedzictwa lokalnego, koncentrują się również na dążeniu do upowszechniania aspektów kultury wysokiej w ośrodkach ponadlokalnych i ponadregionalnych. Instytucje takie zlokalizowane są w największych miastach regionu, dlatego też dostęp do oferty kulturalnej mieszkańców mniejszych miast i wsi, szczególnie tych najbardziej oddalonych od głównych miast regionu, jest znacznie ograniczony.

⁹ Ranking uczelni wyższych publikowany przez miesięcznik edukacyjny *Perspektywy* i gazetę *Rzeczpospolita*. W rankingu ogólnopolskim publikowanym przez tygodnik *Wprost* uczelnie nie są uwzględniane.

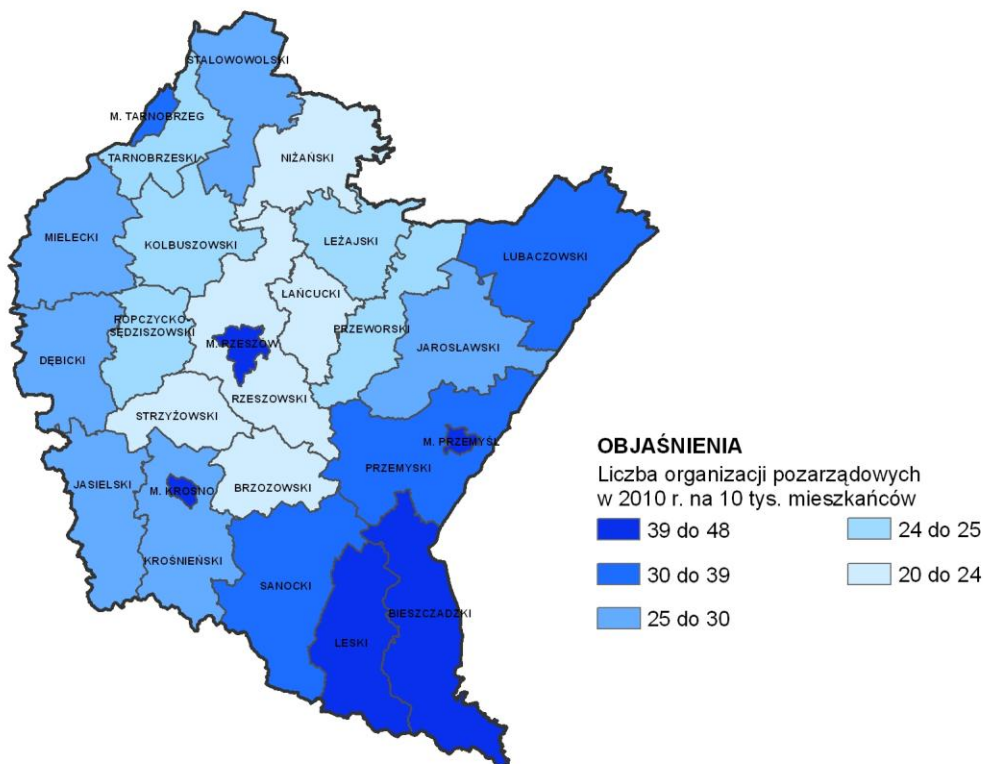
Rysunek 25. Instytucje kultury

9. Społeczeństwo obywatelskie

Analizując przestrzenne rozmieszczenie organizacji pozarządowych na 10 tys. mieszkańców w województwie podkarpackim, można zaobserwować, że najwyższą aktywnością charakteryzują się mieszkańcy największych miast (Rzeszowa, Krosna, Przemyśla i Tarnobrzega) oraz mieszkańcy wschodniej i południowej części województwa – szczególnie powiatów o wysokich walorach turystycznych (Rys. 26). Nowe organizacje pozarządowe powstawały przede wszystkim w tych powiatach, w których już wcześniej mieszkańcy byli bardziej aktywni. Aktywność społeczna jest więc budowana powoli, na dotychczasowych doświadczeniach. Z drugiej strony, liczne nowe organizacje powstawały w cechujących się ogólnie niską aktywnością społeczną powiatach jarosławskim, kolbuszowskim i tarnobrzeskim.

Rysunek 26. Liczba organizacji pozarządowych w powiatach w 2010 r. w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców

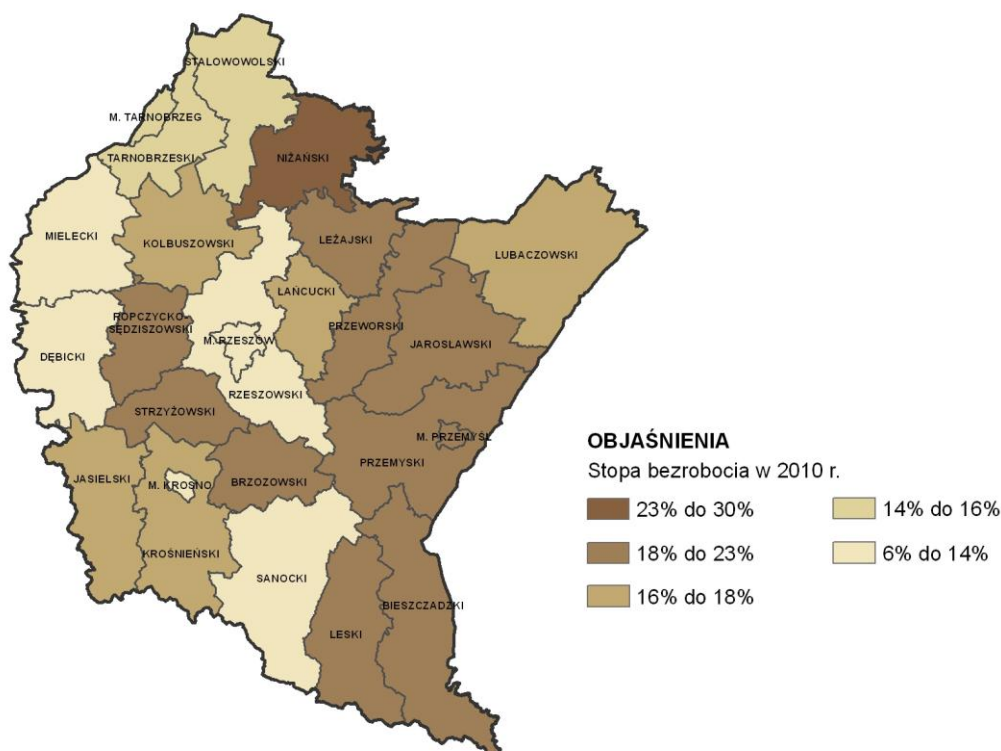

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

10. Poziom i jakość życia (włączenie społeczne)

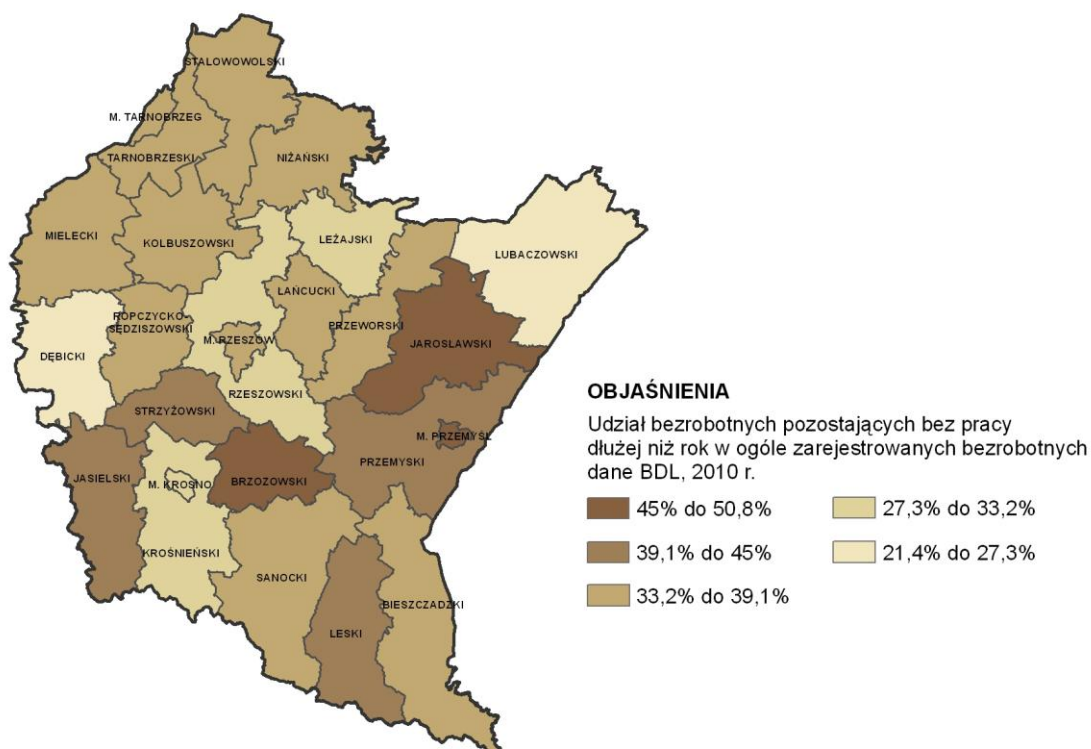
Najczęstszą przyczyną zagrożenia ubóstwem, prowadzącego w konsekwencji do wykluczenia społecznego jest brak pracy. W latach 2005-2010 obserwowano poprawę sytuacji na lokalnych rynkach pracy, co znalazło odzwierciedlenie w znacznym obniżeniu stopy bezrobocia w prawie wszystkich powiatach regionu. Najwyższą pozytywną dynamikę zmian odnotowano w powiatach zlokalizowanych w centralnej oraz południowo wschodniej części województwa. Najbardziej niebezpiecznym zjawiskiem jest bezrobocie długotrwałe, które najczęściej prowadzi do wykluczenia społecznego. Największa liczba osób długotrwale bezrobotnych zamieszkuje w Przemyśle oraz powiatach: jarosławskim i brzozowskim (Rys. 28).

Rysunek 27. Stopa bezrobocia w powiatach województwa podkarpackiego w 2010 r.

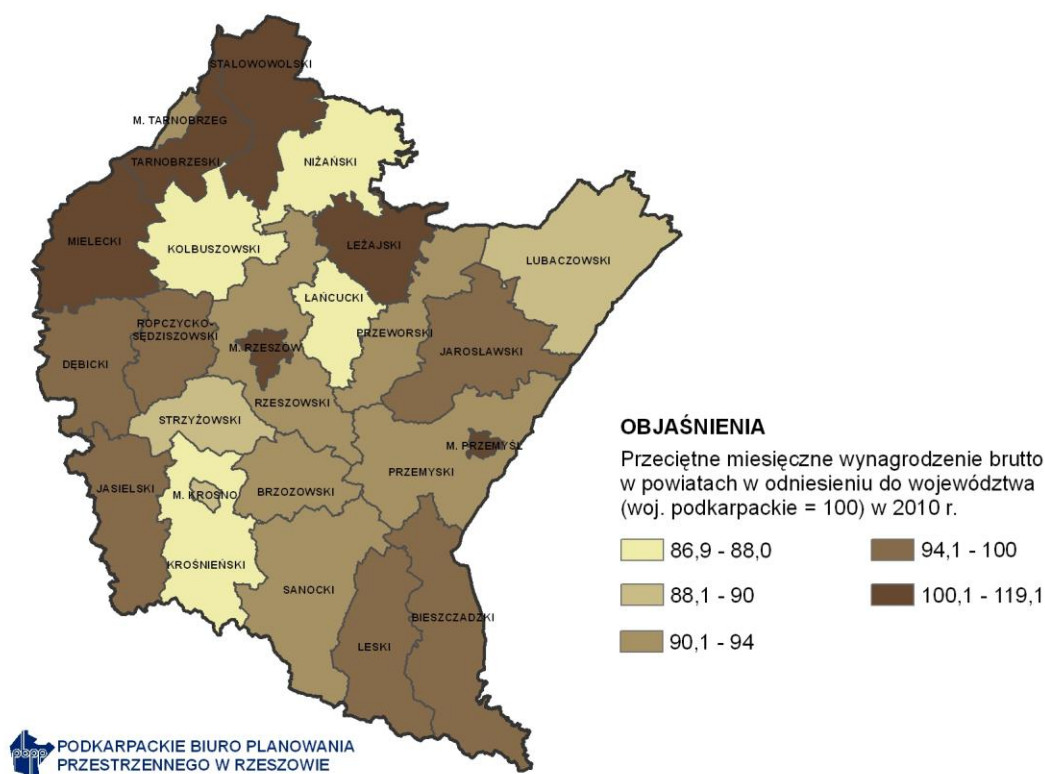
Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Rysunek 28. Zróżnicowanie wewnętrzne województwa podkarpackiego pod względem długotrwałego bezrobocia rejestrowanego w 2010 r.

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Rysunek 29. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w powiatach w odniesieniu do województwa (woj. podkarpackie=100) w 2010 r.

Ważnym czynnikiem wpływającym na poziom życia mieszkańców jest również wysokość wynagrodzenia za pracę. Pomimo utrzymującej się od kilku lat niekorzystnej sytuacji województwa w tym zakresie (ostatnie miejsce w kraju), korzystnym zjawiskiem jest zmniejszająca się na przestrzeni lat 2005-2010 różnica w średnich zarobkach pomiędzy poszczególnymi powiatami.

Poważnym problemem osób zagrożonych ubóstwem są kwestie mieszkaniowe, trudności z pokryciem kosztów utrzymania lokalu, a w konsekwencji utrata uprawnień do zajmowanego lokalu mieszkalnego prowadząca do wykluczenia społecznego.

Pod względem udziału osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środków pomocy społecznej w ludności ogółem w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego, najlepiej sytuacja wygląda w otoczeniu większych miast. Najmniejszą wartość wskaźnika zaobserwowano w Rzeszowie (4,9%) i Krośnie (7,4%) oraz powiatach: mieleckim (8,4%) i stalowowolskim (8,9%). Najmniej korzystnie wygląda sytuacja w powiecie przemyskim (23,3%), niżańskim (16,0%) oraz brzozowskim (15,4%).

11. Dostęp do usług medycznych

Placówki świadczące wysokospecjalistyczne usługi medyczne skoncentrowane są w największych miastach regionu, lub jak ma się to w przypadku klinik prywatnych na ich obrzeżach. Podstawowe usługi w zakresie ochrony zdrowia pełnią przychodnie, ośrodki zdrowia i poradnie. W województwie podkarpackim najwięcej tego rodzaju publicznych placówek w 2010 r. skoncentrowanych było w podregionie rzeszowskim - 90, następnie w krośnieńskim i tarnobrzeskim (odpowiednio 64 i 37) a najmniej w przemyskim - 25. We wszystkich z nich występuje ogólna spadkowa tendencja, obserwowana również na poziomie krajowym. Rośnie natomiast liczba niepublicznych zakładów opieki zdrowotnej, która w 2008 r. wynosiła 574, a w 2010 już 681.

Obserwuje się dodatnią korelację pomiędzy rozmieszczeniem zakładów opieki zdrowotnej a zagęszczeniem ludności: na terenie powiatu bieszczadzkiego w 2010 r. funkcjonowało 5 z nich a na terenie powiatu rzeszowskiego 73.

12. Dostępność komunikacyjna

Dostępność komunikacyjna w transporcie drogowym jest bardzo zróżnicowana w województwie. Podstawową sieć drogową województwa tworzą drogi krajowe i wojewódzkie, uzupełnione drogami powiatowymi i gminnymi.

Rysunek 30. Infrastruktura komunikacyjna – drogi

Drogi krajowe w woj. podkarpackim stanowiły w 2010 r. tylko ok. 5,1% długości wszystkich dróg utwardzonych, a obsługują znaczną część całości ruchu (w 2007 r. ok. połowę), co wpływa niekorzystnie na ich jakość. Aktualne badania wskazują, iż procent dróg krajowych o dobrym stanie nawierzchni jest jednym z najniższych w kraju. Prawie połowa (47,5%) została zaklasyfikowana jako drogi o stanie złym lub niezadowalającym. Słabą stroną sieci drogowej, w wielu większych miejscowościach, jest brak obwodnic. Budowana autostrada i drogi ekspresowe wymagają uzupełnienia układu komunikacyjnego o drogi prowadzące do węzłów.

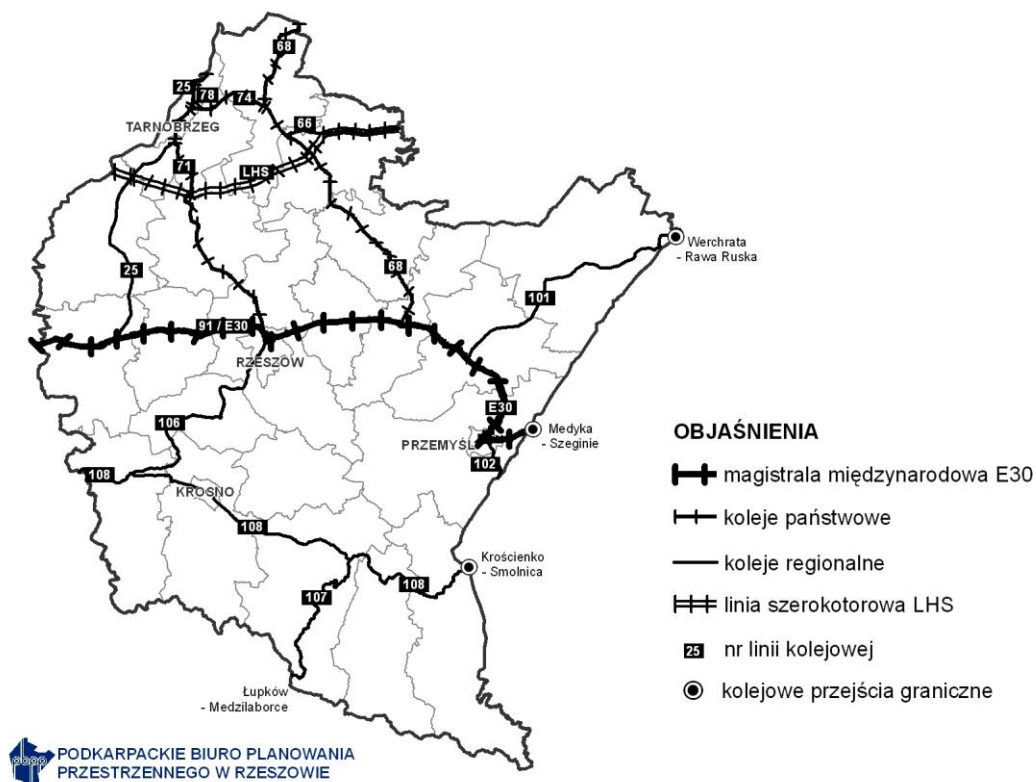
Duże obciążenie dróg krajowych w regionie i ich słaby stan skutkuje także wysoką wypadkowością.

Układ sieci dróg krajowych uzupełniają drogi wojewódzkie, które umożliwiają powiązania komunikacyjne miast powiatowych z ośrodkami regionalnymi i ośrodkami subregionalnymi oraz zapewniają połączenia z sąsiednimi województwami i z przejściami granicznymi. Drogi wojewódzkie zapewniają połączenia w tych obszarach województwa gdzie bardzo wyraźnie zaznacza się brak dróg krajowych.

Całkowita długość dróg wojewódzkich wynosi 1627,6 km, ich gęstość na obszarze województwa wynosi 8,8 km/100km² i jest zbliżona do średniej krajowej wynoszącej 9,1 km/100km².

W systemie komunikacyjnym województwa podkarpackiego duże znaczenie ma także transport kolejowy. Przez jego terytorium przebiega międzynarodowa magistrała kolejowa E30, prowadząca ruch z Europy Zachodniej na Ukrainę, której częścią jest linia kolejowa nr 91. Jej stan techniczny nie pozwala na podróżowanie z wysokimi prędkościami (min. 160 km/h). Oprócz tego na terenie województwa biegną szlaki kolejowe o znaczeniu zarówno państwowym (najważniejszą z nich jest linia nr 71 Ocice-Rzeszów na trasie do Warszawy) jak i regionalnym. Stan techniczny infrastruktury kolejowej, szczególnie regionalnej, jest niezadowalający, co wpływa negatywnie na dostępność komunikacyjną województwa i jego konkurencyjność. Przez północną część województwa przebiega także Linia Hutnicza Szerokotorowa o długości 83 km, która łączy granicę polsko-ukraińską z Hutą Katowice. Obecny stan techniczny nie pozwala na pełne wykorzystanie jej możliwości, szczególnie w zakresie rozwoju transportu multimodalnego i logistyki. Na Podkarpaciu znajdują się także dwie linie wąskotorowe, jednak ich wykorzystanie ogranicza się praktycznie tylko do obsługi ruchu turystycznego.

Rysunek 31. Infrastruktura komunikacyjna – kolej

Ogólna długość linii kolejowych w województwie podkarpackim w 2009r. wynosiła 1 018km, w tym linii normalnotorowych – 972km (jednotorowych – 740km, dwu i więcej torowych – 232km). Tylko 37% ogółu linii normalnotorowych (358km) jest zelektryfikowanych.

Układ sieci kolejowej województwa nawiązuje do historycznie ukształtowanych szlaków handlowych i transportowych, wynika z ukształtowania terenu. Obsługa wewnętrznej komunikacji kolejowej województwa podkarpackiego jest nierównomierna. Spośród miast

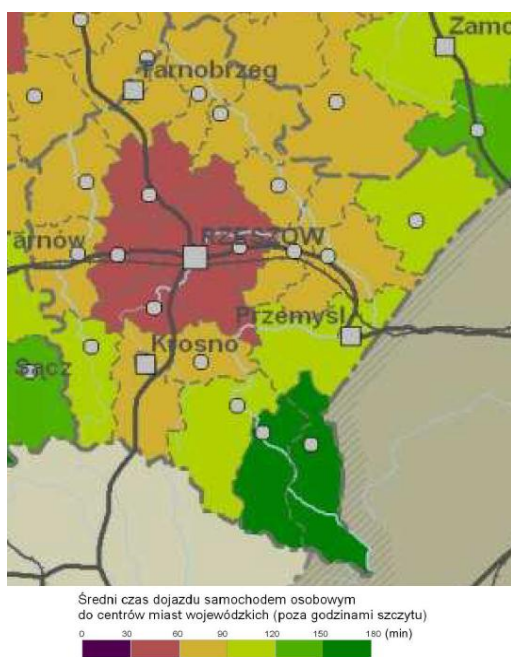

powiatowych tylko Brzozów nie ma dostępu do linii kolejowych, przez powiaty: bieszczadzki, leski i mielecki przebiegają linie kolejowe, jednak wykorzystanie ich jest minimalne, głównie w transporcie towarów natomiast połączenia pasażerskie ze stolicą województwa nie są realizowane.

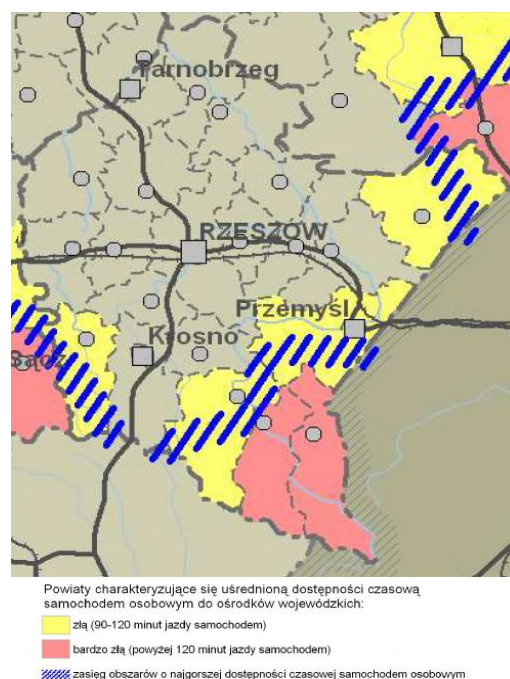
Podstawowym problemem funkcjonowania kolei jest niezadowalający stan techniczny istniejących torowisk, częsty brak drugiego torowiska, brak elektryfikacji oraz wyeksploatowany tabor kolejowy.

Południowo-wschodnie obszary województwa, w szczególności powiaty leski i bieszczadzki pozostają jednymi z najtrudniej dostępnych obszarów w kraju. Obrazują to dane dotyczące średniego czasu dojazdu samochodem osobowym do Rzeszowa (poza godzinami szczytu).

Rysunek.32 Zróżnicowanie średniego czasu dojazdu samochodem osobowym (poza godzinami szczytu) w woj. podkarpackim do Rzeszowa

Rysunek 33. Obszary strategicznej interwencji polityki regionalnej w woj. podkarpackim na rzecz zwiększenia dostępności transportowej do ośrodków wojewódzkich

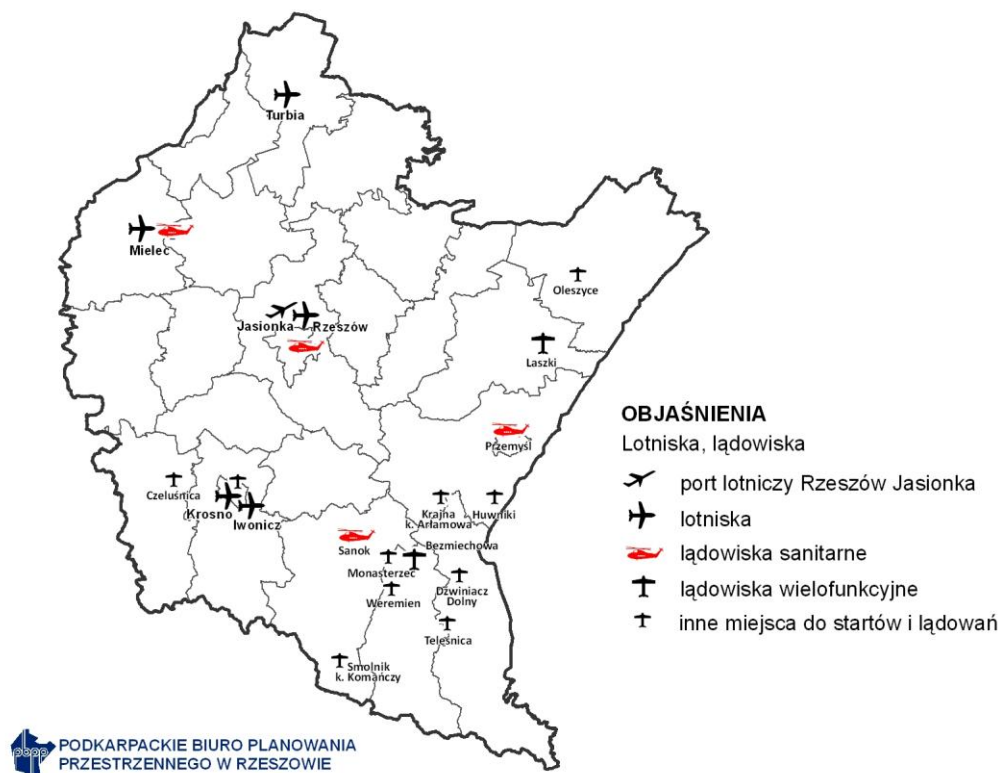

Źródło: Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej. Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012

Mocną stroną województwa podkarpackiego jest możliwość korzystania z transportu lotniczego, który może znacząco ułatwić zarówno przewozy międzynarodowe i regionalne. Znajduje się tu sześć lotnisk wpisanych do rejestru lotnisk cywilnych: Rzeszów – Jasionka, Rzeszów, Krosno, Mielec, Turbia k. Stalowej Woli i Iwonicz.

Ponadto, na obszarze woj. podkarpackiego zlokalizowanych jest 6 lądowisk: 4 służące szpitalnym oddziałom ratunkowym i 2 wielofunkcyjne oraz 10 innych miejsc do startów i lądowań .

Rysunek 34. Infrastruktura komunikacyjna – lotniska, lądowiska

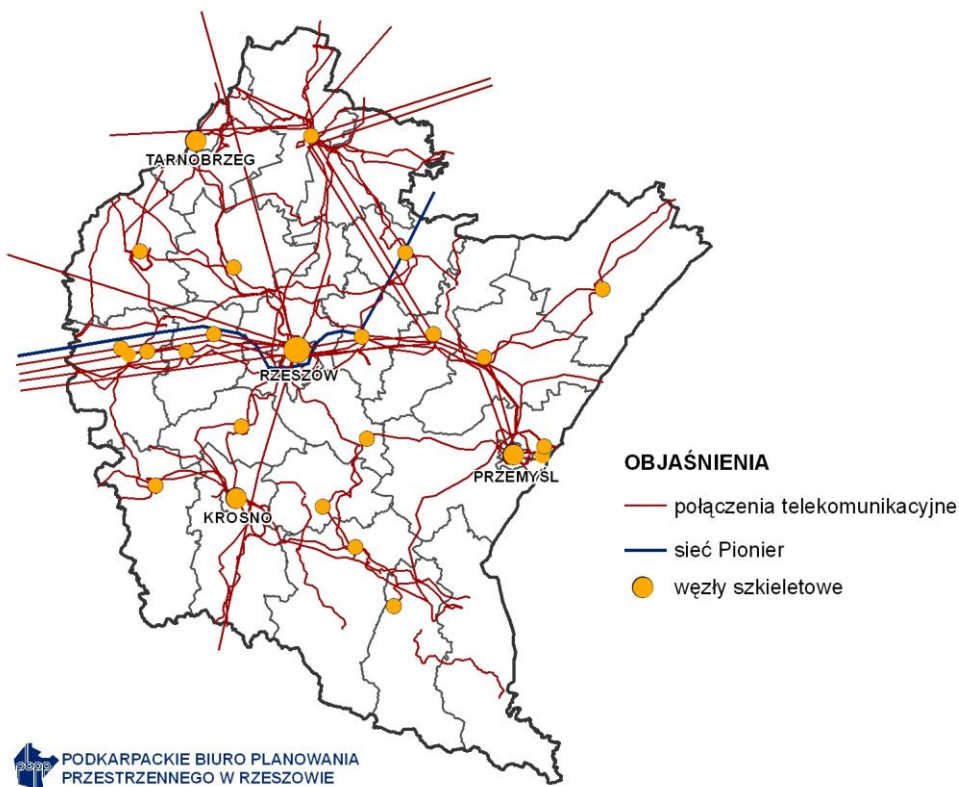
13. Dostępność technologii informacyjnych

W porównaniu z innymi regionami Polski, w województwie podkarpackim rozwój sieci telefonii komórkowej jest nadal niski. Dotyczy to zarówno infrastruktury technicznej jak i najniższego w kraju udziału abonentów telefonii ruchomej w ogólnej liczbie mieszkańców. Najbardziej niekorzystna jest sytuacja w powiecie bieszczadzkim, leskim i jasielskim, a więc na terenach górzystych, najbardziej wysuniętych na południe.

Stan sieci telekomunikacyjnej na terenie województwa podkarpackiego jest zadowalający, zauważalna jest tendencja modernizacji istniejącej sieci wymiany połączeń kablowych miedzianych na światłowodowe. Oznacza to możliwość korzystania z szerokopasmowego Internetu oraz wachlarza usług multimedialnych na terenie całego województwa. Głównym problemem pozostaje utrzymanie w dobrym stanie technicznym długich odcinków sieci abonenckich, co spowodowane jest rozproszoną zabudową.

W województwie występuje znaczna różnica w dostępie do Internetu pomiędzy obszarami miejskimi a wiejskimi, co spowodowane jest głównie dużymi odległościami w dostępie do łączy szerokopasmowych.

Rysunek 35. Telekomunikacja

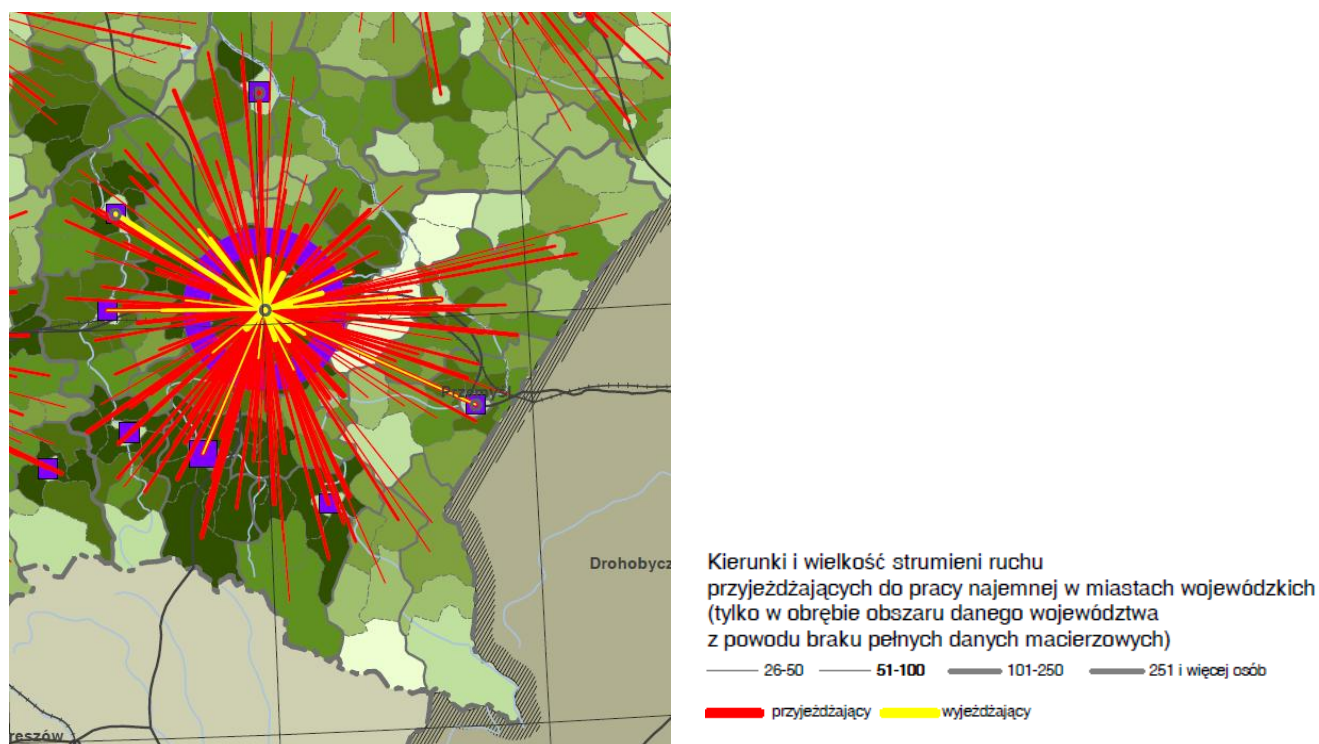
Ok. 47,8% ludności województwa zamieszkuje obszary o ograniczonej dostępności podstawowej infrastruktury szerokopasmowej. W szczególności trudniej sytuacji znajduje się blisko 13,6% mieszkańców województwa, zamieszkujących obszary pozbawione w ogóle jakiegokolwiek infrastruktury szerokopasmowej.

Problem kluczowy, którego rozwiązanie ma na celu projekt *Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej* to: niski poziom korzystania z szerokopasmowego dostępu do Internetu, szczególnie na obszarach wiejskich oraz pogłębiające się wykluczenie cyfrowe

14. Spójność funkcjonalna

Województwo podkarpackie charakteryzuje się policentrycznym układem osadniczym, z równomiernie rozmieszczonymi w przestrzeni ośrodkami miejskimi. Najważniejszym ośrodkiem miejskim regionu dysponującym dużym potencjałem gospodarczym i intelektualnym jest Rzeszów – stolica administracyjna województwa. Rzeszów spełnia m.in. następujące funkcje ponadregionalne: jest centrum strefy węzłowej i obszaru wykształcającej się aglomeracji miejsko-przemysłowej przeobrażającej się w metropolię rzeszowską. Jednocześnie jest krajowym ośrodkiem rozwoju, w tym centrum i ośrodkiem przemysłowym z dominantą przemysłu elektromaszynowego i rolno-spożywczego z produkcją o znaczeniu krajowym, stanowiącym ponad 19% produkcji przemysłowej całego województwa podkarpackiego. Ważną funkcją egzogeniczną miasta, jest świadczenie usług o znaczeniu wojewódzkim i ponad wojewódzkim w zakresie szkolnictwa wyższego i nauki, kultury, wyspecjalizowanego leczenia, sądownictwa, komunikacji kolejowej, drogowej i lotnictwa. Posiada własną rozgłośnię radiową i ośrodek telewizyjny.

Rysunek 36. Kierunki i wielkość strumieni ruchu przyjeżdżających do pracy najmniej do Rzeszowa

Źródło: *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Mapa 6. Dojazdy do pracy najmniej, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego*

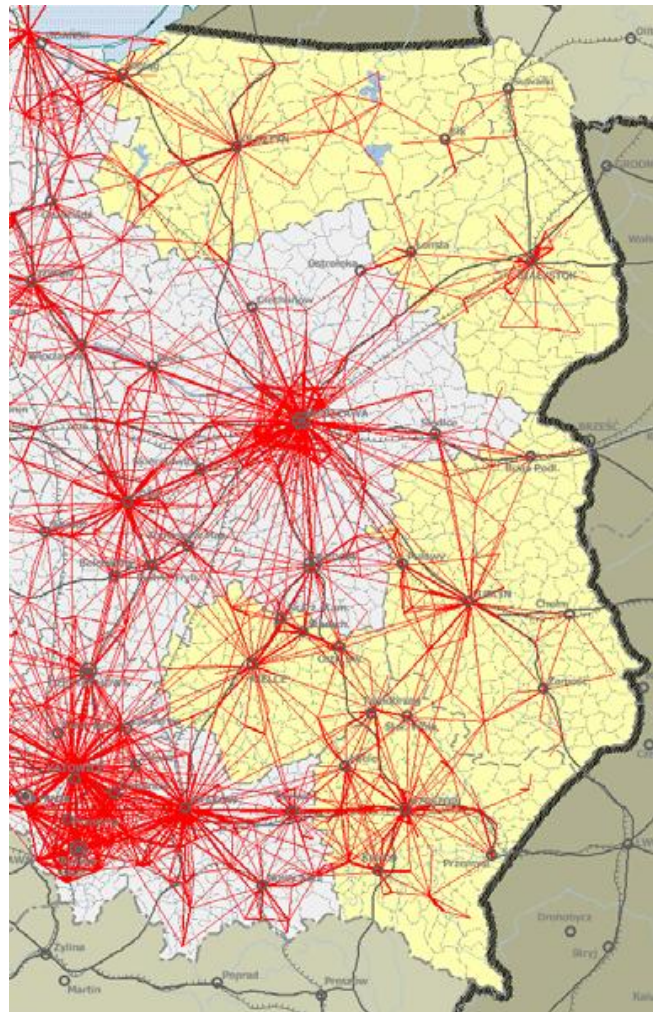
Wśród miast województwa podkarpackiego możemy wyróżnić ośrodki subregionalne - byłe miasta wojewódzkie i o liczbie mieszkańców od 50 tys. do 100 tys. (Przemyśl, Tarnobrzeg, Krosno, Mielec i Stalowa Wola) oraz pozostałe miasta powiatowe. Ośrodki subregionalne wspomagają Rzeszów w obsłudze obszaru województwa, z kolei, miasta powiatowe – siedziby powiatów ziemskich – mogą w przyszłości uzupełniać sieć miast subregionalnych i wspierać te ośrodki w obsłudze podregionów.

Centra o znaczącym potencjale społeczno-gospodarczym, skupiające ponad 20 tys. pracujących (Dębica, Mielec, Tarnobrzeg, Stalowa Wola, Jarosław, Przemyśl, Sanok, Krosno, Jasło), są położone w stosunkowo niedużej odległości od Rzeszowa (od 50 do 80 km) i w układzie przestrzennym województwa tworzą tzw. obszar zewnętrzny. Centra wzrostu regionalnego strefy zewnętrznej są stosunkowo równomiernie rozmieszczone w stosunku do siebie i centrum Rzeszowa.

Ciekawy obraz powiązań funkcjonalnych w województwie przedstawia wykres „Ciężenia grawitacyjne miast Polski Wschodniej według różnych modeli oddziaływania odległości”.

Rysunek 37. Ciężenia grawitacyjne miast Polski Wschodniej według różnych modeli oddziaływania odległości

Źródło: na podstawie danych Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN. - Śleszyński P., Czapiewski K., Znaczenie ośrodków miejskich oraz ich hierarchicznych powiązań dla regionalnego i lokalnego rozwoju ekonomicznego i społecznego Polski Wschodniej, Warszawa 2011

Zaznacza się tutaj silna pozycja stolicy województwa, jak również widać tworzącą się sieć współpracy pomiędzy Rzeszowem a miastami subregionalnymi oraz pomiędzy tymi miastami (przykładem jest współpraca Jasła, Krosna i Sanoka).

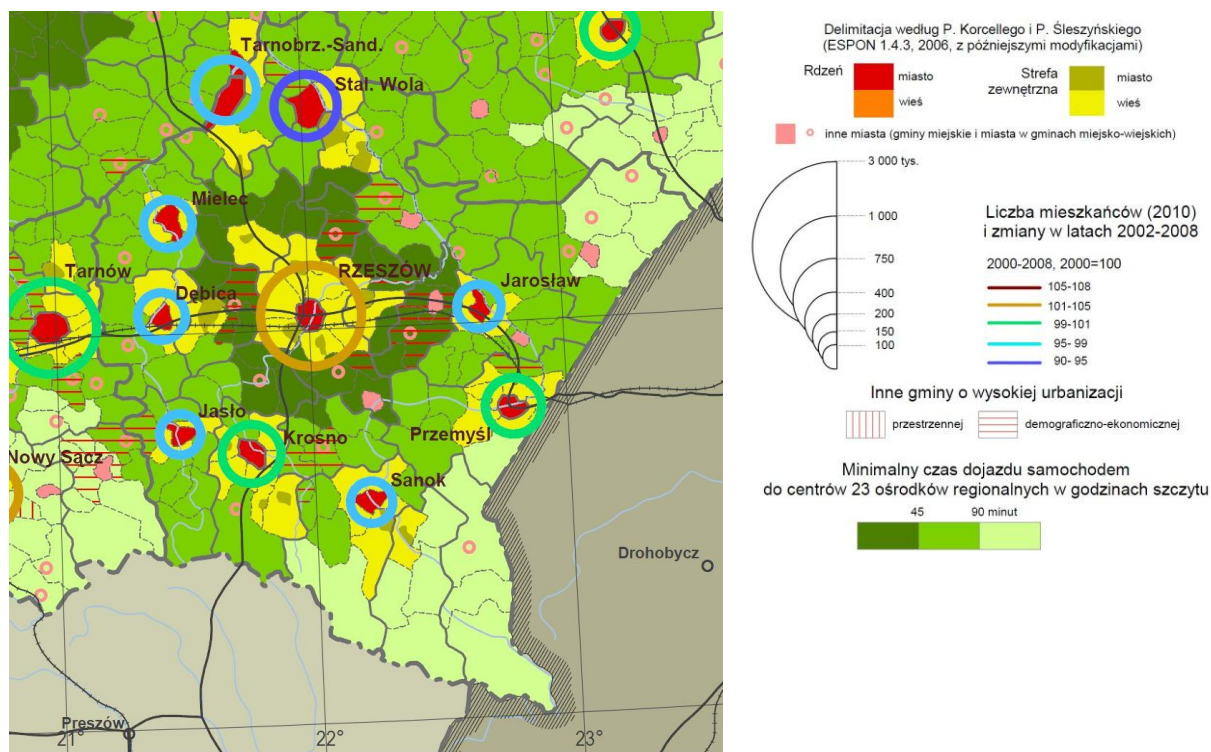
Na powiązania funkcjonalne obszaru, w skład którego wchodzi ośrodek miejski i otaczający teren wpływa szereg składowych. Należą do nich m.in. oferta usług publicznych obejmująca funkcje administracyjne, społeczne (m.in. służbę zdrowia, edukację) oraz techniczne (m.in. transport i drogi, zaopatrzenie w energię), dostępność usług wyższego rzędu (m.in. szkolnictwa wyższego, wysokiej kultury), powiązania w zakresie obrotu gospodarczego, a także dojazdu do pracy najemnej. Na hierarchiczność ośrodków subregionalnych i lokalnych będą w dłuższej perspektywie czasu oddziaływać procesy migracyjne.

W ramach województwa dominującą pozycję zajmuje Rzeszów jako największy ośrodek miejski i stolica województwa. Byłe miasta wojewódzkie i zamieszkałe przez ponad 50 tys. mieszkańców uzyskują status miast subregionalnych. W Podkarpackim przypisano je

miastom¹⁰: Stalowa Wola, Tarnobrzeg, Krosno, Mielec i Przemyśl. Wykazują one liczne związki funkcjonalne z otaczającym terenem, a obszar oddziaływania przekracza granice powiatów. Oprócz otoczenia o charakterze pierścieniowym, oddziaływanie obejmują najczęściej tereny skoncentrowane wzdłuż ciągów komunikacyjnych, zmierzających do jednostki miejskiej. Pozostałym stolicom powiatów nadano rangę ośrodków powiatowych (lokalnych), których rozwój skoncentrowany będzie na rozwoju obszaru miejskiego i najbliższego otoczenia. Pozostałe tereny w tych powiatach uzyskają status wiejskich obszarów funkcjonalnych. Z racji występowania w województwie terenów górskich w powiatach bieszczadzkiem, leskim, sanockim, krośnieńskim i jasielskim, mogą one zostać włączone do obszarów funkcjonalnych szczególnego zjawiska w skali makroregionalnej.

Rysunek 38. Miejskie obszary funkcjonalne

Źródło: *Konceptcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Mapa 4. Miejskie obszary funkcjonalne, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego*

15. Ochrona środowiska

Ogółem ponad 44% powierzchni województwa podkarpackiego objęte jest różnymi formami ochrony prawnej na podstawie ustawy o ochronie przyrody. Znaczna część obszarów objętych ochroną obejmuje tereny zalesione, jednakże znajdują się w nich także tereny zabudowane. Niektóre gminy w całości znajdują się na terenach podlegających ochronie (np. Cisna). Na terenie województwa znajdują się formy ochrony o randze międzynarodowej: Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” oraz 62 obszary Natura 2000.

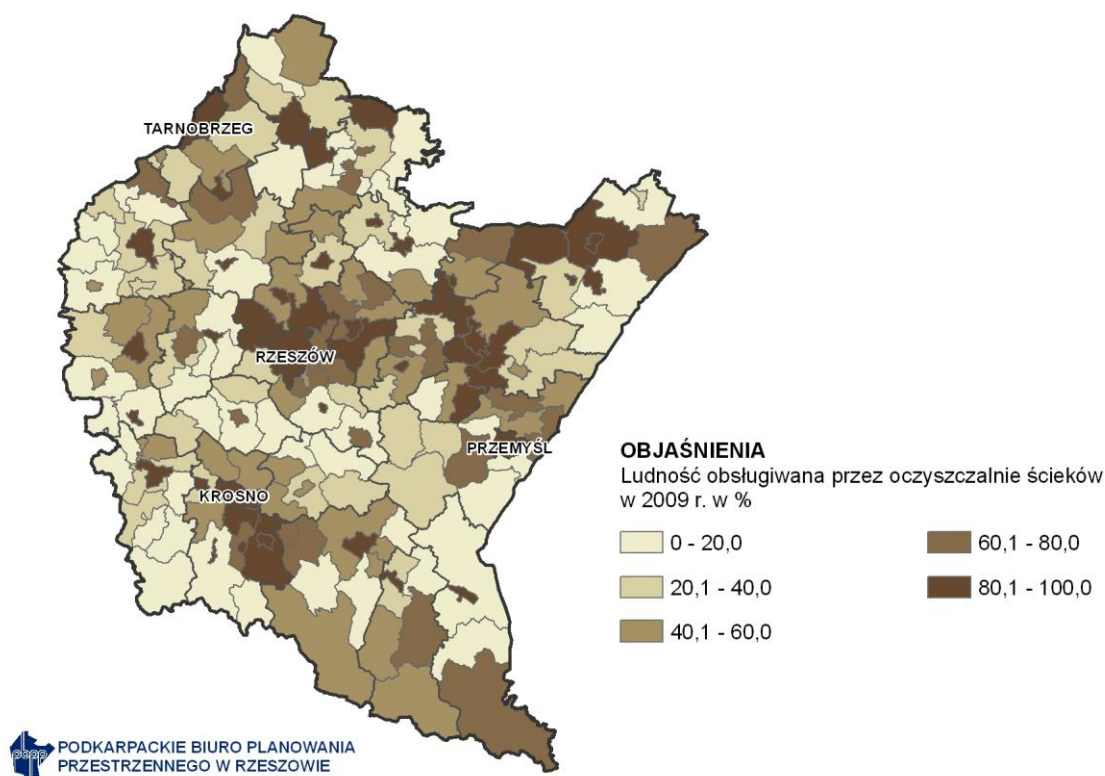
Niepokojącym zjawiskiem jest hamujące oddziaływanie obszarów prawnie chronionych, w tym Natura 2000 na rozwój regionu, zdarzają się konflikty z inwestycjami z innych dziedzin, np. budowa dróg, lub zbiorników retencyjnych.

¹⁰ P. Śleszyński, K. Czapiewski, „Znaczenie ośrodków miejskich oraz ich hierarchicznych powiązań dla regionalnego i lokalnego rozwoju ekonomicznego i społecznego Polski Wschodniej” - ekspertyza wykonana dla Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Polska Akademia Nauk, Warszawa 2011, str.94-95.

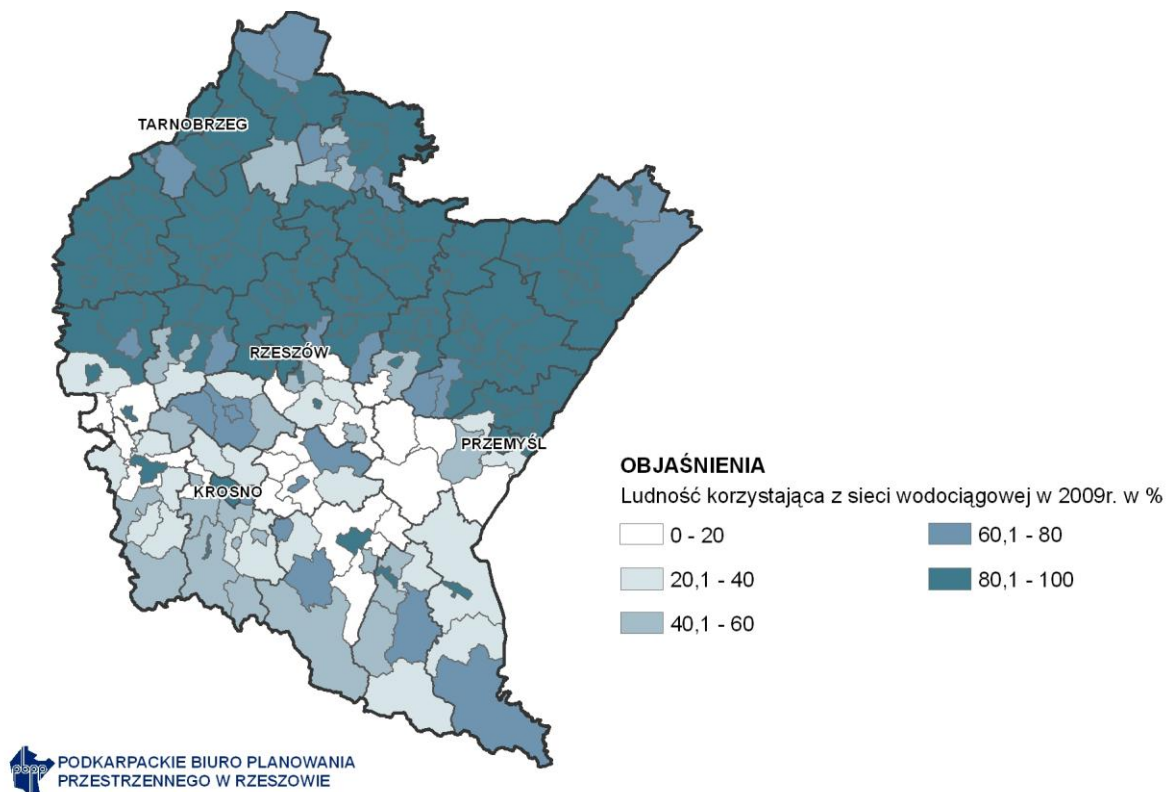
Środowisko województwa podkarpackiego jest cenne w ponadregionalnej skali nie tylko ze względu na bogactwo krajobrazowe, ale też z powodu występowania licznych populacji chronionych gatunków, będących ważnymi składowymi różnorodności biologicznej kraju. Różnorodność biologiczna i krajobrazowa z pewnością wpływa na atrakcyjność turystyczną regionu i jest jednym z fundamentów, na których należy budować przewagi konkurencyjne regionu. Dla zachowania tych walorów, województwo musi również współpracować z partnerami zagranicznymi, głównie z bezpośrednimi sąsiadami Ukrainą i Słowacją.

Szczególnym problemem gospodarki wodnej województwa podkarpackiego jest jej niezbilansowanie. Zauważalne jest np., że ok. 2/3 gmin osiągnęło poziom zwodociągowania powyżej 60% mieszkańców, podczas gdy analogiczny poziom skanalizowania - jedynie niecała 1/4 gmin.

Rysunek 39. Gospodarka ściekowa wg gmin

Rysunek 40. Zaopatrzenie w wodę wg gmin

W miastach obsługa przez komunalne i inne oczyszczalnie ścieków wynosiła 92,6%. Na terenach wiejskich sytuacja ta przedstawia się gorzej, tylko 39,1% mieszkańców obsługiwanych jest przez oczyszczalnie ścieków. Przyczyną są przede wszystkim bardzo wysokie koszty odprowadzenia ścieków do zbiorowego systemu z terenów zabudowy rozproszonej.

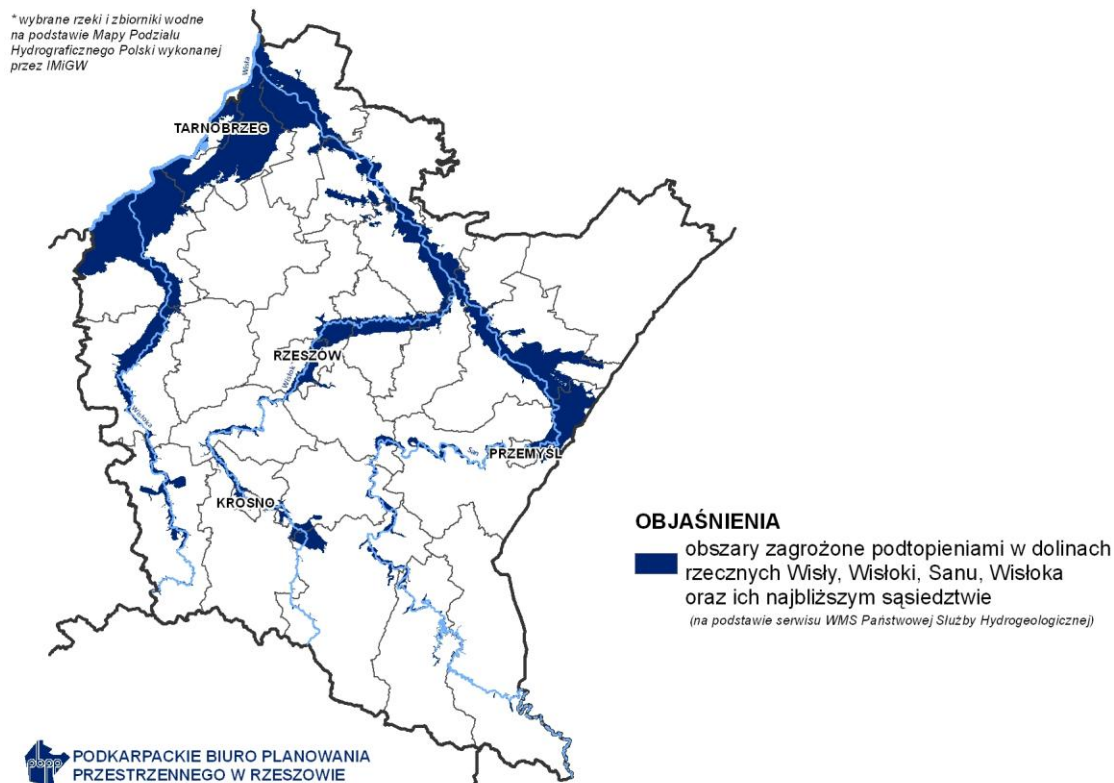
Gospodarka odpadami w województwie podkarpackim koncentruje się na dwóch rodzajach odpadów, tj.: komunalnych oraz przemysłowych. W 2010 roku łącznie na terenie województwa podkarpackiego wytworzono 532,4 tys. Mg odpadów komunalnych, w tym 4,0 tys. Mg odpadów niebezpiecznych. Zorganizowanym zbieraniem odpadów komunalnych objętych było w województwie 80,8% mieszkańców. Odebrano i zebrano ok. 80% szacowanej ilości wytwarzanych odpadów komunalnych. Na terenach wiejskich zebrano i odebrano zdecydowanie mniej odpadów niż w miastach i w gminach miejsko – wiejskich. Przeważająca część odpadów była poddawana procesom unieszkodliwiania (67,8%), natomiast znacznie mniejsza procesowi odzysku.

Stopień zanieczyszczenia powietrza w województwie podkarpackim w stosunku do innych rejonów Polski można jest stosunkowo niski. Głównym problemem są przekroczenia wartości dopuszczalnych pyłu, którego wysokie stężenie wynika również z przepływów transgranicznych mas zanieczyszczonego powietrza z krajów sąsiednich oraz z sąsiednich województw. Główne źródła emisji zanieczyszczeń powietrza, tj. przemysł, indywidualne i komunalne, komunikacja, skupiają się na terenach zurbanizowanych i uprzemysłowionych. Najwięcej zanieczyszczeń z punktowych źródeł energetycznego spalania paliw wprowadzanych jest do powietrza w powiecie stalowowolskim i mieście Rzeszowie.

16. Zapobieganie zagrożeniom

Stan zabezpieczeń przeciwpowodziowych, mimo poprawy w ostatnich latach, w dalszym ciągu należy ocenić jako niewystarczający do zapewnienia niezbędnego bezpieczeństwa. Stosunkowo nowym problemem jeśli chodzi o zabezpieczenia przeciwpowodziowe jest rozrost miast i idące za nim utwardzenie powierzchni oraz pogorszenie naturalnych możliwości absorpcji opadów przez ziemię.

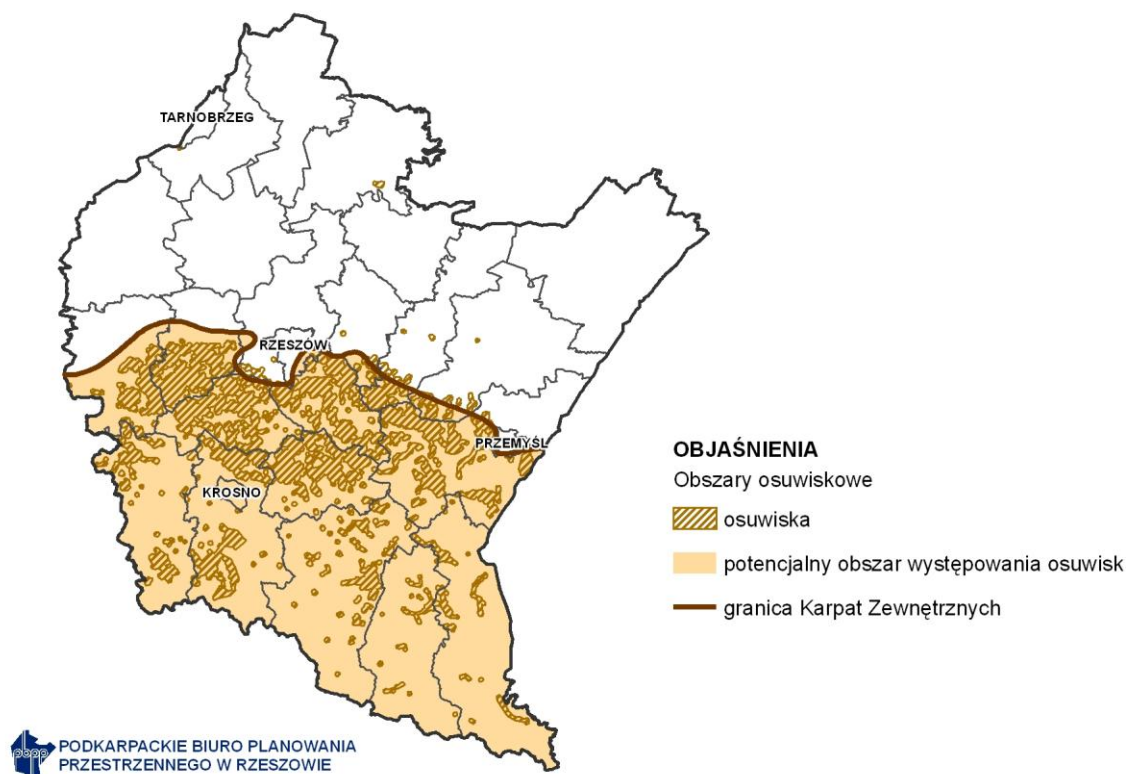
Rysunek 41. Obszary zagrożone podtopieniami

Województwo podkarpackie posiada predyspozycje do lokalizacji dużych zaporowych zbiorników retencyjnych, których budowa ze względu na zwiększenie zasobów dyspozycyjnych oraz ochronę przed powodzią, miałyby ponadregionalne znaczenie. Znaczną część województwa zajmują obszary osuwiskowe. Największa ich ilość znajduje się na terenie Pogórza Strzyżowskiego, Dynowskiego, Przemyskiego, mniej w Beskidzie Niskim, Bieszczadach i na Pogórzu Ciężkowickim (Rys. 42).

Rysunek 42. Obszary osuwiskowe

W województwie występują również zjawiska obniżenia poziomu wód powierzchniowych i zwierciadła wód gruntowych, będące wynikiem susz, co powoduje negatywne skutki gospodarcze i przyrodnicze.

17. Wzmocnienie bezpieczeństwa energetycznego

Wykorzystywana w województwie konwencjonalna energia elektryczna jest wytwarzana w elektrociepłowni w Rzeszowie, elektrowni Stalowa Wola oraz pochodzi spoza województwa, poprzez zespół stacji redukcyjnych w Tarnowie. Ponadto, w całości produkowanej w regionie energii elektrycznej wzrasta znaczenie odnawialnych źródeł energii (OZE).¹¹

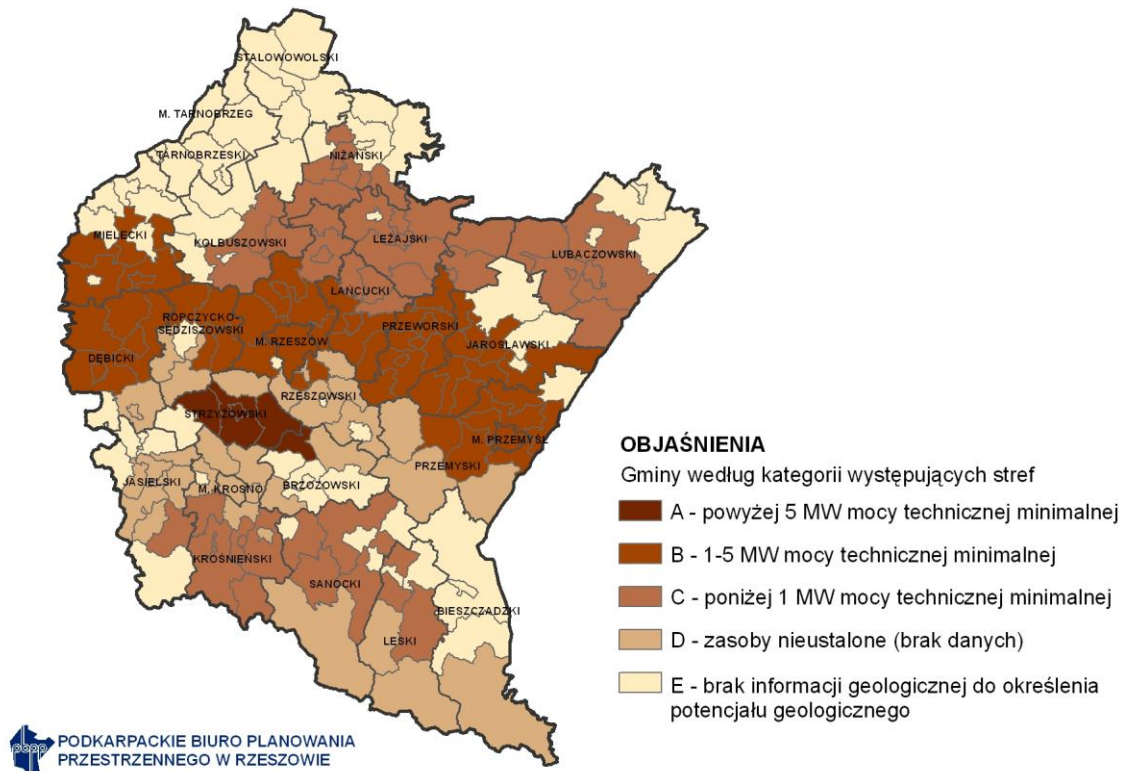
Gęstość sieci gazowej województwa jest jedną z najwyższych w Polsce. Pod względem udziału ludności korzystającej z gazu to województwo podkarpackie wysuwa się zdecydowanie na czoło. W 2010 r. udział ten kształtował się na poziomie 72,1% i był wyższy o blisko 20 p.p. od średniej wartości dla całego kraju. Na terenie województwa znajdują się trzy podziemne magazyny gazu, włączone do systemu krajowego pokrywające zwiększone zapotrzebowanie w okresie zimowym.

Województwo podkarpackie posiada bardzo dobre warunki naturalne do rozwoju infrastruktury odnawialnych źródeł energii. Do tej pory zostało zainstalowane 18 elektrowni wiatrowych o łącznej mocy ponad 52 MW. Potencjał w zakresie elektrowni wodnych jest w największym stopniu wykorzystywany przez elektrownię szczytowo-pompową w Solinie o mocy blisko 198,6 MW. Łącznie dzięki urządzeniom energetyki wodnej pozyskano w 2009 r. ponad 5% całości wytworzonej w województwie energii.

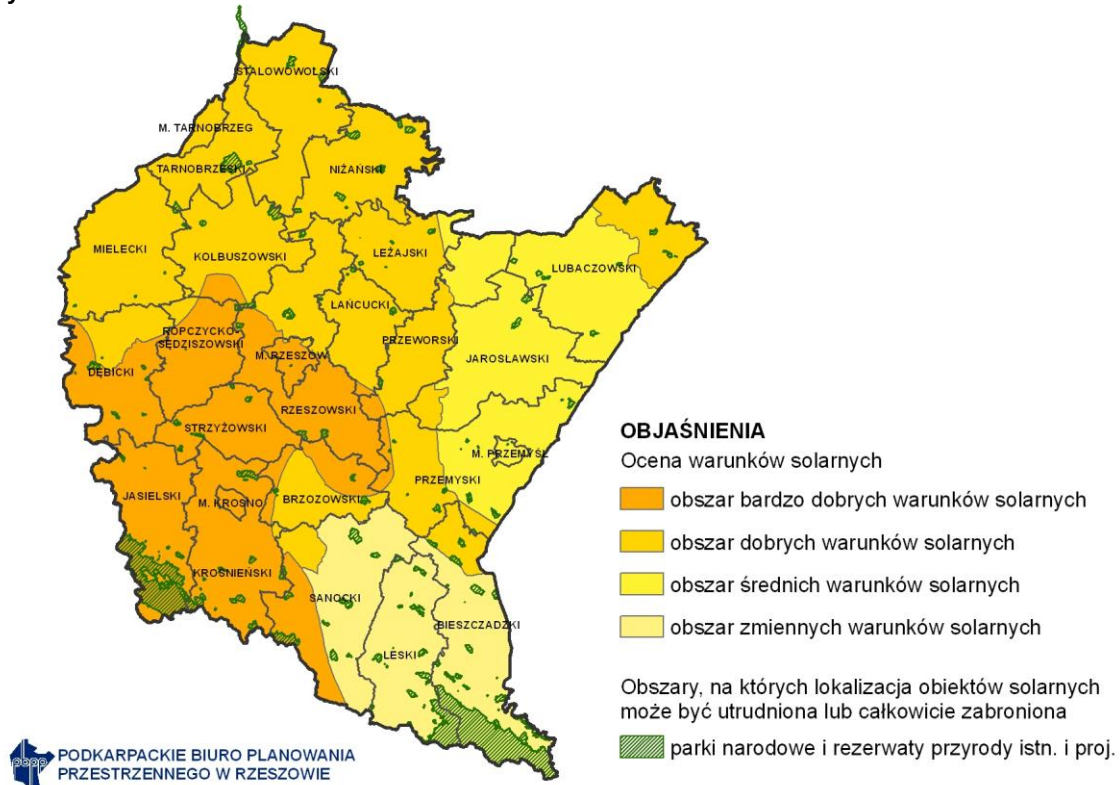
¹¹ Poprzez energię pochodzącą ze źródeł odnawialnych rozumie się w kontekście województwa podkarpackiego energię słoneczną, wiatrową, energię wodną, skorupy ziemskiej (geotermalną), biomasy oraz odpadów.

Rysunek 43. Prognoza potencjału energii geotermalnej w gminach

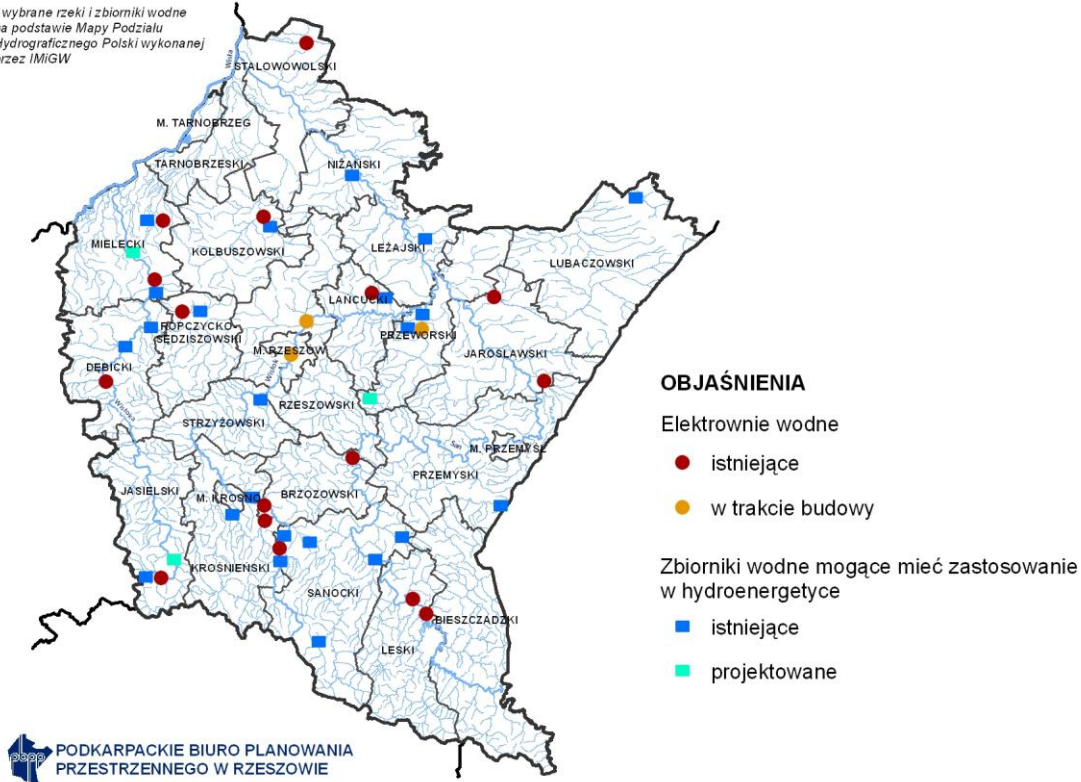

Rysunek 44. Warunki solarne

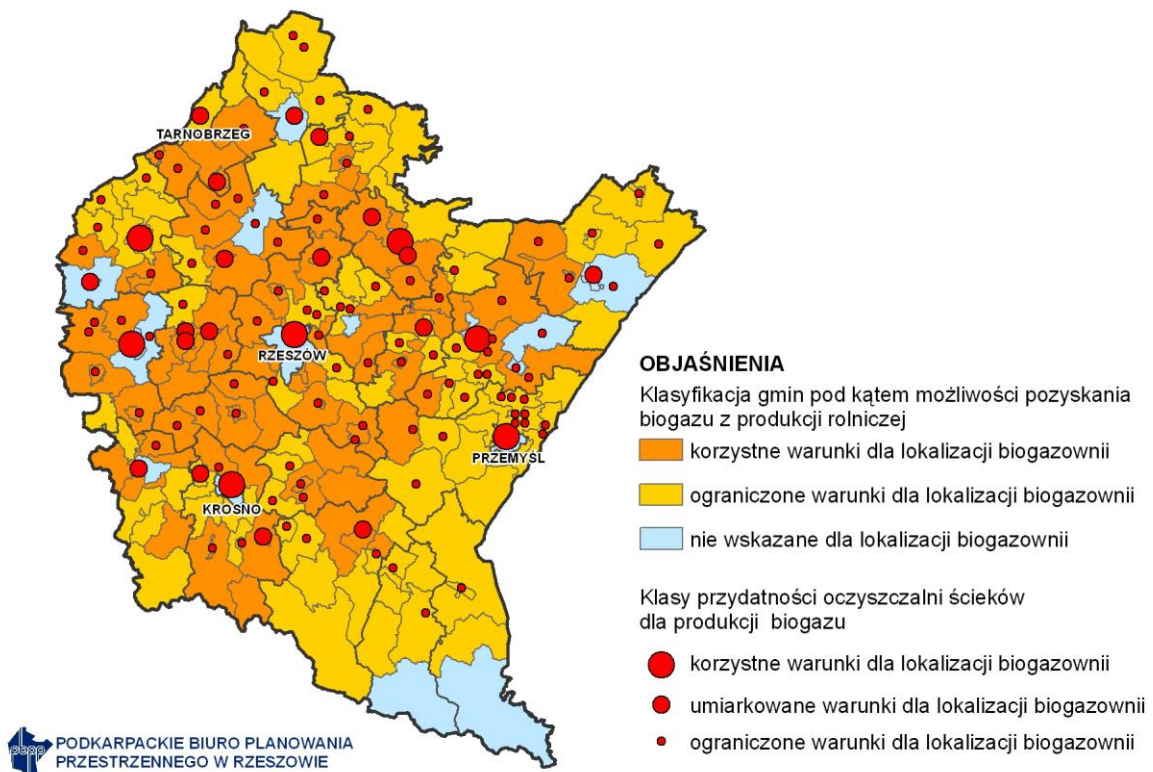

Rysunek 45. Energetyka wodna

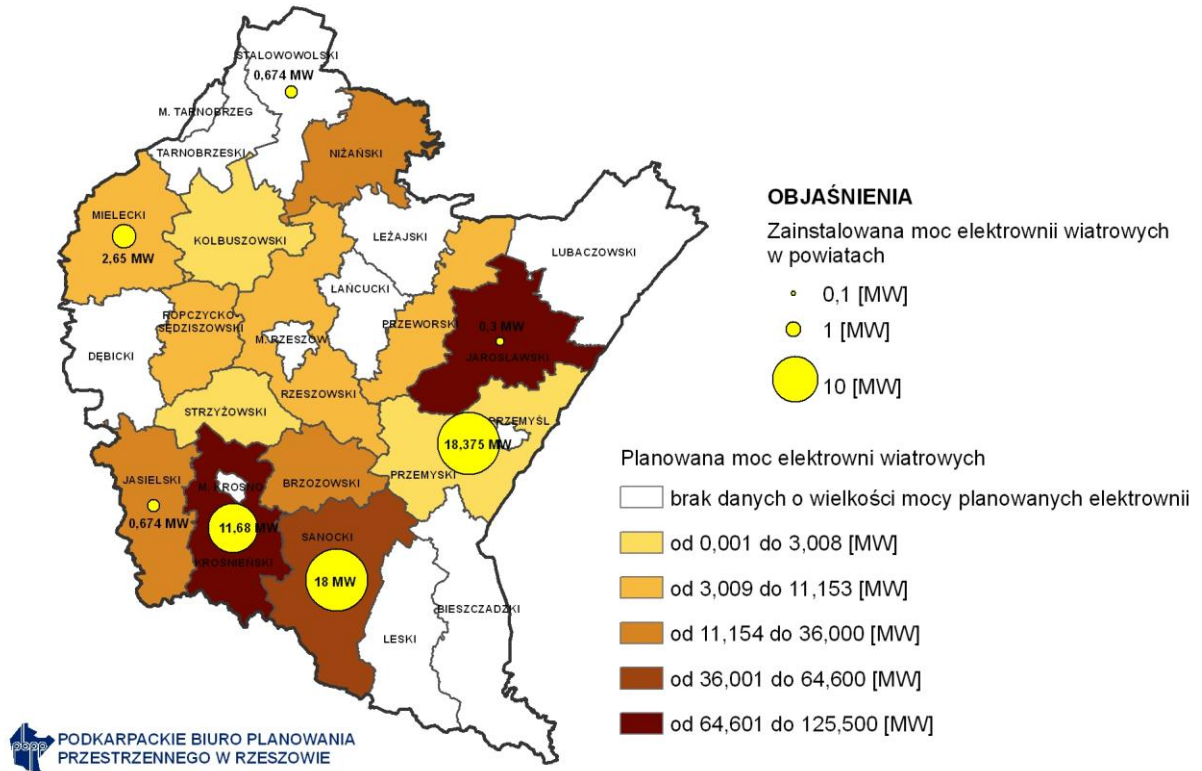
* wybrane rzeki i zbiorniki wodne na podstawie Mapy Podziału Hydrograficznego Polski wykonanej przez IMGW

Rysunek 46. Biogaz z produkcji rolnej i oczyszczalni ścieków

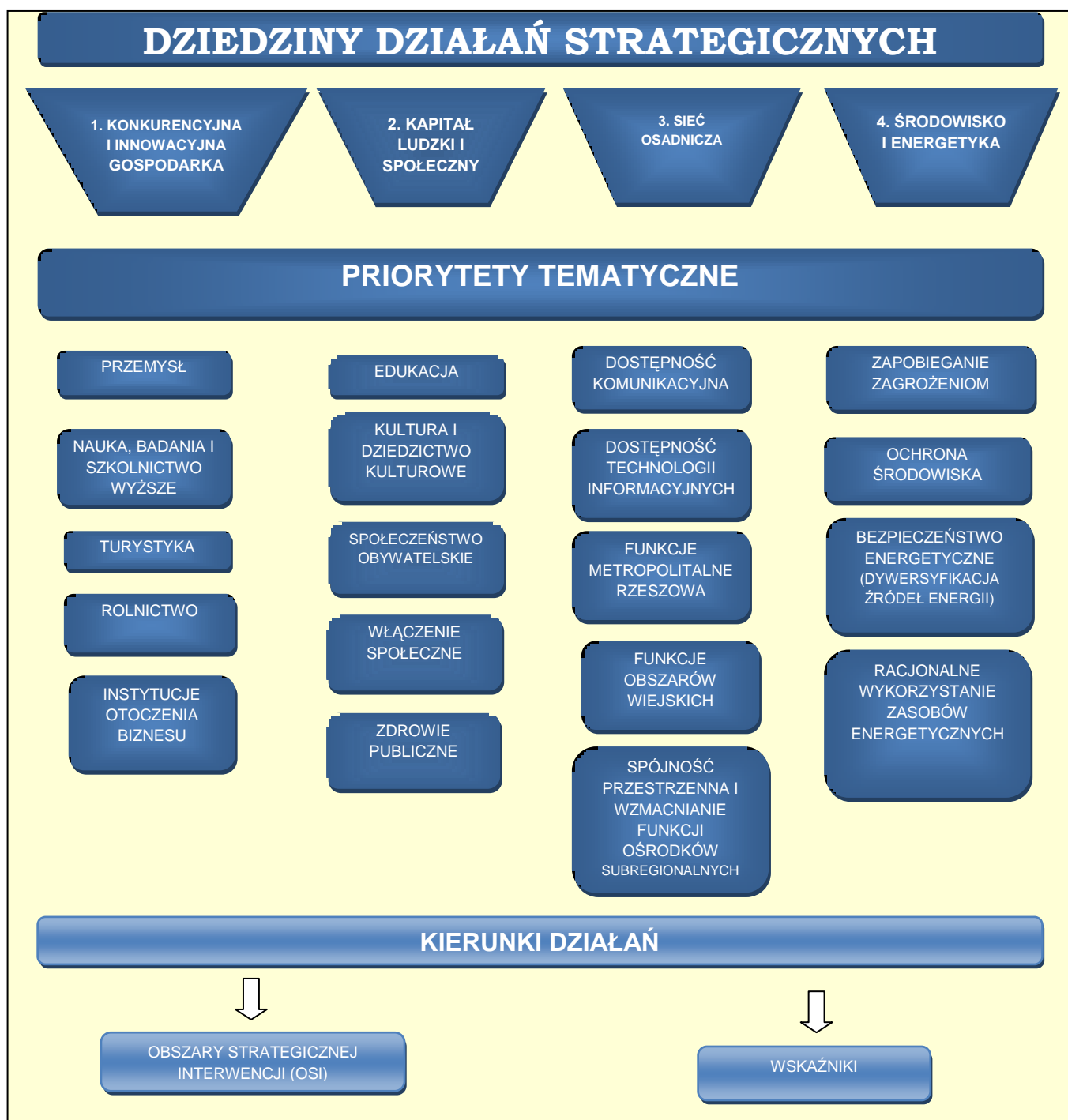

Rysunek 47. Energetyka wiatrowa

IV. Dziedziny działań strategicznych

Aktualizacja *Strategii rozwoju województwa podkarpackiego* wymaga weryfikacji obecnych obszarów strategicznych oraz zdefiniowania istotnych wyzwań rozwojowych dla województwa w odniesieniu do uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych, które wpływają na jego rozwój oraz zróżnicowań wewnątrz regionu. Założenia do aktualizacji Strategii stwarzają wyznaczniki do zdefiniowania modelu rozwoju regionalnego województwa podkarpackiego. W ramach przeprowadzonych analiz, zweryfikowano i zidentyfikowano kluczowe dziedziny działań strategicznych oraz zdefiniowano najważniejsze priorytety tematyczne w każdej z dziedzin.

1. Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka

Konkurencyjna gospodarka województwa podkarpackiego będzie budowana przede wszystkim poprzez wzrost jej innowacyjności. Innowacyjność jest bowiem kluczowym warunkiem tworzenia podstaw dla dynamicznego i trwałego rozwoju gospodarek regionalnych. Konkurencyjna i nowoczesna gospodarka powinna być zdolna do kreowania i komercjalizacji innowacji, a także efektywnego wykorzystywania swoich wewnętrznych potencjałów. Jednym z filarów gospodarki opartej na wiedzy jest sektor nauki, który powinien funkcjonować w powiązaniu z życiem społecznym i gospodarczym oraz przyczyniać się do zwiększania konkurencyjności i efektywności regionalnej gospodarki.

1) Przemysł

Województwo podkarpackie jest regionem posiadającym duży potencjał w zakresie innowacyjnego przemysłu, w tym szczególnie branży lotniczej, elektromaszynowej, informatycznej, rolno-spożywczej, odnawialnych źródeł energii i chemicznej. Dla pełnego wykorzystania tego potencjału niezbędne są działania prowadzące do zwiększenia współpracy przedsiębiorców z nauką, komercjalizacja nowoczesnych technologii oraz odpowiednie przygotowanie kadr dla przemysłów wysokiej i średniej technologii. Istotne są również działania kreujące warunki i zachęty dla inwestorów do lokowania środków w regionie w sektory zaawansowane technologicznie.

2) Nauka, badania i szkolnictwo wyższe

W celu zwiększenia innowacyjności gospodarki regionu niezbędne jest zdecydowane podniesienie nakładów na działalność B+R, zarówno w sektorze prywatnym jak również publicznym oraz wspieranie powiązań między sektorem nauki i gospodarki, w tym m.in. w formie klastrów, tak, aby powstająca w ośrodkach naukowych, akademickich i badawczych wiedza w większym stopniu była przekształcana w sukces rynkowy. Większy nacisk należy położyć na wykorzystanie posiadanej infrastruktury. Budowanie gospodarki opartej na wiedzy wymaga również podjęcia działań mających na celu zapewnienie kadr dla sfery B+R. Zasadnicze znaczenie ma poprawa kształcenia na poziomie wyższym, szczególnie na kierunkach technicznych i przyrodniczych związanych ze specjalizacją i wewnętrznymi potencjałami regionu. Niezbędne jest wzmocnienie pozycji podkarpackich uczelni, np. poprzez koncentrację na kierunkach związanych z budowaniem przewag regionu, a także nawiązywanie współpracy z ośrodkami badawczymi w Europie i świecie.

3) Turystyka

Rozwój turystyki stanowi szansę na dywersyfikację gospodarki regionu, rozwijanie przedsiębiorczości, w tym na obszarach wiejskich. Turystyka powinna być traktowana jako jeden ze środków przyczyniających się do rozwoju regionalnego, aktywizujący obszary miejskie i wiejskie, zarówno w wymiarze aktywności gospodarczej, jak i społecznej. O rozwoju społeczno-gospodarczym województwa przez turystykę oprócz potencjału zawartego w efektywnie promowanych walorach naturalnych i kulturowych, zdecyduje także rozwój infrastruktury turystycznej, konkurencyjne produkty turystyczne, a także dynamika procesów gospodarczych, oraz oferta wydarzeń mających wymiar ogólnopolski lub międzynarodowy.

4) Rolnictwo

Rolnictwo województwa podkarpackiego posiada własną specyfikę wyróżniającą się przede wszystkim dużym rozdrobnieniem agrarnym, nadmiarem zasobów siły roboczej oraz niską towarowością produkcji rolnej. W długim horyzoncie należy zmniejszać udział zatrudnionych w rolnictwie, a obszarom wiejskim umożliwić alternatywną formę rozwoju, w przeciwnym razie będzie niezwykle trudno o istotne podniesienie konkurencyjności regionu (w szczególności – jego wschodniej części). W krótkim okresie należy kontynuować działania na rzecz zwiększenia produktywności rolnictwa i szerzej, podniesienia jakości życia i pracy na obszarach wiejskich.

Rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich powinien następować poprzez scalenie gruntów, urynkowanie gospodarstw rolnych oraz ich usieciowienie do postaci grup producenckich. Takie działanie będzie krokiem w kierunku rozwoju efektywnego przetwórstwa spożywczego. Przede wszystkim, umożliwią maksymalne przetworzenie wyprodukowanych płodów rolnych na terenie województwa, a tym samym – podniesienie wartości dodanej z działalności rolniczej. Dla części producentów niszą do wykorzystania jest rolnictwo ekologiczne.

5) Instytucje otoczenia biznesu

Efektywnie działający system instytucji otoczenia biznesu stanowi ważny czynnik rozwoju przedsiębiorstw oraz gospodarki regionu. Instytucje takie powinny odpowiadać na zdiagnozowane potrzeby, być dopasowane do regionalnych potencjałów oraz świadczyć kompleksowe i konkurencyjne usługi. Dla budowania nowoczesnej gospodarki regionu szczególnie ważne jest skoncentrowanie się na zaawansowanych, innowacyjnych usługach. Niezbędne jest również promowanie współpracy i budowanie wzajemnego zaufania m.in. poprzez upowszechnienie wiedzy na temat funkcji pełnionych przez IOB oraz korzyści płynących z korzystania z ich usług.

2. Kapitał ludzki i społeczny

Jakość kapitału ludzkiego i społecznego w znacznej mierze świadczy o rozwoju i konkurencyjności regionu, stanowi istotny element jego atrakcyjności. Kapitał ludzki ma szczególne znaczenie dla budowania nowoczesnej gospodarki: kompetencje i kwalifikacje pracowników wpływają na wzrost i jakość produkcji i usług oraz wzrost innowacji. Coraz wyraźniej podkreślane jest również znaczenie kapitału społecznego, którego wartość opiera się na wzajemnych relacjach społecznych i zaufaniu jednostek, prowadzącym do osiągania większych korzyści tak z ekonomicznego i społecznego punktu widzenia. Oba czynniki w efekcie wpływają na poziom i jakość życia mieszkańców.

1) Edukacja

Jednym z najważniejszych czynników wpływających na jakość kapitału ludzkiego jest edukacja. Niezbędne jest podejmowanie działań na wszystkich poziomach edukacji, podnoszenie jakości kształcenia, upowszechnianie nowoczesnych metod nauczania oraz dostosowanie do wyzwań nowoczesnej gospodarki.

Modernizacja szkolnictwa powinna iść w kierunku lepszego dostosowania do potrzeb regionalnych przedsiębiorstw i specjalizacji regionu. Szczególny nacisk należy kłaść na przedmioty techniczne i przyrodnicze oraz wzmacnianie kreatywności a także praktycznych umiejętności uczniów. Coraz ważniejszą rolę w systemie edukacji odgrywa uczenie się przez całe życie - niezbędna jest popularyzacja tej formy kształcenia, wspieranie rozwoju, zwiększenie jej dostępności oraz dostosowanie oferty do potrzeb rynku pracy.

2) Kultura i dziedzictwo kulturowe

Stworzenie odpowiednich warunków do budowy nowoczesnego społeczeństwa wymaga inwestycji w kapitał ludzki. Jednym z istotnych priorytetów w tej dziedzinie, jest szeroko rozumiana kultura. W ostatnich latach coraz większy nacisk kładzie się na rolę kultury w procesie jednoczenia obywateli, rozwijania umiejętności współpracy, kreatywności jednostek i wzmacniania więzi międzyludzkich. W kontekście zrównoważonego rozwoju społecznego wyzwaniem stojącym przed władzami wojewódzkimi jest zapewnienie możliwie równego i powszechnego dostępu do oferty kulturalnej, w tym wysokiej. Powszechność dostępu do kultury wiąże się również z cyfryzacją zasobów, pozwalającą na jej szerokie udostępnianie. Jednocześnie ważne jest wzmacnianie roli Rzeszowa i innych ośrodków subregionalnych jako regionalnych i ponadregionalnych ośrodków kultury.

Konieczne są również działania mające na celu ochronę bogatego dziedzictwa kulturowego regionu oraz promocja produktów kulturalnych, stanowiących ważny czynnik świadczący o atrakcyjności województwa.

3) Społeczeństwo obywatelskie

Jako miarę rozwoju społeczeństwa obywatelskiego przyjmuje się liczbę i potencjał organizacji pozarządowych oraz współpracę pomiędzy trzema sektorami, przy zachowaniu ich autonomii. W celu wspierania aktywności społecznej potrzebne są działania promujące wolontariat, filantropię, kształcenie liderów i animatorów społecznych, ekonomię społeczną. Ważne jest również zwiększenie partnerstwa publiczno - społecznego oraz faktyczne włączenie i wpływ obywateli i NGO w proces decyzyjny władz publicznych.

4) Włączenie społeczne

Zróżnicowania społeczne stanowią ważną barierę rozwoju regionu oraz budowania jego spójności. Ważnym działaniem wpływającym na wzrost integracji społecznej jest aktywizacja zawodowa i społeczna osób szczególnie zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem. W tym celu konieczne jest monitorowanie sytuacji tych grup osób, służące dostosowaniu działań do faktycznych potrzeb i panujących warunków.

W celu optymalizacji i zwiększenia efektywności wsparcia niezbędne jest połączenie wysiłków podmiotów publicznych zajmujących się problemem bezrobocia i rynku pracy z podmiotami pomocy społecznej oraz organizacjami pozarządowymi.

5) Zdrowie publiczne

Biorąc pod uwagę demograficzne i epidemiologiczne wyzwania, w najbliższej przyszłości istnieje potrzeba lepszego dostosowania opieki medycznej do potrzeb szybko zwiększającej się liczby osób przewlekle chorych i osób starszych wymagających stałej opieki.

Poprawy również należy dokonać w zakresie opieki perinatalnej, onkologicznej, psychiatrycznej i alergologicznej, a także zwiększenia dostępności usług rehabilitacyjnych. Ze względu na przygraniczne położenie w województwie podkarpackim występuje również zwiększone zagrożenie epidemiologiczne.

Niezbędne są również działania w zakresie profilaktyki, w tym poprzez rozwój sportu powszechnego i promowanie zdrowego trybu życia.

W kontekście równomiernego rozwoju społecznego wyzwaniem jest zapewnienie dostępu do rozwiniętego systemu opieki zdrowotnej z jednoczesnym uwzględnieniem potrzeby rozwoju specjalistycznych placówek klinicznych oraz utworzenia kierunku lekarskiego, co podniesie jakość świadczonych usług medycznych dla pacjentów z naszego województwa i stworzy możliwość podnoszenia kwalifikacji przez kadry medyczne.

3. Sieć osadnicza

Proces rozwoju społeczno-gospodarczego wymaga sieci drożnych arterii komunikacyjnych, zapewniających sprawne i bezpieczne przemieszczanie osób, towarów, a także informacji i wiedzy. Łatwość dostępu do zasobów regionu, skala i prędkość cyrkulacji wartości materialnych i niematerialnych, to jeden ze wskaźników konkurencyjności województwa. Dlatego niezbędny jest rozwój oraz optymalizacja przebiegu sieci transportowych, informatycznych oraz powiązań funkcjonalnych pomiędzy jednostkami osadniczymi wewnątrz województwa, jak i połączeń z jego otoczeniem.

1) Dostępność komunikacyjna

Dostępność komunikacyjna odgrywa jedną z kluczowych ról w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów. W dobie globalizacji m.in. dobrze rozwinięta infrastruktura drogowa, kolejowa i lotnicza stanowi element przyciągający inwestorów zewnętrznych oraz pozwala na lepsze wykorzystanie potencjałów endogenicznych gospodarek. Dobrze rozwinięty transport jest również elementem pozwalającym na wykorzystanie zmian zachodzących na obszarach miejskich (w szczególności metropolitalnych) dla poprawy sytuacji społeczno-gospodarczej terenów bardziej peryferyjnych.

Jako priorytet powinny być wspierane inwestycje komplementarne do istniejącego i planowanego systemu transportu drogowego wyższego rzędu. W ten sposób będzie można sprawniej rozprowadzić ruch w województwie, w tym zmniejszyć liczbę tzw. wąskich gardeł. Wybór inwestycji powinien być, dla zwiększenia efektywności, poprzedzony badaniami identyfikującymi priorytetowe potrzeby infrastruktury drogowej.

Wysoka wypadkowość na drogach regionu skłania do podjęcia działań wspomagających wzrost bezpieczeństwa na drogach.

Konieczne jest również prowadzenie lobbingu na rzecz budowy dróg ekspresowych S19, S74 i S9 oraz modernizacji dróg krajowych.

Równie ważne są działania zmierzające do poprawy stanu technicznego istniejącej infrastruktury kolejowej oraz budowa nowych linii, priorytetowych z punktu widzenia zwiększenia dostępności terytorialnej województwa a tym samym jego konkurencyjności.

Kolejne lata przyniosą dalszy rozwój transportu lotniczego, dlatego też należy kontynuować działania zmierzające do rozwoju lotniska regionalnego Rzeszów-Jasionka oraz prowadzić politykę czynnego wykorzystania innych lotnisk i lądowisk, zarówno do przewozów towarowych jak i indywidualnych z wykorzystaniem małych samolotów.

2) Dostępność technologii informacyjnych

Nowoczesna i innowacyjna gospodarka oparta jest w coraz wyższym stopniu na wykorzystaniu technologii cyfrowych. Zwiększenie obecności informatyki w procesach technologicznych, organizacji i zarządzaniu, komunikowaniu się z otoczeniem, a także w edukacji społecznej, to podstawowy warunek rozwoju regionu. Jednym z kluczy do osiągnięcia zamierzonych celów, jest rozwój sieci szerokopasmowego dostępu do Internetu. Niezbędny jest m.in. dalszy rozwój informatyzacji w usługach publicznych, upowszechnianie wspartego elektronicznie zarządzania procesowego, digitalizacja zbiorów bibliotecznych i muzealnych, rozwijanie e-learningu w kształceniu ustawicznym. Podstawę do

powszechnego i skutecznego wykorzystania technologii cyfrowych, powinien stanowić rozwój edukacji informatycznej, w tym obejmującej osoby dorosłe.

3) Funkcje metropolitalne Rzeszowa

Rzeszów jako największe miasto i stolica województwa ma do odegrania wiodącą rolę w rozwoju regionu. Poprzez wielokierunkową aktywność oraz współpracę z obecnymi w mieście i w jego otoczeniu zagranicznymi i polskimi podmiotami gospodarczymi, Rzeszów może oddziaływać na przyciąganie nowych inwestorów, rozwijających regionalny rynek pracy. Obecność międzynarodowego portu lotniczego Rzeszów-Jasionka, nieodległy w czasie dostęp do autostrady, przygotowane tereny inwestycyjne oraz oferta usług wyższego rzędu będą wspierać potencjał rozwojowy miasta i jego otoczenia. Pomimo niedostatku w potencjale demograficznym (180 tys. mieszkańców), miasto powinno w dalszym ciągu utrzymywać wizerunek dynamicznego ośrodka, który w wielu działaniach wykracza poza ramy stolicy województwa, lidera rozwoju regionalnego. Szansą dla rozwoju całego regionu byłoby uzyskanie przez Rzeszów statusu metropolii oraz objęcie go wraz z Rzeszowskim Obszarem Metropolitalnym, rządowym programem wsparcia.

4) Funkcje obszarów wiejskich.

Obecność Polski w strukturach Unii Europejskiej stawia nowe wyzwania dla kierunków działania regionów, w tym także stymulowania rozwoju obszarów wiejskich. Jednym z założeń rozwoju regionalnego jest realizacja modelu wielofunkcyjnego rozwoju wsi jako obszaru zamieszkiwanego przez znaczną część ludności województwa.

Obszary wiejskie pełniły będą funkcję środowiska przyjaznego dla funkcjonowania dochodowych gospodarstw rolnych jak też sprzyjającego generowaniu pozarolniczych źródeł dochodów.

Nadal dominującą funkcją obszarów wiejskich będzie funkcja rolnicza, równocześnie rozwijane będą inne funkcje, takie jak: turystyczna, uzdrowiskowa i osiedleńcza oraz funkcja depozytariusza niepowtarzalnych zasobów oraz wartości, które składają się na jakość życia na tych obszarach.

5) Spójność przestrzenna i wzmacnianie funkcji ośrodków subregionalnych.

Zgodnie z założeniami rządowymi na rozwój województwa będzie wpływała poprawa integracji funkcjonalnej regionu. Obejmie ona m.in. wzmocnienie ośrodków subregionalnych i powiatowych jako miejsc koncentracji usług publicznych, integrację rynków pracy, wykorzystanie unikatowych wewnętrznych zasobów dla wytworzenia specjalizacji terytorialnej (zwłaszcza na obszarach wiejskich). Instrumentem, który temu posłuży będzie powiązanie obszarów o najniższej dostępności transportowej z Rzeszowem i ośrodkami subregionalnymi, jak i rozwój ośrodków przygranicznych. Zakładanym efektem będzie poprawa dostępności do innowacji, centrów nauki i wiedzy, a przede wszystkim poprawa dojazdów do pracy.

Potrzebne jest również dalsze wspieranie procesów rewitalizacyjnych, które są istotne zarówno ze względu na poprawę warunków życia w miastach i jakości przestrzeni publicznej jak również podnoszenia konkurencyjności miast, w tym turystycznej.

4. Środowisko i energetyka

Działalność branży energetycznej jest nierozdzielnie połączona z oddziaływaniem na środowisko przyrodnicze. Zapewnienie wysokiej jakości życia obecnym i przyszłym pokoleniom powinno uwzględniać efektywność i racjonalność w gospodarowaniu dostępnymi zasobami przy jednoczesnym poszanowaniu unikatowych walorów środowiska przyrodniczego i krajobrazu województwa.

1) Zapobieganie zagrożeniom

Warunki geograficzne oraz zmiany klimatyczne powodują konieczność uwzględnienia zagrożeń ze strony czynników naturalnych oraz spowodowanych działalnością człowieka. Analizując czynniki środowiskowe, podstawowe znaczenie ma tutaj problem dużego poziomu wahań przepływu wody w sieci hydrograficznej w ciągu roku, co powoduje z jednej strony zagrożenie powodziowe a z drugiej strony problem suszy, a także zagrożenie osuwiskami. Z kolei z działalnością człowieka wiąże się zagrożenie spowodowane oddziaływaniem obiektów przemysłowych na środowisko.

2) Ochrona środowiska

Różnorodność biologiczna i krajobrazowa jest z pewnością jednym z fundamentów, na których należy budować przewagi konkurencyjne regionu. Warunkiem koniecznym poprawy jakości środowiska oraz zachowania zasobów krajobrazowych jest zwiększenie świadomości mieszkańców dotyczących czynników antropogenicznych wpływających na otoczenie przyrodnicze i szerzej na całe systemy ekologiczne regionów. W województwie podkarpackim szczytującym się unikalnymi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi szczególną uwagę należy poświęcić formom i działaniom na rzecz zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego z uwzględnieniem oddziaływania transgranicznego.

Wspierane powinny być również programy związane rozwojem infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, gospodarki odpadami i ochrony powietrza. Konieczne są m.in. dalsze działania zmierzające do maksymalizacji odzysku odpadów komunalnych, w tym odpadów ulegających biodegradacji oraz ograniczeniu emisji pyłów i gazów do powietrza.

3) Wzmocnienie bezpieczeństwa energetycznego (dywersyfikacja źródeł energii)

Dobrze funkcjonujący system produkcji i dystrybucji energii jest obecnie jednym z podstawowych warunków normalnej aktywności społecznej i gospodarczej człowieka. Ma on szczególne znaczenie dla tworzenia społeczeństwa informacyjnego, wysokich technologii, a także zwiększenia spójności wewnętrznej regionów. Dlatego bardzo dużą uwagę przywiązuje się do bezpieczeństwa energetycznego, tzn. do braku zagrożenia dotyczącego pożądanej wielkości energii oraz różnego rodzaju paliw. Dla jego zapewnienia niezbędna jest dywersyfikacja źródeł energetycznych przy uwzględnieniu zasobów tradycyjnych oraz zwiększenie wykorzystania źródeł odnawialnych.

4) Racjonalne wykorzystanie zasobów energetycznych

Zmniejszenie negatywnego wpływu infrastruktury energetycznej na środowisko nie jest możliwe bez koordynacji działań producentów energii, jej odbiorców i środowisk ekologicznych. Należy podejmować działania na rzecz bardziej racjonalnego wykorzystania posiadanych zasobów energetycznych oraz ograniczania strat przez tworzenie niezawodnej oraz oszczędnej infrastruktury dystrybucyjnej. Jest to konieczne, szczególnie w kontekście

ograniczoności zasobów energetycznych i wymogów poszanowania środowiska. Zwiększenie efektywności wytwarzania energii ograniczy koszty produkcji i tym samym zwiększy konkurencyjność lokalnej gospodarki, natomiast ograniczenie emisji oraz rozwój infrastruktury OZE zmniejszy oddziaływanie sektora na środowisko naturalne a także na zdrowie i jakość życia mieszkańców.